

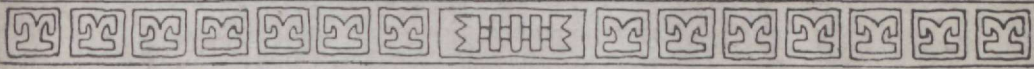
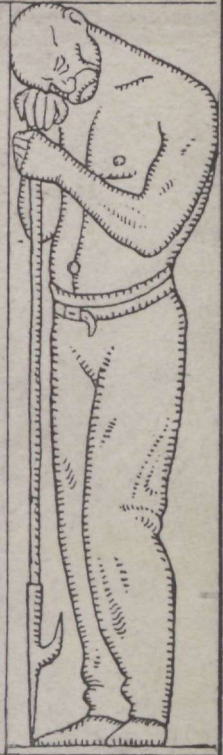
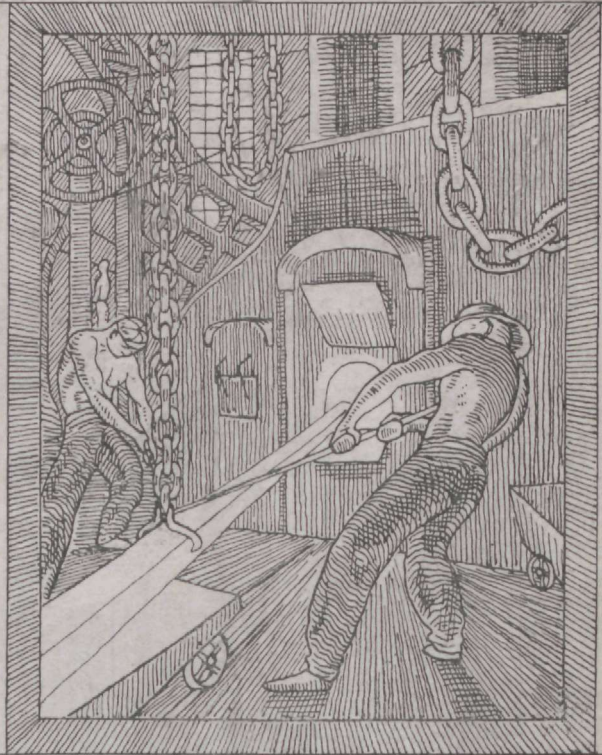
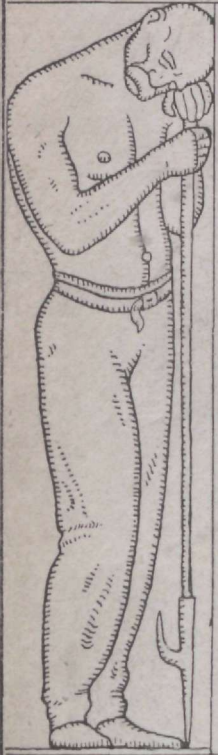
1. c. 12425

3080

1914 1910

KIRIAT OODE KOGU II

PETERBURI: EESTI: ÜLIOPLASTE: SELTSI: TOIMETUSED

Peterburi Cesti Üliõpilaste Seltsi toimetused :

Nõ 1. **Ääsi tules I.** Kirjatööde kogu.

Sisu: Fr. Mikkelson, Meri. J. Depman, Ilmutus kõues ja tormis. Johanneſe Ilmutamiſe raamat uueſ walguſeſ. A. Rei, Karl Margi mälestuſeſ. N. Köfner Lehekülg Cesti ſeltſondliſe mõtte kujunemiſe looſt. Ed. Wilde, Rubja-Kaarli „adjuſtaadid“. S. Paipmanni kaanepilt. Hind 70 kop.

Nõ 2. J. Depman, **Ilmutus kõues ja tormis.** Johanneſe Ilmutamiſe raamat uueſ walguſeſ. Hind 23 kop.

Nõ 3. **Külwaja,** rahwa-tähtraamat 1910. a. peale, Hind 15 kop.

Nõ 4. J. Depman, **Romeedid ja täheſaad.** Sulga piltidega. Hind 35 kop.

Nõ 5. Prof. W. Schimkewitſch, **Inimeſe joo tulewik looduſeteaduſe walguſeſ.** Piltidega. Hind 25 kop.

Nõ 6. Prof. A. Dogel, **Weri, milleſt tema koos ſeiſab ja milleſt teda organiſmuſele tarwis läheb.** Piltidega.

Nõ 7. Prof. A. Menger, **Õiguſeteaduſe ühiſondlikud üleſanded.**

Järg tagumisel kaanel.

Pealadud Tallinnas A. Buſchi, Tartuſ „Poſtimehe“ ja Peterburis „Ühiſelu“ raamatukaupluſteſ.

Üäsi tules

II

Kirjatööde kogu

Peterburis, 1910

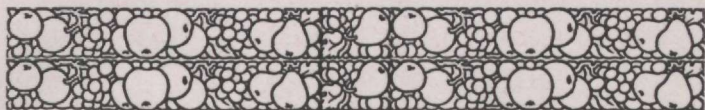
11. Die Schifferer trütkitojas, Tallinnas.

3080

Trütkitud M. Schifferi trütkitojas, Tallinnas.

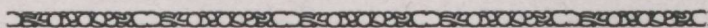
3080

1881. aastal

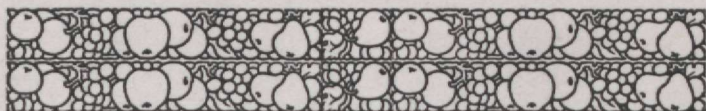

Sisu.

	Lht.
A. Rei, Wene reaktsion	3
E. Usfon, Pärispõlv Liivimaal	41
D. Sternbeck, Dogmast ja kriitikast, teoriaast ja praktikast	78
D. Minor, Luksromantismus ja „Noor Eesti“ .	124

Raaneilustus kunstnik A. Lurits'i poolt.

Ääsi tules.

Wene reaktšion.

(Praegune seisuford ja lähema edenemise sihtjooned.) A. Rei.

Meie kirjatüki all-pealkiri tuletab wististe paljudele midagi wana, unustuse hõlma langenut meelde. Alastat 3—4 tagasi ilmus sellesarnase pealkirjaga tükkisid pea iga nädal. Seft suur oli tarwidus inimestel aru saada, mis nende ümber sünnib. Oli waja ümbritsewaft politikalifest seisuforrast aru saada, oli waja feltskondlise edenemise sihtjoonesid ära mõista, et tagajärjerrikkalt wõidelda. Põlewad praktikalised tarwidused, — wõitluse wajadused, — nõudsiwad intensiwilist politikalist mõtlemist.

Meie teame, millega wõitlus lõppes. Järele jäi meie iselaadiline „uuendatud furd“, — nii iseäralik omas eht-Wene algupäralsuses, et Gotha Almanachi kokkuseadjad talle praeguses riikliste wormide kawas ühtegi nime ei leidnud ja hoopis uue nime wälja pidiwad mõtlema. Järele jäi tuimus ja halwatus feltskondlise töö ja wõitluse praktikas, ja täielik arusaamatus politikalises mõtlemises. Imeliku hiire sünnitas feltskondliste liikumiste mägi: 3-da juuni régime'i*). Inimestele, kelledele sõna-

*) Régime (l.: reshim) — furd. Allpool saame praeguft — peate 1907. a. 3. juuni kujunenud politikalist forda ilka „3-da juuni régime'its“ nimetama.

kõlksust küllalt on suurte feltskondliste nähtuste ärasele-
tamiseks, ei tee muidugi suurt raskust targutada, et
feltskondliste jõupingutuste järele ikka tagasitõikumise,
reaktsiooni ajajärgud käivad. Kuid misfugused need
realsed põhjused on, mis pärast liikumine selle
reaktsiooniga lõppes; milles see praegune reaktsioon diet-
seisab; misfugused feltskondlised tingimised teda võima-
likuks teevad, — nende küsimuste ees tundis feltskondline
mõte enda jõuetu olema. 3-da juuni régime oli feltsk-
ondlisele mõttele äramõistmata sphynxi-ülesandeks.

Wõib olla, et just selles jõuetuses ümbrit-
sewast feltskondlisest elust arusaada suu-
rel mõõdul kõifuguste moodstate waimliste woolude sele-
tuft tuleb otsida. Wõib olla, et suurel mõõdul just
sellepärast kunstist feltskondlisi humituusi ja feltskondliste
küsimuste käsitamist wälja aetakse, et feltskond nende
küsimuste otsustamise kallal oma hambad ja — oma
lootuste tiivad murdnud on. Wõib olla, et suurel mõõ-
dul just sellepärast kunstis wiirastuselist ilma luuakse, et
selles wiirastuselises ilmas peale realses ilmas osaks lan-
genud kaotuste puhata.

Wõib olla. Kuid olgu kuis tahte, kindel on üks
asi, — et neid tõsiseid feltskondlisi küsimusi, mida eespool
üles märkisime, waja on ära wastata. Sügawad feltsk-
ondlised wastolud, mis wõimsalt endi otsustamist nõua-
wad, wõiwad wõitlewate klasside teadwuse waa-
tepiirilt ajutiselt kaduda; feltskond wõib ajutiselt nende
otsustamise tulewiku peale lükata, filmad nende eest
„puhta absolutilise kunsti“, „fuguelulise rewolutsiooni“ jne.
liiwa sisse mätta, — kuid elust ei kao objektiwi-
lised wastolud sellepärast mitte ära. Warem ehk
hiljem tõusewad nad jälle feltskonna ees ähwardawa
tõsibufega üles. 3-da juuni régime ei ole neid feltskond-
lisi wastolusid, mis meile 1905. aasta tõi, mitte ainult

ära kaotada suutnud, waid on selle wastolude sõlme weel enam sassi ajanud. Küll püüdi weel régime tasakaalus ja saab wist weel mõnigi aasta niivõisi püsima, kuid pole raske ette näha, et wastolud, milledega ta risti ja põiki mineeritud on, warem ehk hiljem wälja lööwad, awalikuks saawad ja umbsõlme jooksewad, mida ainult Makedonia Aleksandri metoodi järele lahti harutada saab. Need seltskondlised jõud aga, kes mitte tummalt ajalugu ei taha pealt waadata, waid — oma põlewate aineliste tulude tõukel — sunnitud on sündmuste edene-
mise peale mõju awaldama, — peawad kõige tõsidusega filmas pidama, et kõik mitte endiseks pole jäänud, et tingimised, milledes neil wõidelda tuleb, kogu ümbrus terawalt muutunud on. Ja kui nad mitte rasketele kaotustele ja karedale elukoolile wastu minna ei taha, peawad nad muutunud seisukorda t u n d m a õ p p i m a ,
temast a r u f a a m a .

Neid küsimusi on waja ära wastata, mitte ainult teoreetilise huwituse pärast, waid kõige pealt põlewate praktiliste tarwiduste pärast: ainult praegusest seisukorrast arusaades wõib tema paranemist kiirendada.

Hallidel 3-da juuni régime'i päewadel on seisukord Wenemaal jälle selginud, seltskondliste jõudude wahekorrad nii ütelda kristalliseerinud. Tormide udu hakkab ikka enam lahkuma, läbielatud sündmuste tagajärgi ikka enam paljastades. Seltskondlise pildi põhjusjooned wõtawad ikka terawama kuju, ja ikka kaswawa selgusega hakkawad päewakorral seiswa edenemisetee tähised wälja paistma. See teeb seltskondlisele mõttele ikka enam wõimalikuks nimetatud küsimusi ära wastata.

Ratsel lühidalt, albumi tüki raamidest neid küsimusi ära wastata, tahamegi järgnewates ridades teha.

*

*

*

Rõige pealt peame muidugi wälja selgitama, milles praeguse reaktsiooni põhjused seisawad, milles see reaktsion juurdub, mille peale ta toetab.

See wiib meid tagasi wana, kuid ikka uue küsimuse juurde, mis tagurlus neis suurtes wõitlustes wõitjaks jäi, millede spealtnägijateks ja osawõtjateks me 3—4 aasta eest olime.

„Wenemaa on olewa korra raamidest wälja kaswanud. Ta püüab kodanlise wabaduse peale põhjendatud õiguslise korra poole.“ Nii kirjutas krahw Witte 1905 aasta 17. oktobril.

Krahw Witte ei ütelnud nende sõnadega mingisugust uudist. See oli üleüldine tõe arwamine, — et olewa korra raamid Wenemaale kitsaks on jäänud. Kr. Witte oli üks wiimastest, kes sellele mõttele alla andis, et elu ise wõimsal keelel uuendusl nõuab. Elu nõuetele aga olla, — nii wõidakse, — wõimata wastu panna.

Need elunduded aga seisiwad selles, et maa walmistuse-jõud wana korra raamides enam edeneda ei saanud. Maa kapitalistliku majapidamise-wiisi edenemine nõudis uuendusl ja lahendusl. Nende uuenduste ja lahenduste eest tõusiwad kõik kodanlise seltskonna jõud üles. See marksisiline õpelause oli üleüldiseks tõe arwamiseks saanud.

Kuid ometi seisame me fakti ees, et liikumine täieliku kaotusega lõppes. Mida ta meile toonud, seda tuleb meil allpool pikemalt käsitada. Siin kohal toonitame ainult, ehsjarusaamise arahoidmiseks, et meil mõtteski ei ole kinnitada, et liikumine midagi „toonud“ ei ole, et midagi muutunud ei ole. Kindel on igatahes see asjaolu, — ja allpool tahame seda pikemalt põhjendada, — et suur ajalooline ülesanne, mis läbi elatud tormiliste liikumiste seesmiseks tõukewedruks olnud, nimelt — kodanlise seltskonna walmistuse-jõudude wabastus seisuslik-

pärisorjuslike korra jätiste kütkest — endist wiisi täit-
mist ootab.

Tähendab see, et marksiismuse prognos (ette näge-
mine) ekslik oli? Selle küsimuse juures tuleb siin mark-
siismus kohtu alla. Me peame sellepärast siin aineist wähe
kõrwale kalduma ja kohtualuse üle kuulama.

Marksiismus ei ole fatalismus — usk paratamata
saatuse-käigu sisse, — nagu Amerika Ceesti leht („Uus
Ilm“) arwama näikse*). Majanduslik edenemine
ei ole mitte äramõistmata jumalik ettenägemine
wõi metafüüsikaline absoluutiline idee, mis oma ära-
mõistmata teedel inimesesugu edasi wiib. Objektivi-
lisi ülesandeid' mida ajalooline edenemine rahwastele
— ja inimesesoole üleüldse — ette seab, täidawad ini-
mesed, elawad, liha ja luudega inimesed. Ajaloolist para-
tamatust ei pea mitte metafüüsikaliselt, kui väljaspool
inimeste tahtmist, wõi koguni wastu inimeste tahtmist
sündiwat paratamatust mõistma. Suletame meelde Engelsi
sagedaste tsiteeritud sõnu ühest kirjast 1894. aastast:
„Seda ei pea mitte nii mõistma, nagu mõned mõistawad,
s. o. et majandusline seisutord ise automaatselt mõjub,
waid nii, et inimesed ise oma ajalugu teewad, kuid teata-
wates tingimistes, mis neid (s. o. inimesi ja nende taht-
mist ja tegewust. V. K.) ära tingiwad.“ Majandusline
edenemine loob need seltskondlised jõud, —
kõige pealt seltskonna klassid, — keda nende ainelised
huwid sunniwad niisuguseid sammusid astuma, mis selts-
konda kõrgemale edenemise astmele wiiwad. Majandus-
lik edenemine määrab nende klasside edenemise ja häabu-

---

*) W. „U. S.“ nr. 2 a. 1909. juhtkirja lõpulaused: „See aeg
(kus töö troonile tõuseb), tuleb paratamata, s. o. küsimata, kas keegi
teda soowib wõi ei. Sest niisugune on looduse seaduste peale
rajatud ewolutsiooni tee.“

mise ajaloo, feltskondliste jõudude wahelordade muutmise ajaloo ära. Kõik senine ajalugu — seitsaadiik kui feltskond esialgse kommunismuse korraft wälja astus ja esimesed klassiwastolud tekkisiwad — on klasside wõitluse ajalugu olnud. Seltskonna majandus annab meile feltskonna ja ta klassilise ehituse a n a t o m i a, nende klasside wõitluse aluspõhja peal aga kujub ajalugu oma kirju kangast. Konkreetlise ajaloo käigu seletust tuleb konkreetlisest klasside wõitlusest, konkreetlisest feltskondliste jõudude wahelordade muutmisest otsida, mis, nagu näidatud, feltskonna majanduslisest edenemisest ära tingitud on.

Klasside wõitlus aga — ja ülepea feltskondliste jõudude wõitlus*) on inimeste wõitlus esiteks, ja teiseks ikkagi wõitlus. Mitte wääramata käiguga mehhanismused, mitte majandusliste wahelordade ja loogikaliste mõistete kehastused, waid tundmuste ja tujudega inimesed on need, kelledest wõitlewad feltskondlised jõud koos seisawad. Läbi inimese hingeelu priisma murduwad majanduslise edenemise wadjadused. Seltskondliste jõudude wõitlus on ikkagi wõitlus, s. o. tegelik jõuproow, milles saatuse pööranguid wõib olla. Rordame jälle — wähe teises mõttes ja teises mõttekäigus, — marksiemus ei ole mitte fatalismus, mis inimese aktiv-

---

*) Need kats mõisttet ei lange mitte täitsa kokku. Seltskonna klassilise konditawa, klassilise ehituse aluspõhjal kasvab tihe wõrt feltskondlisi jõndusid üles, mis küll selle feltskonna klassilise ehituse läbi ära tingitud on, kuid konkreetlist wõitluse pilki keerulisemats teewad. Näitustena wõiks sõjawäge, bürokratiat, lumpenproletarlati jne. jne. nimetada. Tähendus: mõni „lootuseid ärataw“ priwat-dozentura kandidat wõiks selle kohta pakku wäitkirja-pataka kirjutada, et tuhat esimene lord Margi „ühelüksust“ awalitüks teha: ütles ju Mary, et kogu senine ajalugu klasside wõitluse ajalugu on olnud.

fuse üleliigselt teeb ja teda „looduse seaduste peale rajatud evolutsiooni tee“ peale lootma paneb. Marksism on võitluse-teoria täis aktiivsuse tuld. Mida teoria üleüldse anda suudab, see on — seltskondlise edenemise üldist sihtjoont ära näidata. Misfuguseid saatusse pööranguid seltskond, selles sihtjoones edenedes, läbi peab elama, seda ette näha ei suuda ei marksism, ei ükski teine seltskondline teoria. Sest siin ripub kõik konkreetselt võitluse-käigust ära, kus nii paljude, ja nii muutlikkude mõjunditega, — suurelt osalt niisuguste mõjunditega rehtendada tuleb, mis ülepea mõõta ja kaaluda ei anna. Teoria võib ainult seda ütelda, et majandusliku edenemise tagajärjel klasside jõuuhekorrad paratamata selles sähis muutuma saavad, et nii ja niisugune klass — või klassid — kord klasside võitluses võidavad ja siis oma klassi seisutorra objektiivilise loogita sunnil nii ja niisugused uuendused läbi peavad wiima*). Kuid igal konkreetsel juhtumisel näitab ainult tegelik jõuproov, kui kaugede klasside jõuuhekorrad muutunud on. Kes ainult siis võitlusesse tahab minna, kui ta kaotuse eest ära kinnitatud on, võib rahulikult magama heita: kes võita tahab, peab julgema riskeerida (midagi kaalu peale panna). Teoria suudab — konkreetsel juhtumisel jõuuhekorrasid järele kaaludes — ainult seda ütelda, mis kõige tõenäolikum on, mida kõige ennem loota võib, või mida loota ei maksa. Mida hoolsam ja

---

*) Ra siingi peab fatalistilise eksi-arusaamise ärahoidmiseks märkuse tegema. On niisugused iseäralikud konkreetsed jõuuhekorrad ja iseäralik rahvusvaheline konjunktuur (seisutord) võimalikud, kus seltskondlised jõud neist objektiivilistest ülesannetest üle ei saa, mida seltskondlik edenemine neile ette seab. Siis läheb see seltskond majanduslilisele kängujäämisele ja lagunemisele vastu, edenemise (progresi) asemele tuleb tagurpimine (regress), - maa muutub Hispaniak.

kainem selle juures analüüs, seda kindlamine võib praktikas tema peale rehkendada. Kui vähe sellest ka ei ole; kui väga inimene ka kindlat teadmist ei tahaks, — sellega tuleb leppida: meil on siin teadusliku prognosi (ettenägemise) piiridega tegemist, milledest üle ei saa. Kuid ka sel umbkaudselt ettenägemisel on ära- arvamata tähtsus: prillid ei maksa sellepärast veel puruks lüüa, et nad kõike ei näita, mida inimene näha tahaks.

Peale selle ekskursi klassivõitluse teoriasse pöörame tagasi küsimuse juurde, miks 1905.—7. a. liikumine kaotusega lõppes.

Üks katse seda — ja teisi meie kõne all olevaid küsimusi — ära otsustada on Gestis olemas. Ta tuleb „kirjaniku“ poolt, kes alati kõiksugu tuntud ja — sagedamine küll — tundmata asjade harutamises suurt julgust üles on näidanud — Linda Jürmanni poolt*). Tõttis otsustatakse niisuguse julguse ja teravusega kõik Wene revolutsiooniga seotud küsimused ära, mis paremat üle ei jäta soovida. Veel wana Spinoza ütles, et üks teatav fort inimesi alati kõige julgemalt ja järsumine kirjutavad. Tõikil ei ole küll mingisugust teaduslikku väärtust, millega ka mitte nõus olles rehkendada tuleks, aga ühe asja poolest on ta siiski väärt, et me teda siin nimetame: ta on peenike parodia marksismuse peale, hiilgav näitus, kuida marksismust vulgariiseerida võib. Just nagu mõõdetud särane „marksismus“, mis sugusega Marxi „arvustajad“ ümber käivad. L. Jürmann räägib ka klassidest, klasside jõuabehordadest ja nende muutumisest, kodanlusest, proletariadist jne., kuid tema juures on see kõik tühi kõla. Elawa Marxi õpetuse, nimelt seltskondliste nähtuste uurimise meetodi asemel — paarist wiiekopikaliseft marksistiliseft broschürest

*) „Mis tõi meile Wene revolutsion?“ „Aus Elm“ nr. 2.

omandatud schablon — seegi veel lihtsastatud — marxistlike kõnekäändude sousti sees, ja faktide asemel wälja mõeldud ja wägistatud ajalugu, mis schabloni alla mahuks. Sic scribitur historia! (Nii kirjutatakse ajalugu!)

L. Gürmann seletab asja järgmiselt.

Muidugi tarwitab kodanlus kodanlist wabadust, ja on teatavate tingimiste juures walmis nende eest wõitlema. Seda tegi ta ka Wene revolutsiooni algul. Uga asi muutus sedamaid, kui proletariat oma iseäraliste klassifikasude eest wälja astus. Niipea kui tööline kodanliste wabaduste kõrwal kõikumata kindluslega tööpäewa lühendamist, koalitsiooni- ja streigi-digust nõudma hakkas, oli tema kodanline kaaswõitleja wäsinud. Ta ei tahtnud proletariadiga saaki jagada. . . Kodanlane sattus kahe tule wahele — wana korra wõimude ja proletariadi wahele.

Me ei taha juba selle juures aega wiita, misugused purukodanlised järeldused peaaegu käega-katsutawalt selles seletuses peituvad*). Jääme ainult faktilise kriitika juurde. Kõige pealt tuletame meelde, et need tööliste iseseiswad nõudmised suure hulga — kui mitte kõigi — kodanliste parteide programmis seisivad. Teisels tule-

---

*) Tark autor ei aimagi wist, misugused trumbid ta oma seletusega kodanlistele politikategelastele kätte mängib. Kui proletariadi iseseisew wäljaastumine oma klassifikasude eest Wene kodanluse paratamata tagurluse kaisu pidi tõukama, siis oli täielik digus nendel, kes kõiki uuenduse-sõpru ühe mantli alla kutsusiwad ja tööliste iseseiswat klassipolitikat uuenduse-jõudude tillustamiseks pidasiwad. Siis teeniswad kõige suuremat hukkamõistmist ära need uuenduse-sõbrad, kes töölistele nõu andsivad oma klassipartei lipu all oma klassipolitikat ajada: sest sellega töötasiwad nad tagurluse kasuks. Emb-kumb, kas teadsiwad nad seda ise, — siis oliwad nad poliitikalised kelmid, ehk jälle ei teadnud nad ise, mis tagajärjed nende tegewusel pidiwad olema, — siis ei tõlbanud nad politikategelasteks.

tame meelde, et töölised neid nõudmisi juba ammu enne kodanluse tagarluse hõlma langemist, isegi ammu enne kodanluse opositsiooni minemist kõikumata kindlusega kaitsewad**). Kolmandaks ei olnud 1905. a. liikumistes wist küll ühtegi healt kuulda, mis proletariati otsekohefekt kodanluse wastu üles oleks kutsunud, olgu siis wast mõned üksikud imeloomad-anarhistid ehk politikaliselt täieste harimata inimesed, kes wast isegi aru ei saanud, mis sõna „kodanlus“ tähendab. Ja juhmid olekski proletarlased olnud, kui nad just sel ajal, kus waja ühe wastase wastu wõimalikult kõite jõudu kontsentreerida (kokku koguda), wõimalikult kõiti opositsioonilisi seltskonna jõudusid mobiliseerida, enesele sõpradest waenlasi oleks teinud.

Ja mitte selles ei seis lugu, mida üks ehk teine klass sel ehk teisel filmapilgul tahab, wõi mis mõtted ta peast „läbi sõhawad“***), waid mida ta oma ainelistele tulude surumisel seltskondlike edenemise objektiivilise loogika tõttu sunnitud on tahtma.

Neid murdumise-ajajärgusid, neid wabaduse-liikumisi sünnitab lepitamata ja wäljakannatamata wastolu kaugemale edenenuid valmistuse-jõudude wahel ühelt poolt, ja nende jõudude edenemisele kitsateks jäänud, takistawateks muutunud wanade seltskondlike wahelordade wahel teiselt poolt. Wanades äraiganenud seltskondlistes wahelordades ei saa kaugemale edenenuid valmistuse-jõud enam

***) Streigid — juba 70-dest aastatest peale. Ehk, kui laialisi poliitikalisi liikumisi tahetakse, siis tuleme paljalt 1905. a. 9. jaanuari Gaponi märgukirja meelde, kus need — ja weel palju teisi — iseseiswaid tööliste nõudmisi sees oli.

***) L. Zürmanni „filosofias“ aga „sõhawad“ kodanlusel kõikfugu ootamata mõtted peast läbi, kodanlus „tahab“ ühte ja „ei taha“ teist jne. jne. Piltlikum ja ühtlasi wähem-tülitas seltsuse-wiis.

edeneda; need wahekorrad takistawad nende jõudude edu, ja feltskond seisab küsimuse ees: kas need wananenud feltskondlised wahekorrad maha purustada, wõi lagunemisele ja majanduslisele kõngujäämisele wastu minna. Kõik feltskonna-klässid, keda nende klässifeisuford, ja osa rahwa majanduslikus elus walmistuse-jõudude edenemisele lahedamaid tingimisi nõudma sunnib, — sest et wanades tingimistes neid klässid kink pigistab, — on oma põlewate klässitulu de tõuke l sunnitud rõhumaks muutunud feltskondlise korra wastu wõitlema*). Walitsewad klässid ja feltskondlised jõud panewad nendele pealetungiwatele klässidele wastu. Pealetungijate rõhumise all annawad nad kord järele, sealsamas aga jälle küllawad nad uute tagastiksumise tuhinatega weel enam äritust ja rahutust. Selle asemel, et kedagi rahustada, kaswatawad järeleandmised — oma poolikkuse ja puudulikkusega — rahulolematust, sest seks ajaks kui nad tulnud, on nõudmised ja tarwidused nendest ammugi kaugelt üle kaswanud. Järeleandmised

---

*) Selle juures peab muidugi kontreerliki klässide wahekorrad silmas pidama. Kläss, kes otsesoheselt kõige enam uuen dustes huwitatud on, wõib selles wõitluses wõrdlemisi wilets kaaswõitleja olla, ja paiguti ning ajutiselt selles wõitluses oma enese lepitamata wastaste jabaraku mängida. See on jällegi ta klässifeisuforraft ära tingitud. Kodanlus on uemates kodan listes wabaduse-liikumistes alati wäga kõituw, arg ja „möödu kas“ kaaswõitleja, kes millegiga riskeerida ei armasta, kõige wähem küll oma nahaga. Wõideldagi armastab ta enam oma rahaga, s. o. ühiselulise raskuse ja tähtsusega. Kuid suure tat tika-wea teewad need kergemeelsed tegelased, kes teda jellepärast kui tähtsufeta suuruft ignoreeriwad, ja selle asemel, et tema nurinaid o m a sihtide otstarbel ära tarwitada, teda oma was taste hõlma tõukawad. Rahakoti kuningad kaaluwad kodanlises feltskonnas palju, ja börsekuningate möödukas ja wiisakas nurisemine kaalub kodanlises politika-ilmas tihti peale rõhkem, kui

muutuwad uuendusejõudude käes toetuspunktiteks ja sõjariistadeks teiste, suuremate võitude väljakiskumiseks. Nii kasvab energia uuenduste poole püüdnutes klassides. Walitsewad klassid aga kaotawad ikka enam usalduse ja lugupidamise, kõdunewad ja mädanewad kõlbliselt. Wana korra apparat ei saa enam oma ülesannetega toime, elu pressib igalt poolt wana korra raudwitsfade wahelt kuumade aurujugadena välja. Kõik wana korra kõbliline autoriteet on satira suurtükkidega pihuks ja põrmuks tehtud, sarkasmuse tuleriitadel ära põletatud, ja ironia wallatu tuul mängib ta tuhaga. Uue seltskonna klassid lähewad isekeskel oma klassituludes lahku ja peawad endi wahel võitlust, kuigi wana korra surwe neid klassilisi lõhesid ja võitlusi kokku surub. Kuid ühise wastase ees ühinewad waenulised uue seltskonna klassid ühiste hoopide andmiseks.

Seltskondliste jõudude wahelord, mis nii kujuneb, on see, mis võidu waekausi ühele ehk teisele poole pöörab. See tähendab: misjugused klassid uuenduste nõudjate laagris on ja kui võrt hästi nad ühiste hoopide andmiseks ühendatud on — ühelt poolt, ja — kui võrt täielikult wana kord kõigi elujõuliste klasside toetusest ilma on jäänud, kui wähestes, jõuetutes ja kõdunewates klassides ja kihtides ta weel toetust leiab — teiselt poolt; kui võrt terawalt uuenduste eest

---

suured manifestatsioonid. — Teiseks kordame jälle, seltskonna-klassid ei seisa mitte wääramata käiguga mehhanismustest koos waid elawatest inimestest. Inimene aga on kannatlik ja paenduw. Klassid wõiwad sellepärast wäga kaua objektiiviliselt lepitamata wastoludega leppida, nende wastolude lepitamatusest mitte aru saada, võitluses ära wõista ja lapselikult pettekujutuste peale lootma jääda. Kõik see teisendab klassivõitluste pilti ja kõige sellega tuleb poliitikategelasel rehkendada, kuid see ei muuda pildi põhjusjooni.

wõitlewad klassid wana korra wäljakannatamatust tunnewad, kui selge nende klasside poliitikaline iseteadmus ja tugew ja kindel nende organisatsioon (korraldus) on; kui sügawad lademed neist klassidest poliitikaliste huwituste keerisesse ja wõitluse palawikusse on kistud; kui põnew nende hullkade aktiivsus (pealetungimise ja wõitluse himu), tüdimatus ja wisadus on; kui hästi nad endi wastaste ja sõprade plaanidest ja malekäitudest aru oskawad saada; kui hästi nad igakord muutunud seisukorras kohe teed leida ja endi wõitluse wõtteid muutunud tingimiste järele oskawad paenutada; kui wabad nad kõigist pettekujutus-test ja mõttesegadustest on, nii et nad wastaste meelitamistele järele ei anna ja endid nende sõjakawaluste õnge ei anna jne. jne. jne.

Selts kondliste jõudude wahekorraft tuleb seletust otsida, miks uuenduse-jõud möödaläinud liikumistes ei wõitnud, ehk küll majanduslike edenemise vajadused ja tarwidused nende selja taga seisiwad.

Wene-Jaapani sõda kiirustas sündmuste käiku, kus seltskondlised wastolud liiaks wara awalikuks, enne kui seltskondlike käärimise protsessis seesmised edenemise-jõud küllalt küpsenenud oliwad. Sellest tuli, miks poliitikaline kriis pikalduks tagurluse ja uuenduse-jõudude jõuprooviks sai.

Nende ridade kirjutaja on mujal näidanud, kudas ja miks 1905.—06. aasta tormide marukeerus wõitlewate jõudude kaardid muutusiwad*) Siin kohal ei taha me mitmesugustel põhjustel selle peal pikemalt peatada.

Restwalt otsustas küsimuse tagurluse kasuks see asjaolu ära, et tööstuslik-kaubanduslik suurkodanlus, mis

*) Waata raamat „Tagasi“: „Mis on kadettide partei?“ „Ararippumata olude pärast“ on tükkise äraarwamata palju trükiwigasid libisenud, kuid aru saada ikka wõib.

1905. a. oktoobris oma raske ühiselulise mõjuga waekausi uuenduste poole kaalus, tagurluse hõlma tagasi pööras. Selles on L. Jürmannil õigus. Minult ta seletus „pole küsagilt päri“. Mitte sellepärast ei löönud tööstus-kaubanduslik kodanlus tagurluse hõlma, et tema sotsiaalse walitsemisele hädaoht oleks ähwardanud, wõi et ta nii peenike ja kaugele ette waataja politikamees oleks, et oma ja proletariadi waheliste tulewate wõitluste tarwidusi filmas pidada. See tulewane wõitlus ei tee kodanlusele weel sugugi muret, sest kõige pealt ei usu ta sugugi sotsialismusesse. Tagurluse hõlma pööras ta sellepärast, et ta ära nägi, et uuenduse-jõudude wõit enam kui kahtlane on, pikale weniw poliitikaline kriisis aga teda ta kõige hellamast kohast — ainelistest huwidest — puudutas. Sest wältaw poliitikaline kriisis tähendab kõige pealt alalisi wapustusi, mis majanduslikku elu alalõpmata rööbastest välja raputawad. Wältaw poliitikaline kriisis teeb tööstuslikku ja kaubanduslikku õitsemist wäga küsitawaks, ehk peaaegu wõimataks, sest et ta wäljamaa kapitali juurdewoolu kapitaliwaesele Wenemaale takistab. Wältaw poliitikaline kriisis tähendab seltskondliste jõudude kinnisidumist seesmistest huwidest ja küsimustest juurde ja wälimise politika sõõti jätmist, ning, wõib olla, isegi riigi wälimise wõimu langemist seesmistest sõdade tagajärjel.

Me nimetawime ülemal ääremärkuses, et kodanlus neis wabastuse-liikumistes, mis eestläätt just temale poliitikalist wõimu ja tema ühiselulisele walitsemisele kitsendamata lahedust peawad tooma, wäga kõikum ja arg kaaswõitleja on. See tuleb kõigist ka ainelistest olemise tingimistest, ja eestläätt — ta klassiseisukorrast kahe suure äärmise klassi — tagurlise mõisnikkudeklassi ja tööliste-klassi wahel. Wenemaa tööstuse-kaubanduse kodanlus pole kunagi põhjusemõttelikku, järjekindlat iseseiswat klassi-

politikat ajanud. Kergelt Europa lafiga üle wõõbatud „kuptschina“ (kaupmees, täh. ülepea kodukaswanud Wene kapitalisti) on ikka katsunud wäiksema waewaga läbi saada, kui sihikindel o m a klassipolitika: „ülemuse“ kintsu kaapimine, altkäemaks, kroonu tellimiste ja armuandide nurumine „isamaaliku tööstuse“ toetuseks, ministritega sahterdamised jne. jne. Selle asemel, et suuri feltskonna edenemise küsimusi päewakorrale seada, on ta alati koduste kaardimoori-abinõudega majanduslise edenemise tarwimust täita püüdnud, kui wana régime'i terawad kandidid ta majanduslisi huwifid riivanud on. Minult siis, kui w ä l j a s p o o l teda ennast kodanlise feltskonna wabastus kõige terawusega päewakorrale sai seatud, löi ta otjustawal filmapilgul uuenduste laagrisse, ja sedagi ainult siis, kui lootused uuenduse-jõudude wõidu peale nähtawaste wäljaspool kahtlust seisivad. Börse kuningad mängi si w a d uuenduste poolt nagu börsel wäärtpaberitega nende tõusmise wõi langemise poolt mängitakse. Kui rahwameelsuse wõit enam kui küsitawaks sai ja pikale weniw politikaline kriis kaubanduse ja tööstuse kuningatele kahjulikuks läks, hakkaswad nad niisama wana korra wõidu poolt mängima. Rodanlus sidus nüüd oma lootused wana korra wõiduga, pani oma lootused „tugewa riiklise wõimu“ peale. Iseseiswuseta, nagu ikka, sai ta nüüd mõisnikkudeklassi kaasjooksikuks. Wana kord, mis 1905. a. oktobris kõiki elujõulisi klassifid enda wastaste laagris näinud, ja ainult majanduslikult lagunewa mõisnikkudeklassi tagurlikes, pärisorjuse-meelses ofas*) ning

---

*) Isegi mõisnikkudeklass ei olnud terwena, kui klass, wana korra laagris, waid ainult kõige tagurliksem, pärisorjuse-meelsem osa. Semstwotes ja semstwo-tegelaste kongressidel oliwad wabameelsed enamused. Minult oktoabri-tormides, kui äkitselt selgus, et liikumine hulga kaugemale ähwardab minna, kui

müüdavates tõsivenelaste trobikondades toetust leidnud, sai jälle tugewa toe, — tugewa küll mitte peade arvu ja rusikate rohkuse, kuid seda tugewama oma ühiselulise mõju ja raskuse poolest. 3. juuni aktiga diskonteeris wana régime politika-rahaturul selle lepingu-kontrahi mõisnikkudeklassi ja kaubandus-tööstusliku kodanluse wahel.

Peale kõige selle ei ole raske aru saada, kui õhusrippuvad ja lapselikud need kodanliste „realpolitika-meeste“ targad plaanid oliwad, mida nad III Duuma eel nii hoollega sepiitsejivad: kadetid kisuwad konstitutsioonilisemad oktoobristid endi poole ja loowad konstitutsioonilise tsentrumi, mis mõõdukad uuendused läbi wiib. Tühine politikanerie, arwepidamine ilma peremeheta, hale Manilowinistamine, nagu kodanline „realpolitika“ ikka! Rääkimata juba sellest, et seltškondlise liikumise langemisega kõik need realsed poliitikalised jõud, mis régime'i fundida oleks suutnud uuendusi läbi wiima, koost ära pudenesiwad, — ei olnud régime'il nende „mõõdukate“ uuenduste läbiwiimiseks mingisugust huwi. Sest mida suudaks „mõõdukate uuenduste“ hinnaga wõidetud kadettide toetus sellele régime'ile anda? Peale mõjurikka kaubandus-tööstusliku kodanluse pöörde tagurluse laagrisse — mitte ühegi tugewa klassi toetust! Ei tööliste, ei talupoegade toetust nende „mõõdukate uuendustega“ wõita oleks suudetud. Unnud ei oleks need uueudused régime'ile midagi, kuna nad „lõhkuatele jõududele“ lahedamat tegewuse wabadust oleks toonud. „Mõõdukate“ uuenduste läbiwiimine oli olewatel jõuawahetordadel niisama wõimata, nagu jõe ülesjooksmine waistu mäe. On aga... „realpolitika“!*)

„efimesest seisusest“ oppositsionäridele waja, märkasiwad mõisnikud, misfuguse kuristikku kaldal nad seisawad ja pöörasiwad, kui klass, terve masšega oma „kilbi ja kiideoni“ juurde tagasi.

*) Kodanliste tegelaste poliitikaline „realismus“ pole mitte kriitikalit-teadusline realismus, mis seltškondliste jõuawahetordade

Mõisnikkude ja tööstus-taubandusliku kodanluse ühendus on see ühiseluline alus, mille peal praegune poliitikaline seisak, praegune paigal-tammumise ajajärg — 3-da juuni régime põhjeneb. See on alus, mille küljest „kõik demokraatide lõkendavad üleskutsed tagasi pööravad“ (Marxi — muidugi muul puhul öeldud — sõnad). See kontra-revolutsiooniline blokk on see ühiseluline alus, mille peal 3-da juuni régime'i tasakaalu-seisuford püsib.

Rüsimus seisab selles, saab see seisuford igawene olema?

Tagurlusel Wenemaal oleks ainult sel korral tugew pind jalge all, kui vähemalt kõige wäiksemgi määr neist uuendustest läbi oleks wiidud, mida walmistuse-jõudude lahedaks edenemiseks hädaste waja läheb, ehk kui walitsew tagurlus, olgugi omal wiisil, neid küsimusi ära otsustada suudaks, mida feltskondlifel liikumisel korda ei läinud ära otsustada. Siis oleks see kontra-revolutsiooniline blokk, mille peale tagurlus toetab, ettenägemata ajani kindlustatud.

On lugu nii?

3-da juuni régime ei ole ühtegi neist wastoludest, mis 1905. aastal umbfõlme kokku jooksiwad, pehmenada juutnud. Kui wiimaste aastakümnete seast „töövõimetuid“ ajajärkufid otsida, siis peab küll esimesele kohale praeguse aja ta „töövõimulise“ Wlikoguga seadma. Bürokratia seaduseandline ja nii ütelda reformatorline tegewus on alati wõrdlemata wiljarikkam olnud. Ainuke tähtis seadus, millega meie „töövõimulised“ seaduse-andjad walmis on saanud — 9. nowembri maaseadus —

---

analüüsi peal põhjeneb, waid nii ütelda naiw-realism, mis seda kättesaadawamaks peab, mis ninale lähemal. See on harimata inimese naiwline usk, et päite lähemal on, kui tuu, sest ei ta suu-rem paistab.

kisub keerulise maaküsimuse sõlme veel keerulisemaks, selle asemel, et teda lahti harutada, ja on algusest lõpuni mõisnikkude pärisorjuslistest huvidest ette kirjutatud. Rogukonna vägivaldne purustamine ja „tugewate eest hoolitsemine“ võib ajutiselt talupoegade keskele kodusõda külvata, ja nii viisi talupoegade liikumist halvata, kuid ei aita milgi tingimisel põlema maaküsimuse äraotsustamisele kaasa. Ta ainuke tagajärg võib see olla, et talupoegade liikumine edaspidi teistsuguse kaju saab, nimelt kogukondlik-tasandavad (уравнительные) kalduvused rohkem tagumisele plaanile jäävad ja väikekodanlised ja proletarlised wormid rohkem esimesele plaanile tõusevad. — Rogu muu seaduseandline tegemus võib ainult selle laadiliste suurte reformidega uhlustada, nagu — türmi ametnikkude palkade kõrgendus.

Et politikaliste wabaduste poolest „uendatud korra“ ja wana korra wahel mingit wahet ei oska leida, sellest me juba ei räägi. Kodanlus lepid igasuguse omawoli- ja wägivalda-korraga, kui aga see lord ta majandusliku kasu pidada ostab, tema enrichissement'le (rikkuste kogumisele) kitsendamata lahedust kindlustab. Kuid selles ep lugu on, et praegune régime kaubandus-tööstusliku kodanluse majanduslistest kasudest midagi ei hooli ja majanduslike edenemise tarwiduste peale ei mõtlegi. Läbirääkimistes tööstuse ja kaubanduse tegelaste ja ministrite wahel — paljalt töötused ja lootused, et „kui Sumal aitab...“ Seesmise turu laiendamise — peaaesjalikult talurahwa hulga majanduslike järje, ja sellega ühes ostujõu tõstmise asemel — tegelik „agrarpolitika“ Wjatka meetodi järele, maksude koorma kaswamine. — Rubas kodanluse seltskondlike ja politikalise isetegewusega lugu võib olla, sellest räägivad Dumbadse ja Solmatschewi nimed küllalt selget keelt. Runa Napoleon III ja Bismarck kodanlusele ta majanduslike asjade

korraldamiseks täie laheduse jätsivad ja temalt selle eest „politikast“ lahti ütlemist nõudsiwad, nõuawad Dumbad-
sed ja Tolmatschewid linnakodanluselt just politikast, nimelt
mustasajalist politikast ja ei lase linnakodanluse kultura-
listel ollustel rahulikult linnade majapidamist korraldada.
— Riigi rahaasjanduse uuenduse asemel — ikka kasraw
riigiwõla-koorem, breadnoughtide, Umuri raudtee ehitami-
mine jne. jne. Rõik walitsemine ja seaduseandmine on
kuni üdini mõisnikkude egoistlike klassipolitika waimuga
läbi immutatud *).

See ei ole juhtumine, et meie töövõimulised sea-
duseandjad nii töövõimetud on, — töövõimetumad ifegi,
kui endine bürokraatia. Mis poolest 3-da juuni régime
oktobri-eelsest korrast kõige teravamine lahku läheb; kõige
tähtsam muudatus, mis sündmused järele jätnud, seisab
selles, et bürokraatia absolutismuse asemel
mõisnikkude-klassiwarjama diktatuur
on asunud. Muidugi oli ka enne oktobrit, bürokraatia
absolutismuse ajal mõisnikkude-klass „esimene seisus“,
ühiselulisel walitsew klass ja tema klassifikasude kaitsemine
— bürokraatia esimene ja wiimane ülesanne. Kuid kahe
lahkumise wate tuludega klassi — mõisnikkude ja kodan-
luse — peale toetades, omandas bürokraatia endale tea-
tawa ifeseiswuse mõlemi wastu, hõljus nende kahe klassi
kohal ja wõis ühte neist klassilistest jõududest teise wastu
hirmutuselks tarwitada. Ügedas klasside wõitluse keerises

---

*) Kuriosumina wõiks siin L. Gürmanni nii . . . natuke
imelikka harutusü nimetada. See „kirjanik“ kinnitab nimelt — ei
enam, ei vähem — kui et 1905. a. seltskondline liikumine Wene-
maal „kapitalismuse feodal-ifewalitusliku ifle alt wabastanud“.
„3da-Euroopa kodanluse wõimule aidanud“, „klassiwarhebe selgitust
toonud“ jne. jne. Peab tõeste küsima, saab auwääriline autor
wast neist wõdrakeelsetest sõnadest, mis ta tarwitab, teifiti aru-
wõi . . . on ta kuu pealt maatera waadelnud?

aga tormiliste sündmuste aastatel pidi see bürokratia iseseisvus, mis pika poliitikalise seisaku pinnal üles kasvanud, paratamata murduma. Sest ainult suured klassifilised jõud võisivad suures klasside võitluses lipu pihku haarata ja kõik tagurluse jõud endi ümber ühte laagrisse koguda. Niisugune peajõud tagurluse laagris võis ainult mõisnikkude klass olla. Tormide marukeerus muutus bürokratia poliitikaline diktatuur mõisnikkude-klassi poliitikaliseks diktatuuriks varjamata kujul. Mõisnikkude-klassi valitsus, mis enne „üleklassilise“ bürokratia iseseisvuse varjuga õrnalt kaetud oli, omandas omale paljastatud kaju. „Ühendatud mõisnikkude-seisuses“ ja selle kongressidel on valitseval klassil üleriikline klassiorganisatsioon, semestrites — kohalikud toetuse-punktid, Riigivolikogus ja Nõukogus juridiliselt korraldatud võimu-esitus.

Kuid tagurluse blokk seisab ometi mõisnikkude-klassist ja tööstus-kaubanduslikust kodanlusest koos. Lugu on selles, et selles blokkis kodanlusele väga õnnetu osa langes. Me rääkisime ülemal, et Wene tööstus-kaubanduslik kodanlus kunagi iseseisvat klassipoliitikat pole ajanud. Ta on alati ennast sellest waevast kõrvale hoidnud. Ka tagurluse laagrisse ei astunud ta, kui iseseisvav poliitikaline jõud kindlate nõudmistega, vaid kui mõisnikkude-klassi kaasjooksik. Ta mängis tagurluse võidu poolt. Ta lootis, et tase ta „meeleparandamise“ eest nüüd keelama ei saada ja ta mõõdukad nõudmised täitmist leiavad, — näitas ju elu, millega lugu lõppeda võib, kui elundüetele sugugi vastu ei tulda. Kuid — poliitikas oldakse egoistline! „Kõrgemate motiivide“ pärast ükski klass poliitikas midagi ei saa. Valitseval mõisnikkude-klassil ei tule muidugi mõttessegi nii rüütlimeelne olla, et tagurluse bloki kaasosanituga — kodanlusega — riiklist võimu jagada. Veel enam, ta

ei suuda kudagi ära unustada ja andeks anda, et tööstus-
 kaubanduslik kodanlus ka kord üks „neistfinantsiteist“ oli.
 Minutene asi, millega kodanlus hoobelda võid, on see, et
 tal nüüd Riigivolikogus ja Nõukogus toetuse-punkt on,
 kus ta võimu eest alles „seaduslikul alusel“
 võidelda võid. Kuid realsete võitudega pole tal
 millegis uhkustada.

Sest valitsenal klassil pole midagi reformeerida.
 Uuendus, mida maa majanduslik edenemine nõuab, seisab
 just tema majanduslike ja poliitikalise valitsemise ära-
 lõpetamises. Oleks wist wähe naim olema oodata, et ta
 seda ise tegema hakkab.

Kuid kodanlusel on ometi oma puutumata klassi-
 hurvid?

Ja, aga — kapital on paendlane. Sulaw ja mahe,
 ostab ta ennast igasuguste tingimiste alla paenutada, et
 aga elada ja edeneda. Rõige wähem on ta küll halasta-
 mata järjekindel võitleja oma poliitikaliste ülesannete
 eest. Ja seda — seda wähem, mida enam ta antipod
 — temaga käiskäes edenew wastand — proletariat —
 kaswab. Mida tõsisemaks jõuks see klass saab, kellega
 tal tulewikus pealahinguid lüüa tuleb, seda arglikumaks
 ja kõikumamaks muutub ta omas võitluses enda ajaloo-
 liste wastaste — feodal-mõisnikkude ja krooni wastu.
 Seda enam otsib ta nendega lepitust, „ühist pinda“, seda
 enam kardab ta Ncheronti oma wastaste wastu üles
 tõsta, seda kirglikemalt otsib ta imeabinõusid „rahuliku
 edenemise teel“ wana korda enda klassinõo järele ümber
 luua. Nagu ihmus, kes kümme korda raha peos weere-
 tab, enne kui teda ära anda, weeretab ta opositsiooni
 mõõka peos, enne kui talle selgeks saab, et muud teed
 üle ei jää, kui mõõk tööle panna. Ja fiiski on ta wal-
 mis oma kõrgeste sündinud wastaste esimese maheda

naeratusse peale koha ära sulama ja jälle „ühist pinda“ otsima.

Viikale weniva poliitikalise kriisi läbi oma ainelistes tuludes puudutatud ja seltskondlikest liikumisest ära hirmutatud, korralagedust kartes, pööras kaubandustööstuslik kodanlus 1906—07 aastal tagasi tagurlike hõlma, sai „korra parteiks.“ Mis sai ta selle eest tasuks?

Politikas oldakse — paraku — pimestuseni egoistlikud!

Uhe klassi otsekohene walitsemine on alati egoistlikum, kui mitteklassilise seltskondlike jõu walitsemine selle klassi eest ja nimel ja kasuks*). Otsekoheselt walitsew mõisnikkude klass ajab hulga paljastataval kujul kitsarinnalik-egoistlik klassipoliitikat ja on hulga vähem walmis teistele klassidele järeleandmise tegema, kui mõisnikkude-klassi eest ja kasuks walitsew bürokraatia. Kui ta järeleandmise teeb, siis ainult niisuguseid, millede kohta suremata Schtschedrini terawust wõib tarwitada: konstitutsion ei ole kahjulik, kui ta kahju ei tee. Usuwabaduse asjus ja muudes sarnastes kõrgetes ja aatelistes asjades, mida koi ei riku ja rooste ei süü, wõib ta pehmendusi lubada**). Uga niisugustes asjades, mis rohkem sellesinatse maapealse hädoriga, kus me ainult üürikest aega oleme, seotud on, ja ainelisi huwisi d p u u d u t a w a d, — niisugustes küsimustes on ta wali ja halastamata, nagu feodalherra kunagi. Siin — nolito tangere!

Ja kodanluse klassihuwid?

Ja on neis asjades nii järeleandlik ja leplik, et

---

*) Jutt on siin muidugi ainult klassilisest egoismusest, aga mitte üksikute isikute isiklikest egoismusest.

**) Kuid ka needki uuendused pööravad jälle teiste tagurlike jõudude kange wastupaneku wastu: waimulik seisus.

taewariiki talle selle kristliku meele pärast tõeste wähe oleks. Ta loodab, nagu kõige kristlikum kristlane. Ta loodab, nagu meie Jaak Järw, et ikkagi ükskord „igawese õiguse ja tõe walguš meie riigimeeste südametesse tungib.“ Tema Maflakow otsib „ühist pinda“ ja peab kõnesid, milledest puukännudki aru peaks saama*). Ta ei tahagi palju, ta ei tahagi poliitikalist walitsemist. Isegi põhjalikud ja suured majanduslikud uuendused jätab ta efiotsa weel arwest wälja: kodanlus ei armasta ülepea mitte suuri „eksperimentisid“, ei ole ülepea mitte suur reformiator, waid ennem kingalappija, pisike nokitseja ja armastab rohkem „elupikkust edumõtet.“ Õigem, oli kord aeg, kus kodanlus — Lääne-Europas — suuri ja radikaliseid uuendusi läbi wiis, kuid see aeg on ammu möödas. Wene kodanlus seab praegu ainult wäikeste majandusliste nõudmiste programmi, tegelikku, „oludekohast“ programmi kokku, mis ta päewatarwidusi formuleeriwad. Tähelepanemise wäärt selle juures on, et see programm ikka enam rahwuslike, terwe kodanluse klassi programmi laadi hakkab amandama, ja üksikute tööstuse ja kaubanduse ettevõtjate kildkondade nõudmised ikka enam tagumisele plaanile wajuwad. Nii nuriseb kodanlus Umuri raudtee ehitamise, kui mitteproduktiivilise kulu wastu, nõuab „maa majandusliste jõudude edendamist“, „põllutöö kultura tõstmist ja tööstusliku tegewuse kõwendamist“, ja kui abinõu selleks — laenusid produktiiviliste otstarbete peale (Tööstuse ja kaubanduse esitajate IV kongress möödaläinud — 1909. a. — nowembri-kuul). Nõutakse tungiwalt majandusliku politika „plaani“ wäljatöötamist. Tööstuse ja

*) „Subrid“ aga kuulawad ära ja mõtlewad wiist endamist, nagu Rõdlowi eesjel, kes õõpiku laulu kuulab: laulad — pole wigagi — aga wot, kuulaks ja weel meie Markowi.

kaubanduse asemikkude healekandja „Tööstus ja kaubandus“ aina kühjeb harutustest selle „plaani“ üle. Ühtlasi spekulereitakse mitmesuguste eksperimentide ja ime-abinõude peale: pealetungiv politika Lähemas Idas (Balkani poolsaarel), kaupade väljaveo organiseerimine, ootamata sümpatia tööliste hariduse- järje tõstmise: õhtukur- suste, koolide jne. vastu jne. jne.

Ei pruugi sugugi prohvet olla, et kõigi nende kaardimoori-abinõude pankrotti ette ütelda. Hoopis teist- sugu „parandusi“ on vaja, et Wenemaa kaubandust ja tööstust praegusest kidurusest ja hääbumisest välja viia. Tööstus ei mõtlegi õitsewale järjele tõusta, isegi 1909. a. hea lõikus ei awaldanud selles mõttes mingisugust tun- tawat mõju. Väljaveo „organiseerimine“ ei aita ka. Kaubanduslik bilanz (wahe väljaveo ja sisseweo wahel) ei parane sugugi Wenemaa kasuks, waid ennem halwe- neb. Tööstuse ja kaubanduse tegelased ei ole ka sugugi praeguse seisukorraga rahul. Tähelepanemise wäärt on, et nende suust, kõiksugustel läbirääkimistel ministritega õige tihti opositsionilised noodid kajawad. Moskwa töös- tuse ja kaubanduse tegelased aga panewad mõtetewahetu- sti toime haritlastega. Ja Moskwa linnawalijate esi- mene kuria, see oktoobristide kindlus, saadab Duumasse — kadeti.

Sellega ei taha me mitte ütelda, et kodanlus, kui talle warem ehk hiljem selgeks saab, et ümmargust nelinurka kudagi väljamõtelda ei saa, — et kodanlus siis igal tin- gimisel kindlaste opositsioni teele asub. Me ei kuuluta milgi tingimisel kodanlusele feltškondlise liikumise tõusust juhtivat osa ette. Esikätt tahame senistest harutustest ainult ühe kõikumata järeltuse teha: et Wene prae- gune tagurline blokk mingisuguse kestwa sidemega, mingisuguse tsemendiga seotud ei ole. Selle bloki osanikkudel just puudub see „ühine

pind", mida Maflakow nii kirjuliselt — ja nii ilma tagajärgedeta — otsib, nimelt puuduvad ühised tugewad klassihuwid, mis neid klassisid oma wahel ja 3-da juuni rögime'iga köidakš. Kui mingisugune tõuge feltškonaliste jõudude tafakaalu köituma paneb, siis wöib see blokk kiirelt laguneda: ei ole ühiste tugewate klassihuwide tsementi, mille murenemine palju aega ja tööd — füüsilikalises mõttes — nõuakš. Teiste sõnadega — Wene reaktsionil puuduwad tugewad ühiselulised juured.

Teisels — möödas on need ajad nii Lääne- kui Ida-Europas, kus kodanlus kodanlise feltškonna wabastuse wöitlustes juhtiwat osa mängis, uhkusega terve feltškonna edenemise huwide eest wälja astus ja eneses neid huwisid kehastas. Waewalt wöib loota, et Wene kaubandus-tööstuslik kodanlus üksi, kui klass, ülepea kunagi oppositsiooni politikat suudakš ajada, — politikat, mis suurte rahwusliste ülesannete kohane oleks ja põhjalikku uuendust oma wankumata sihiks peakš. Üksi, kui klass, kodanlise feltškonna edenemise huwide eest wöideldes, ei suudakš ta kunagi wiletsast pudukaupmehe politikast ning jõuetust oppositsionilisest nurisemisest kõrgemale tõusta. Kui kodanlise feltškonna wabastus Wene maal kaubandus-tööstuslikust kodanlusest ära ripuks, siis wöiks ainukeseks usutawaks perspektiiviks walmistusejõudude langemist, pikaldaqst majanduslist ja politikalist lagunemist, kängujäämist, „haigeks meheks" muutumist pidada.

Ruid on teisi kodanlise feltškonna jõudusid, mis selle — Wene kodanlusele üle jõu käiwa — ülesande oma õladel läbi wiiwad. Wöitluse tsentrum on kodanlise feltškonna klassilises piramiidis alamale langenud, wöitluse standart (komanderi lipp) teistes kätes.

Sellepärast pole sugugi tõenäoline perspektiiv see, mida mõned maaliwad: et kodanlus paratamata sunnitud

on — sest et tal lõpuks muud üle ei jää — enam-wähem põhjusmõtteliku ja järjekindla opositsiooni politika teele astuma, ja et see kodanluse opositsioon Duumas ja väljaspool Duumat rahwameelsetes klassides wastukaja sünnitab ning kodanluse opositsioon nii wiisi opositsioniliste seltskonna jõudude mobiliseerimiseks algtõuke annab. Ühe sõnaga, et tööstus-kaubanduslik kodanlus Wene-maa elu praegusest seisakust välja nihutab. Rõige senise klassiwahetordade muutumise ajaloo järele; kõige selle järele, mida me Wene kodanlusest teame, on ainuke tõenäolilik perspektiiv see, et — ümberpööratud — liikumine väljaspool kaubandus-tööstuslikku kodanlust, teistes kodanlike seltskonna jõududes alguse saab ja juba kaunis kõrge põnewuse kraadini tõuseb, enne kui kodanlus opositsiooni jõudude hulka üle läheb.

Rõigest sellest selgub, kui lühikese nägemisega see taktika on, mis rahwameelsetele seltskondlistele jõududele nõu annab kodanluse, kui opositsionilise jõu peale jäädawalt kriipsu tõmmata ja teda opositsiooni jõudude arwest kui parandamata reaktionilist masset maha kustutada. Eestis „fotfiolog“, kes nii otsustab, on vähemalt järjekindel ja järeldab sellest, et selle läbi kodanline wabastus Wenemaal jäädawalt võimataks on saanud. *)

---

*) Sieti peab tema, nagu ülemaal nägime, kodanlike seltskonna wabastust juba kättesaaduks. — Ülepea peab selle autori järjekindlusele au andma: ta ei pörka ühegi järelduse eest tagasi, olgu ta nii absurdne kui tahes, — nagu ta ülepea nähtawaste absurdisi rääkida armastab. Ainult küsimus on, kas niisugune „järjekindlus“ kirjaniitule kiituseks on, või laituks. Reegi teine loeks wast paremaks juba järjekindluse ohwriks tuua, kui näituseks, midagi sarnasi kirjutada: Et Wene proletariat ühes kodanlusega kunagi ühiseid kodanliku õigusi pole maitsta saanud ega saa, sellepärast on ta ka tööliste ja kodanlike ühiste kasude

Selle waate poolehoidjad Wene kirjanduses ei julge nii järjekindlad olla. Nende wormeli järele võidab talupoegade peale toetaw töölisteklass võitluses mõisnikkude ja kodanluse vastu niisuguse korra, mille wärwi kompetentlised partei-asutused weel kindlaste ära määranud ei ole, kuid mis siiski sotsialistline kord ei ole, sellega, tähendab, nii ehk teistiti teisendatud kapitalistline kord on. Järjekindel või mitte-järjekindel olla on muidugi nende politikameeste õigus, mille vastu me waielda ei taha. Kuid mille vastu me waidlema peame, on see wiga poliitikaliste jõudude arwes, mis ülemal juba üleüldiselt wälja öeldud. Ei ole mingisugust õigust — peale kõblise pahameele kodanluse kõikumuse, arglikkuse ja äraandlikkuse üle — kodanluse, kui oppositsionilise jõu peale käega lüüa ja talle risti peale tõmmata. Et kodanlus võitluses kodanlise seltskonna wabastuse eest arg, kõikum ja liiaks mõõdukas on, selle kui faktiga peab rehkendama, kuid ei ole mingit põhjust otsustada, et ta wana rögime'i laewale jääb ja mitte sealt ei lahku, kui kõik teised kodanlise seltskonna jõud sealt lahkuwad. Otsustawal filmapilgul saab ka tema oma kuuli uuen-

---

unistusest kaunis wabaks jäänud. — Nii on ka Wene „luhta läinud“ revolutsionil oma head küljed, mis Wene töölist kõiki oma walewendasid kergeste (sic!) ära tunda lasewad ning tema filma selgitawad (sic!).“ Ja edasi: Mitte üksnes klassiwahede selgitust ja kapitalismuse wabastust feodalse ikke altei toonud liikumine, waid jne. jne. See on 3. juuni rögime selgitawat tööliste filmi, klassiteadwust: rögime, kus waba klasside võitlus, mis ainuüfinda tööliste klassiteadwust jõudjaste selgitab, surwe alla on surutud, ja laenetawa politika-elu, ajalehtede, meetingite, ühifuste jne. asemel karstuse-kongressile walitawaid töölisti wangi wõetakse! Me küsime jälle: on's autor õige kuu pealt Wenemaad waadelnud?

duste urnasse lastma. Sest — me kriipsutafime seda ülemal alla — teda ei seo praeguse regime'iga ükski tugew klassihuvi.

Meile tähendatakse wast Prantsufemaa peale, kus kodanlus ilma wastupanemata ühel Napoleon III-l wõimu enda kätte kiskuda lastis ja ligi kaks aastakümnet ilma politikalise wõimuta rahulikult läbi ajas. Kuid see oli ainult sellepärast wõimalik, et Napoleon III nii ehk teifiti kodanluse klassifikasude eest hoolitses, kodanlust teenis, tema ühiselulist walitsemist kindlustas. Kodanlus ei ole kunagi ega kusagil oma otsekohest politikalist walitsemist wäga kalliks pidanud. Seda näitab see hõlpsus, millega peale kodanliste rewolutsionide kõiksugu õnnekütid politikalist wõimu usurpeerida (oma kätte kiskuda) on saanud. Tuletame paljalt Napoleon I ja Napoleon III meelde. Kodanlus ei kaitse kunagi enda otsekohest politikalist walitsemist niisuguse wiisadusega, nagu feodalne mõisnikuseisus. Tugew omas ühiselulises walitsemises, peab kodanlus politikalist walitsemist hulga wähem tähtsaks ja annab ta ilma suure wastupanekuta, mõnikord koguni hea meelega mõne õnneküiti kätte, kui see aga tema ühiselulise walitsemise lahedust ei kitsenda. Oma wabaduseaadetest ja konstitutsionilisest korrast ei hooli selle juures kodanlus midagi, kui aga walitsus teda kitsendamata „s'enrichir“ (rikkusi kokku kraapida) lubab ja kõiki talistusi selle rikkuste kokku kraapimise juures hoolikalt kõrwale saadab. Oskab niisugune õnneküiti-usurpator instinktiwiliselt majandusliku edenemise päewa-tarwidusi ära tunda ja neid nii ehk teifiti täita, siis wõib ta kõige wäiksem lestipäralsus ja annete-waesus olla ja ometi kõlarikast Cäsari ja Napoleoni osa mängida*). Kuid

*) Sellel nähtusel — et kodanlus tsäsarismusega, bonapartismusega wõi kuida teda ka nimetada, nii kergeste lepiw —

ainult sel tingimisel. — Napoleon III, see waimline wiletsus ja keskpäralsus, see „suure onu wäike wenna-poeg“, see „wäike Napoleon“ suutis ainult sellepärast ligi 20 aastat kitsendamata omawoliga wabaduse-aadete kuulutaja Prantsusemaa üle walitseda, et ta nii ehk teifiti majandusliku edenemise päewatarwidusi filmas pidas, nii ehk teifiti kodanluse klassifikasude eest hoolitses ja tema ühiselulist walitsemist kindlustas*). See oli määratu spekulatsiooni, rahaga mängimise aeg, täielik „enrichissement“ (rikkuste kokkuahnitsemise) orgia, ettewõtete asutamise palawik, millele Napoleon III walitsus heldelt kaasa aitas. Ehitati suur hull raudteesid; aktsiaseltsid, ja tööstuslikud ning kaubanduslikud hiigla-ettewõtted kaswawad nagu seened peale sooja wihma; walitsuse pangapolitika teenis aina ja üksinda seda rikkuste kokku ahnitsemise hullustust, ratsionalse pangatehnika reegli peatäitsa unustades (Crédit foncier ja Crédit mobilier pangad); suured ilmanäitused Pariisis; hiigla-suured Pariisi linna ümber-ehituse tööd Hausmanni juhatusel, mis ühtlasi, töölistele tööd muretsedes, nendele walitsuse ja walitsewa korra „tööliste-sõbralikkust“ pidi ilmutama.

on muidugi sügawamad sotsioloogilised põhjused. See seisab nimelt ühenduses kodanluse seltskonna klassilise ehituse iseäraldustega üleüldse ja kodanluse klassiiseisukorraga iseäraldi. Kuid meid wiiks see liitaks kõrwale meie kõneainest, kui me siin neid sotsioloogilisi põhjuseid wälja selgitama hakkaksime.

*) Tähendame jälle, et wiimases lauses mitte „teise teisririigi“ tekkimise ja olemise ajaloolist seletust ei pea nägema. Seda seletust tuleb selleaegsetest seltskondlike jõudude wahelkordadest otsida. Selle seletuse leiab lugeja Margi kuulsa broschüures „Louis Bonaparte 18-nes Brumaire“, mis lähemal ajal Eesti keeles ilmub. Meie siin selgitame ainult küsimust, miks kodanlus Napoleon III walitsusega ja enda poliitikalise wõimetusega leppis.

* Nii nimetatakse Napoleon III walitsemise aega.

Ülepea — spetsiifiline tööliste-politika, mis algusest lõpuni tööliste demoraliseerimise peale sihitud oli ja äraostmist kui pea-abinõu tarvitas. Peale selle — väga tähtis — valitsemise esimesel poolel — kuni Mexiko ekspeditsionini (sõjakäiguni) — hiilgav ja võimukas välismine politika.

Eht kui Saksa kodanlus ennast ilma suure vastuvastupanemiseta poliitikaliseft valitsemisest lahti ütles ja Bismarcki võimupoliitikaga leppis, siis ei pea unustama, et Bismarck „raua ja verega“ selle küsimuse ära otsustas, mida kodanlus 1848. a. revolutsiooni ajal ära otsustada ei olnud suutnud, nimelt: Saksamaa ühte-liitmise küsimuse, Saksamaa ühte-sulatamise üheks suureks rahvuslikuks riigiks. „Revolutsion ülewalt“ tegi „revolutsioni alt“ tülikts ajaks üleliigseks. Teiseks — võimukas ja hiilgav väline politika: Saksa-Austria sõda 1866 aastal ja 1870.—71. a. Saksa-Prantsuse sõda. Siis see kullavihm viimase sõja järele (5 miljardi sõjakulu Prantsusemaal) ja ennenagemata lopsakas kapitalistlik edenemine selle kullavihma järele.

Pruugib ainult küsida, kui tõenäolikt niisugune edenedimine — Prantsuse- ja Saksamaa eeskujul — meie juures on, et vastus selge oleks. Wenemaa seisukord rahvusvahelises kontserdis ei anna küll sugugi põjust „rahvuslist uhkust“ rinnas kanda. Tähelepanemise-väärt on, et mustad „isamaalased“, need kõige ägedamad rahvuslased, üliwaga sõja vastu on. Rõigil on meeles, see „diplomatiline Tsufima“, mida Bosnia ja Herzegovina Austria külge liitmisega „nõus-olemine“ tähendas. Ja ei ole ime, kui Wenemaa wälimisest hiilguseft ja rahvusvahelisest mõjust wari järele on jäänud: misuguse järjeni wana regime riigi sõjaliku jõuu alla on wiinud, seda näitas küllalt selgeste Wene-Jaapani

õda; praegune tagurluse ja poliitikalise lagunemise ajajärg ei ole ju teda paremale järjele tõsta suutnud.

Rudas feesmise poliitikaga lugu oli, sellest oli ülemaal juba pikemalt juttu. Me näitafime seal, et kodanluse klassi-huwide teenimise asemel praegune rögime kõige egoistlikumat mõisnikkude-klassi poliitikat ajab ja majanduslise edenemise wajadusi täielikult ignoreerib.

Ei tähenda midagi, et kodanlus ise weel suure hooliga praeguse rögime'i le truudust wannub, ja tõotab, et ta selle rögime'i wastu kunagi kätt üles ei tõsta, waid ikka his Majesty opposition*) saab olema. Kodanlus wõib enesest arvata ja tõotada mis tahes, kuid on jõud olemas, teda kord sundima saab oma „arwamisi“ muutama ja oma „tõotusi“ unustama. See jõud on seltskondlised edenemise objektiiviline loogika. Kõigist ülemaal arendatud mõtetest järgneb, et see filmapilt seda warem kätte jõuab, mida warem väljaspool kaubandus-tööstuslikku kodanlust, teistes kodanluse seltskonna jõududes liikumine hakkab ja mida tugewamaks ta saab. Selles seltskondlised jõudude mobilisatsioonid tuleb siis warem wõi hiljem filmapilt, kus ka kodanlus — see kõige wiimane wäesalk — lipu alla kutsutakse. Ja siis murdub reaktsiooni jääkaan.

* * *

Tõmbame nüüd kriipsu alla ja hakkame kokkuvõtteid tegema.

Praegune tagurluse-ajajärg Wenemaal ei ole mitte juhusline pöörang, saatuse naljatus, mõne osawa riigimehe saatatliku kawaluse wili wõi ühe ehk teise uuenduse-

---

*) Ütelus Inglise parlamentlisesest keelest: „Sema kõrguse oppositsion“, s. o. truualamine oppositsion, — wastand „oppositsionile Sema kõrguse wastu“.

jõu effisammude tagajärg. Sa toetab mõlema jalaga
seltskondliste jõudude kombinatsiooni
peale, mis konkreetlises võitluste käigus kujunes.

See seltskondliste jõudude kombinatsioon aga on
ainult ajutine pöörang klassivahetordade kujunemise käi-
gus, mis objektiivilise edenemise seesmise loogika tõttu
varem ehk hiljem lagunema peab. Praegune tagurlus
toetab tagurlise mõisnikkude-klassi ja tööstus-kaubandus-
liku kodanluse ühenduse peale ühelt poolt, ja rahwameel-
sete jõudude killustatud- ja koostlagunenud-oleku peale
teiselt poolt. Tagurluse blokki ei seo ükski tugev klassi-
huvi, teine tema kaasosanikkudest — kodanlus — on
oma aineliste huvide pärast sunnitud kogu aja nurisema,
väikest opositsiooni tegema. Niipea kui praeguse regime'i
tasakaalu-seisukord lõikuma lööb, võib tagurluse bloki
lagunemine kiirelt teoks saada. Kodanlus saab siis juba
märksa enam endast ise seisvat poliitikalist
jõudu kujutama. Sest selles „his Majesty oppo-
sitioni“ tegemise protsessis kujunewad tema klassiteadvus,
klassiline programm, organisatsioon ja — püüded politika-
lise võimu järele. Kodanlus kujuneb seda mööda wähe-
haawal itka enam klassiks „für sich“, s. o. klassiks, mis
oma klassi-ühitlusest ja terwe klassi huvidest
aru saab. — — Rahwameelsuse jõudude mahapõruta-
tud- ja killustatud olek aga on ajutine ja üleminev nähtus,
äratingitud liig suurest jõu-pingutusest ja raske-
test löökidest möödaläinud liikumistes ühelt poolt ning
kapitalistlike edenemise tsüklustest (ringkäikudest) teiselt
poolt. Wäلتaw tööstuse-kitfikus on see tinapank tööliste-
liikumise jalus, mis teda poliitikaliste kaotuste ja lookou-
tide põrutustest toibuda ei lasse. See wäلتaw tööstuse-
kitfikus aga on ise üleminev nähtus, mida peaasjalikult
kaks põhjust ära tingiwad: üleüldine kitfikus ilmaturul
ja wäljamaa kapitali wähenenud juurdewool Wenemaale

politikaliste pörutuste kartuse tagajärjel. Esimene — üle-
 üldine kitsikus ilmaturul — läheb muidugi warem ehk
 hiljem üle, et tööstuse õitse-ajale ruumi teha.
 Mõned tundemärgid just nagu räägiksid seda, et see
 aeg juba lähedal on. Aga kui ka need tundemärgid
 ekslikud on, siis seisab küsimus paljalt ajas. Seft wähe-
 malt senini on ikka kriisise ja kitsikuse järele tööstuse
 õitsemine ehk wähemalt normalne seisukord käinud. Mis
 aga teisesse mõjundisse — wäljamaa kapitali wähenenud
 juurdewoolusse — puutub, siis kaotab see mõjund seda
 mööda tähtsuse, mida silmanähtawamaks Wenemaa
 „rahustus“ saab. — Maa, küla elab kareda „rahusta-
 mise“ raskete mälestustega. Muidugi saab ärakohutatud
 olek maarahwa meeleolus ennast weel kaua tunda andma,
 kuid ei tarwitse pikalt põhjendama hakata, et ka see üle-
 minew nähtus on. Elaw seltsielu ja hariduse-töö maal
 räägitwad sellest küllalt selget keelt. Et see seltsielust osa
 wõtja rahwas praegu mingisuguste suurte küsimustega
 tegemist ei tee; weel enam, et ta tuhat wannet annab
 ikka ainult oma kihelkonna huwituste juurde jääda, — see
 ei muuda asja. Tähtis on, et selle seltsielu läbi rahwas ikka
 laiemalt ja laiemalt seltskondliste huwituste
 wetekeerusse ja organisatsioonilise kris-
 talliseerimise protsessis se saab kistud.
 Kivi, mis kord weerema tõugatud, omandab oma käigus lii-
 tumise, mida füüsika seadused talle ette kirjutawad, mida see ka
 ei mõelnud, kes ta esialgselt weerema pani. Sündmuste
 arenemise objektiiviline loogika saab ka siin üksikute ini-
 meste subjektiivilisest loogikast tugevam olema. — Et
 linnade kes- ja wäikekoodanlus seltskondlisest apatiast kau-
 gel on, näitawad linnawalimised paljudes linnades, see
 elawus, millega neist osa wõetakse, mitmesugused „linna-
 elanikkude ja walijate ühifused“ jne. jne. — — —

Igatahes on praegune seisukord mitmes asjas hoo-

pis teistsugune, kui oktobri-eelne seisukord. See pind, mille peal liikuda tuleb; ümbritsevad tingimised, milledees rahvameelsetel jõududel endi sihtide poole püüda tuleb, on hoopis teistsugused, kui nad oktobri eel olivad. Rõige pealt on klassivahekorrad hoopis teistsugused. Misfugused nad praegu on, sellest oleme juba küllalt rääkinud. Rudas nad aga sündmuste käigus arenema saavad, selles seisab suur wähe. Nüüd ei saa enam otustawal filmapilgul kõigist klassidest isoleeritud (ära eraldatud, üksi jäetud) bürokrazia ja kõik seltskonna-klassid wastamisi seisma, waid — bürokrazia ja mõisnikkude-klass ühel pool, kõik elujõulised klassid teisel pool. — Teiseks on neil seltskondlistel jõududel (klassidel jne), mis seltskondlise elu uue ärkamise ajal liikumise näitelawale ilmunud, juba teatav minewik, kool, ajalugu selja taga. Runa möödaläinud seltskondlik liikumine seltskondlistest huvitustest weel täitsa puutumata neitsilikka lademeid üles tõstis, saab nüüd juba hulga wähem selle neitsiliku puutumatuslega tegemist olema. Hulga rohkem saab juba kõigis klassides elementid leiduma, kelledele seltskondlise liikumise ja politikaliste huvituste wäli mitte täitsa senini nägemata teine maailm ei ole. Ja teatav parteiliste woolude gruppeerimine, otsimine ja ümberkujunemine on ka juba selja taga. Ühe sõnaga politikaline milieu (ümborus) saab hulga keerulisem hulga enam komplitseeritud ja differentseeritud olema. — — Kolmandaks on läbielatud liikumised meile teatavad uued riigi-diguslised muudatused järele jätnud: Riigivolikogu, Riiginõukogu, osaliseltki legaliseeritud tööliste organisatsioonid.

Need jäänused, need 1905—07 aasta tagajärjed on see alus, millest uus edenemine peale hakkab ja wälja läheb. Selle juures saab Riigivolikogu, kui töowõimetu ja tähtsuseta ta omas seaduseandlises tegewuses ka ei ole, ütlemata suurt osa mängima. Kui „seaduslik alus“

kodanluse seaduslikus võitluses enda nõuete ja tarviduste eest, saab ta elavaks tähelepanemise ja huvituste kesk-punktiks, — juba tarviduse pärast, seal suuremat, mõju kui võimalik, isegi enamust võita. Kui avalik näitelawa, kus see seaduslik võitlus võimu pärast kõigile näha on; kui avalik kõnetool, kust ka rahwameelsed jõud maaga kõneleda võivad, saab ta rahwameelsetes klassides seltskondliste huvituste uue ärkamisega põnewat pealtvaatajat leidma. Seda enam, et need klassid, nagu näitamine, endist juba hulga enam kujunenud differentseeritud ja komplitseeritud milieud (ümbrust) kujutavad.

Wõib ainult küsimus tekkida, kui kindel Duuma seisukord on. Wõib nimelt küsida, kas äärmistel parempoolsetel subridel mitte korda ei lähe teda ära kaotada, mida nad ju algusest peale püüawad. Meile paistab, et mustasajaliste lärmitsejate jõudu mitte liiaks kõrgelt hindama ei pea. Lapsik-lapselik on muidugi kodanliste politika-tarkade arvamine, et „enda wastutust tundew wähemus“ diplomatiliste kawalustega Duuma olemist kindlustada suudab, nii kui opositsioniliste saadikute Londoni reisuga, „möödukusega“, „taktiga“ jne. Kõik see ei kindlusta Duuma olemist küüne wäärtki. Duumat on régime'ile waja, selles on asi! Teda on waja, kui awalikku kasfaraamatut, mis Lääne-Euroopa laenu-usaldajatele pangapidajatele awatud oleks. Ja teiselt on teda waja, kui mõisnikkude klassi-walitsuse juridiliselt korraldatud wormi. Kuigi sel juridilisel wormil omad halbtused on, peab walitsew klass sellega leppima, ja ta ei taha wististe nende wäikeste puuduste pärast seda wormi ära wisata, sest et see worm nimelt tema klassilise politikalise diktatuur riigidiguline worm on.

Need, kes endi tegewust ja püüdeid seltskondliste

jõu vahetordade uurimise peale põhjendavad, võivad rahuliku kindlusega tulevikule vastu vaadata ja kõigist tänase päeva raskustest hoolimata rõõmsa julgusega endi tööd teha. Urusaamine sellest seltskondlifest edenemifest, mis tagurluse võidule aitas, valgustab neile neid feesmisi wastolusid, mis päev-päewalt selle tagurluse aluseid õhnestawad ja teda lagunemisele wiivad. Tagurluse-öö kätte all muutuvad aegamööda, kuid kindlalt klassiwahetorrad ja küpsewad need seltskondlised jõud, mis kord praeguse mõõna ajale lõpu teewad. „Hästi kaewab ajaloo-mutt!“ Rõõgis seltskonna klassides sünniwad waewalt tähelepandawad molekularlised muutused, millede hiigla-tähendus meile alles siis kõiges täiuses filmade ette astub, kui ajaloo-muti maa-alune töö lõppenud, ja ajaloolise edenemise jõud ajaloo-näitelawale wälja lööwad.

Me tegime juba ülemal juhusliki märkuseid nende molekularliste muutuste kohta. Suurkodanlus kujuneb ikka enam kui klass „für sich“ (w. ülemal). — Laiades wäike- ja keskkodanluse hulkades kujuneb ka ikka enam kodanluse laia maa se organiseeritud seltskondlik arwamine. Selle wälimised awaldused: see elawus, millega linnade kes- ja wäikekodanlus linna-walimistest ja linnaomawalitsusest ülepea osa wõtub, „linna-elanikkude ja walijate ühisused“ jne.; „rahwa-armastajate“ pehmesüdamliste haritlaste ärawalgumine kõike-wärwi sotsialistlistest laagritest, ja sellega käskäes — uduse, pehmesüdamlise ja . . . pehmepealise pool- ja weerand-sotsialistilise mõtteilma ärasulamine puhta kodanlik-rahwameelse mõtteilma ees; sellele edenemisele wastawad rahwuslised ja imperialistilised (wõimupolitika) kalduwused kadettide parteis jne., jne., jne. Need on paljalt üfsikud joonekesed sellest kodanluse laiade hulkade organiseeritud seltskondlise arwamise kujunemise ja kodanluse klassilise kogunemise protsessist, mis nüüd waewalt tähelepandawalt

käimas on. Seda mööda, kudas see protsess edasi areneb ja kadettide partei talle vastu läheb, hakkab alles see partei, mis enesest senini nii kirjut klassidewahelist blokki kujutab, puhtaks klassiliseks parteiks, ja ühes sellega esimest korda tugewaks politikaliseks jõuks kujunema, mis kõigi juurtega ühe klassiga seotud on ja alati enda selja toga seda klassi tunneb. — Misjuguse surwe alla tööliste klassi isetegewus ka surutud ei ole, koguneb ometi just praegustel tagurluse-päewadel selles klassis nii palju organisatsioonilist wilumist ja korraldamise-õskust kokku, millest enne 1905. aastat undki ei wõinud näha. — Misjugune maa, küla seisutord on, sellest rääkimise me ka jälle ülemal.

Mõisnikkude-klassil libiseb aga ikka enam ta seltskondlise jõu ja mõju majandusline alus — maa-omandus — jalge alt ära. Iga aasta läheb jälle müügi teel hull maad ära teiste klasside kätte.

Ühe sõnaga — kujunewad need wahekorrad ja küpsed need seltskondlised jõud, mis Wenemaa elu praeguse mööna-aja rägastikust wälja wiivad ja maa walmistuse-jõudude edenemisele lahedama tee awawad. —

Oleks muidugi prohweiti-mängimine olema ette ütleva hakata, misjuguse kuu see politikaline kriis omandab, mille juurde seltskondlik edenemine tüürib. Võib olla, et pööre ilma suurte ja sügawate wapustusteta sünnib; siis ei saa ta muidugi küllalt põhjalik ja demokraatlik olema. Võib aga ka olla, et edenemine nii kergeste enesele teed läbi ei murra, et wapustawate sündimise-walu hoogudega uus regimine ilmale tuleb ja põhjaliku puhastuse-tööga peale hakkab. Rumb neist perspektiividest tõenäolisem on, — sellest praegu harutada oleks kasutada amet olema. Igatahes peawad need seltskondlised jõud, kellede huwid wõimalikult põhjalikumad ja täielikumad uuendust nõuawad, kõige oma tegewuse

felle peale juhtima, et see kriisis neid ootamata ja ettevalmistamata ei tabaks. On vaja juba nüüd raugemata tööd teha, et tarvilikul filmapilgul sündmuste arenemise peale mõju avaldada võiks.

Tööd teha! Seltskondlist tööd teha!

Viimastel aastatel on selle „töö tegemise“ üle palju räägitud. Kultura või politika, — nii seatakse tihti küsimust. Meie arust on küsimus sellel wormil ise eesklik. Kulturalat ja politikat ei või üksteisele vastu seada. Eõfine kulturatöö on ühtlasi tähtis politikaline töö; nimelt sel määral, kudas ta, rahwa hullkade arusaamist tõstes, seltskondliste jõudude wahelorda muudab. Sihi-kindel ja põhjusemõtte - truu politika, mis kõrgetest seltskondlistest sihtidest välja läheb, on ühtlasi võrdlemata tähtis kultura-töö, — sel määral, kudas ta laiasid hullkaid loomaliku olemise unest üles äratab, seltskondliste huwituste keerisesse kisub, paremuse poole püüdma õpetab. Kultura ja politika, — kulturaline politika ja politikaline, s. o. suurtest seltskondlistest idealidest waimustatud kulturatöö, — niisugune peab lipukiri olema. See tähendab — politika peab alati oma suurest kulturalisest ülesandest ja tähtsusest arusaama, oma ülesande kõrgusel seisma, ja kulturatöö inimese kõigekõlgses waba stuses, arwustawa waimuga julge ja uhke Prometheuse-sugu kaswatamises oma kõrget sihti nägema.

Tuleb tööd teha kultura ja politika nimell

Pärispõlv Liiwimaal. *)

E. Usfon.

I.

Sakslaste meie maale ilmunise põhjusteks oli kaubaturgude otsimine ühelt poolt ja Rooma paavsti missiõni-politika teiselt poolt. Terve XII aastasaja jooksul avastivad sakslased — kaupmehed — Liivi rannas kaubaristid ja astusivad maa päriselanikkudega kaubawahetusesse. Seft et ettevõte hästi korda läks, oli sakstele tähtis seda kaubaturgu jäädawalt omale saada, maakohta ära võita. Alpi ruttas nendele püha Maarja lipu all paavsti legion ja võitlus algas, mis eestlaste waba kogukondlise elu häwitas ja neid aegamööda uude elujärku, pärispõlwe, kutsus.**)

*) Wana Liiwimaa oli umbes niisama suur, kui meieaegne Baltimaa; a. 1562 lahutati lõunapoolne jagu Ruuramaa nime all temast ära ja nimetati hertsogriigiks. Nasta enne seda läks põhjapoolne osa Liiwimaast, Eestimaa nime all, Rootsi walitsuse kätte. Kui 1629. a. ka Liiwimaa Rootsi omaks sai, siis ei sulanud need mõlemad maad mitte ühte, ja nende saatuse ei olnud mitte üks; ka Wene walitsuse ajal on nendel kumbagil ise ajalugu. Meie mõistame käesolewas töös Liiwimaa all kuni 1561. aastani wana Liiwimaa d (peaasjalikult tema Eesti jagu), pärast seda aga ainult meieaegset Liiwimaa d.

**) Raste on ütelda, kas wanadel eestlastel sugukondlik ehk kogukondlik õigus maa peale oli; teaduslikud hallikad puuduwad meil selle kohta täieste, wõib ainult arwamisi awaldada.

tarwis, et kangekaelsete eestlaste wastupanekut murda ja fellepärast asutas piiskop Albert 1202. a., paawst Innocentius III käsul, Kristuse sõjateenistuse wendade ordo (fratres militiae Christi), kelle ainukeseks ülesandeks oli paganaid õndsaks tegewale ristiusule wõita.*) Kohe määrati ka kirikute kasuks w i l j a - l ü m n e s (decima, teind), millest neljas osa piiskopile sai.**)

Seda kümnest ei nõutud mitte ainult wiljast, waid kõigist majapidamisaasadustest, nagu lihast, wõist, kanadest, munadest jne.***)

Nõnda on Liwimaa päriselanikkude esimene teokohustuse põhjusel nende ristiusku heitmine.†) See oli esimene samm pärispõlwe poole. 1210. a. oli meieaegne Liwimaa ära wõidetud; kolmas jagu temast langes ordo pärisomanduseks, ülejäänud maa sai piiskopile;††) nõnda wõeti maa päriselanikkudelt nende liikumata warandus — maa — ära, ja see oli teine samm pärispõlwe poole. Järgmisel aastal tuli Liwi-

---

*) Meie albumi kitsa ruumi pärast ei ole mul wõimalik sõjaläigust rääkida; juhatan lugejale õpetaja herrade W. Reimann'i ehk M. Lipp'i töösid, kus sõdadeist iseäranis pikalt jutustatakse. Algtirjadest räägiwad sõjaläigust kõige enam Läti Hindriku ajaraamat (on J. Jungi eestikeelne tõlge olemas), edasi Ehr. Reichi — Lieffländische Historia oder etc., ja Balthe Russowi — Chronika der Provinz Lyfflandt.

**) Bunge — Liv., Est. u. Rurl. Urkundenbuch, I k. n°. 21.

***). . . „wat he vor inkumpst hat an hoppen, honig, hõner gense, spel, fleisch, holtz, breder, undt wat he na seiner gelegenheit halt, fines gudes den teinden.“ U. Suppel — Nordische Miscellaneen, IV, 485—7.

†) Õpetaja herra M. Lipp lausub selle esimese itte kohta: „Oli ju ka Iisrael preeftrite kasuks kümnest maksnud. Kiriku liikmed pidiwad ka tema waimulikka karjaseid ülewal pidama.“ I r. lk. 38.

††) Bunge — U. B., I k. n^o16; Läti Hindrik — c. XI, § 3.

maale katt, mis suuri ohvrid nõudis;*) aga waewalt sai rahwas sellest toibuda, kui jällegi sõjapafun hüüdma pandi. Meieaegse Eestimaa äravõitmine algas. Palju oli weriseid kokkupõrkamisi, kuni wiimaks wastupanejate jõud rauges. A. 1216. on Läti Hindriku järele juba kõik maa laastatud; kõik mehed tapeti maha, naised ja lapsed wiidi wangi, niisama ka palju karjaloomi ja hobuseid.***) Eestimaad ära jagada ei julgenud aga piiskop ja ordo weel mitte, sest ikkagi ei olnud ta weel kindlaste ära wõidetud. Maksusi hakati aga kohe nõudma: osa nendest läks Liwi piiskopile ja Liwi kiriku heaks, osa wõttis Eestimaa piiskop omale, ka Liwi rüütlite ordol oli oma jagu saada.***) Maksude nõudmise tagajärjeks oli järgmisel aastal uus mäs, ja nüüd oliwad sakslased sunnitud wäljaspoolt abi otsima. Appi tõttas Daani kuningas Waldemar II, wõitis Eestimaa uueste ära ja jagas ta oma wassallidele ehk laenuherradele, kelledest enamus sakslased oliwad. Nõnda läks faktiliselt juba alguses ka Eestimaa sakslaste kätte. Ühes maaga saiwad wassallid piirita õiguse nende maa peal elawate talupoegade üle: omawoliliselt wõisiwad nad maksusid nõuda, omawoliliselt kohut mõista; ka õiguse talupoja elu ja surma üle saiwad Eestimaa rüütlid endile juba alguses.†) Iga tahes on kindel, et päripõlwe selle lõna

*) Läti Hindrik — c. XV, § 7.

**) Läti Hindrik — c. XX, § 2.

***) Läti Hindrik — c. XX, § 4.

†) Ewers — Estlands Ritter- u. Landrecht I. 46 — kuningas Waldemari privilegium: „. . . mit allen Rechte in Hals und in Hante, im Dorp, am Velde, an Holte, an Water und also ferne, also eenes Mannes Marck wendet. . .“ Wassallide ainuke kohustus kinga wastu kõige selle eest oli sõjateenistus.

täies mõttes Eestimaa juba XIII aastafaja lõpul walitsema hakkas.

Meieaegse Liivimaa peremeesteks olivad, nagu nägime, rüütlite ordo ja Riia piiskop. Ordo ei jaganud oma maid mitte laenumeestele wälja, waid pidas nad oma käes ja laskis neid oma ametnikkude (Bögte, advocati) ülewaatuse all harida.*) Piiskop oli aga kohustatud suurema hulga oma piiskopkonnast wälja laenama, sest temale oli maakaitsejaid, sõjamehi, tarwis. Alguses ei olnud piiskopi wassallidel mitte seda õigust talupoegade üle, mis nende Eestimaa wendadel oli; Liivimaa ei hakanud pärispõlwa mitte kohe algusest peale maksma. Piiskop andis küll rüütlitele karistuse-õiguse, jättis aga talupoegadele kaebamise-luba, kui nendele liiga tehti. Kaelakohtu õigus talupoegade üle oli weel nõndanimetatud fundijatel (advocati, Bögte) piiskopi maades. Kuid ajajooksul muutus kõik.

Juba XIII aastafaja teisel poolel hakati kümnest wõtma, — nõndanimetatud „a d r a m a“ (Saken) pealt (wist küll sellepärast, et see kõige lihtsam maksude wõtmise wiis oli), ja pealegi lisati maksudele teoorjus, sõjateenistus, küüdid ja weel mõned teised teenistused juurde, mis kahtlemata maksude-süsteemi korraldamist nõudsiwad. „Saken“ (adramaa) tuleb sõnast „Sakenpflug“, mis meie keeles sahka (Wene „coxa“) ehk atra tähendab. Asi on see, et Liivimaa orjusid ja maksusid mitte teatava maatüki pealt ei hakatud wõtma, waid tööloomade

---

Privilegiumis loeme: „... De Man find ock plichtig, dat Land tho beschermen vor der Heydenschoy und vor allen, de idt ansehrende sint, up eres sülnes Kosten...“

*) Обзоръніе началъ и постепеннаго развитія мѣстныхъ въ Остзейск. краѣ учреждений. СПб. 1846. Изд. II отд. Е. Им В. Канцеляріи.

ehk majapidamises tarvitatawate tööriistade pealt, näituseks, adra pealt; muidugi oli maksuobjektiks ikkagi maa, mida talupoeg nimetatud põlluriistaga haris. Peale saja (aratrum) leiame veel algkirjades „uncus“ (s. o. kontsader), ehk „equus“ (hobune) ja veel „erpika“ (äke), kui maksu ja orjust määrawaid üksusi. Nõnda on siis Liwimaa „Haken“ maatükk, mida talupoeg ühe hobuse, ühe adra ja ühe äklega haris. Ajajooksul sai adramaa teatava suuruse, sellest aga pärastpoole.

Kui faksalased Baltimaale ajusiwad, siis jätsiwad nad alguses kõik maa talurahwa tarvitada ja nõudsiwad wiimastelt ainult endi ülepidamiseks kümnest. Aga mida enam nad maad tundma õppisiwad, seda enam nägiswad nad ära, et nendele kasulikum oleks, oma põlluasjandust sisse seada; pealegi pakkusiwad suured kaubaturud Tallinnas, Riias ja Nowgorodis kauplemise võimalust. Sellepärast eraldasiwad maaomanikud juba XIII aastasaja teisel poolel ühe osa maast ära mõisamaaks (terra dominica) ja ülejäänud osa (terra servilis) jaotasiwad nad adramaadeks talupoegadele, kes selle eest maksusid ja orjusid pidiwad kandma. Oma maa peal mõisnikud enne XIX aastasada tööinimesi ei pidanud; kui meie neid kusagil leiame, siis ainult väikestes mõisades, kus talumaa ja ühtlasi prii tööjõud puudus. Mõisamaad harisiwad talupojad, opmanni ja kubja kange walitsuse all teoorjusel käies. Teoorjuse suurusst teada saada on niisama võimata, kui võimata on maksusid adramaa kohta kindlaks määrata. Hallikad toowad ainult mõne ühiku mõisa kohta teateid ja nendega meie rchkendada ei või*). Oli ju iga mõisnik ise nende

*) Nii, näituseks, teame ühe kirikumõisa talupoegadest, et nad kõigest (?) pidiwad kümnest andma. Peale selle iga adramaa pealt 2½ marka, ühe kana, üks kübik puid. Ühe päewa (wististe

omavoliline määraja, ja sellepärast olivad maksud ja orjused igas mõisas isesugused*). Kindel on aga see, et mida enam mõisnikud kaupmeesteks hakkasivad, seda suuremaks tõusivad talupoegade adramaa maksud; mida rohkem nad mõisamaid laiendasivad, seda suuremaks läks teoorjuse hulk. . . Maade lahutus mõisa- ja talumaa- deks tõi veel teise tähtsa muudatuse talurahva elusse; nimelt jäivad paljud talupojad päris ilma maata ja olivad sellepärast kohustatud adramaa peremeeste juurde sulasteks lõbma, sest et neil mujale kuhugile minna ei olnud. Ja mida laiemaks mõisamaad läksivad, seda suuremaks kasvas talusulaste arv. Viimased käisivad kas peremehe põllul tööl, ehk peremehe asemel mõisa- põllul; tajuks saidvad nad oma peremehe käest väikese maalapi tarvitada, harva ka palka. Teadagi oli nende seisuford väga vilets; kannatas taluperemees mõisniku all, seda rohkem kannatas talusulane ärakurnatud pere- mehe all. Uja jooksul kasvasivad ka Liivimaal mõisnik- kude õigused talurahva üle. Eestimaa rüütliid saidvad juba alguses, nagu nägime, täielise voli oma kätte, ja kui a. 1252. kuningas Christophor Tallinna- ja Paide- maa wassfallidele laenumaad nende pärisomanduseks,

---

nädalas) pidivad nad oma härgadega ja omal kulul mõisa põl- lul kündma, kaks päewa wilja kokku panema. Herrale majasid ehitama, ka kiriku parandamise ja ehituse juures kaasa aitama. Piiskopi soowi järele pidivad nad walmis olema sõtta minema. . . Art. - B., a. 1284, n°559.

*) Õpetaja herra M. Lipp kirjutab selle kohta: „Seda tehti ordorrüütliitele ja kirikuwanemile. Nad olivad ju palawas töös olnud kiriku kasuks ja Jumala ema auks. See pidi ka palga wäärt olema. Ja seda palka pidivad need maksma, keda mõ- gamissionärid paganlikust „pimedusest ristiusu walgusele kutsu- nud“ . . . lht. 38., l r.

alloodideks, nimetas*), siis võis sellega nende voli talupoegade üle ainult veel tõusta. Ra Liivimaaal sündis selle aja sees tähtis muudatus, nimelt ühines Liivimaa mõdegawendadeordo Saksa rüütli-ordoga**), mis Preisimaaal asus; see juhtumine tõi Baltimaale uut jõudu, mille läbi ordo suureks ja wäikseks kaswas. Eestlaste seaduste järele pidi ordo igas asjas Riia piiskopi sõna kuulama, kuna ta aga nüüd oma iseseiswuse eest julgelt wälja astus. Piiskop, kel ordo wastu wõitlemiseks sõjamehi tarwis oli, katsus igasuguste abinõudega oma wasallide truudust alles hoida; wiimased püüdsiwad muidugi ka iseseiswusele ja aja jooksul omandasiwad nad tõeste samasuguse voli talupoegade üle, kui Eestimaa rüütliel käes oli. Weel kord katsusiwad eestlased mäsuga orja-iket purustada, see oli 1343. a., aga asjata katse! Nendel ei olnud enam jõudu waenlaste wastu wõidelda, nad pidiwad alla andma. Siin kohas on wõimata weel ühest tähtsast asjast waikida: nimelt müüs 1346. a. Daani kuningas Waldemar III, kes ennast senini ikka Eestimaa peaperemeheks pidas, nimetatud maakonna Saksa ordole 19000 marga eest ära;***)) nii saiwad nüüd sakslased ka seaduslikelt terve Baltimaa omanikkudeks, kuna nad seda faktiliselt, nagu nägime, juba algusest oliwad.

*) Urk. - B., I, lhf. 321 n^oCCXLVIII: Universitati vestrae notum facimus, quod nos omnibus hominibus nostris, in Revalia et Wesenbergh constitutis, omnia bona sua, iure hereditario, quod vulgariter dicitur lanrect dimisimus libere possidenda, quia ipsorum iura confirmare in omnibus potius volumus, quam infirmare.

**) Paawst Gregorius IX, kes ennast ikkagi Liivimaa peaperemeheks pidas, kinnitas ordode ühinemist 12. mail 1237. a. — Urk. - B., I, lhf. 191 n^oCXLIX.

***)) Urk. - B., II, lhf. 407 n^o△CCCLII. Mark = 2 rbl.

Urwatagi, et talupojad, kui neid ränkade orjustega koormati ja iga tühja asja pärast nuheldi, endi mõisnikkude juurest ära jooksiwad, et kusagil eemal paremat elu leida. Tõõjõudu kaotada ei tahtnud aga keegi, ja sellepärast kuulutatiwad mõisnikud talupojad maa külge kinnitatudeks (glebae adscripti); kui see küllalt ei aidanud, siis tegiwad üfsitud maakonnad üksteisega lepinguid, et ärajooksnud talupoegi tagasi anda*). 1450. aastal asutati samal otstarbel adrakohus (Hakengericht). Kas wõib niisugusel korral weel talupojast, kui õiguse kaitse all olewast isikust juttu olla? Muidugi mitte. Küll teatab B. Rusow, et pärišherra, talurahwa asju harutades, talupoja soost „õiguse leidjaid“ (Rechtsfinder) juurde kutsus, ja edasi räägib ta: „pärast süüdistust waitiwad mõisnikud, sest wanemad talupojad pidiwad maa wana kombe järele õigust leidma ja kurjategija üle otsust tegema“**). Kuidas neid sõnu mõista? Siin wõib jutt olla ainult süütegudest talupoegade eneste wahel: niisugusel korral oliwad tõeste wanemad talupojad ise kohtunikud ja mõistiwad oma kaaswenna — kurjategija — üle wana kombe põhjal kohut***). Kas ka mõis-

*) Nõndanimetatud „Einigungen über die Ausantwortung verstrichener Bauern“; algkirjad nimetawad nendest wiis.

**) B. Rusow — Chronica d. Prowintz Lyfflandt, in erneuetem Wiederabdrucke, mit Wörterbuch u. Namenregister versehen. 1852. lk. 28: „Da der Anklage hebben de Menner van Adel, so im Gerichte geseten, keinen Ordel edder sententz gefellet, besondern gantz stille geschwegen, denn de oldesten Buren musten allewege na oldem herkamen des Landes dat Recht finden vnde dat Ordel auer den Mißdeder fellen.“

**) Mis nõnda nimetatud „wana Liivi talurahwa õigusesse“ puutub (eestikeelne tõlge — E. Ü. S. album III, lk. 91), siis waitime temast sellepärast, et tal meie esivanemate ajaloos ühtegi tähtsust ei olnud. Mispärast waitiwad temast kõik wanad kroonikerid, mispärast ei räägitud temast ühelgi maapäewal?

nikud seal juures olivad, on väga küsitaw, sest raske on niisugusel ajal kohtukoosolekut ette kujutada, kus talupojad kohut mõistfiwad, mõisnikud aga juures istufiwad ja iga otsust heaks kiitfiwad. Mis talupoja süütegudeesse mõisniku wastu puutub, siis oli „õiguseleidjaks“ ehk trahwi määrajaks muidugi päris-herra ise, kui kuritegu suur oli; vähemate süütegude üle mõistfiwad kui mõisniku asemikud tema opman, kirjutaja ehk kubjas, kes, nagu teada, ka talupoja seisusest waliti. Võib ka olla, et B. Ruskow „õiguse leidjate“ all just wiimaseid mõistab. Igatahes olivad talupojad mõisniku ees täiesti õigufeta; seda tunnistab meie krooniker ka ifegi: „Niipalju kui mõisnikkudel Liivimaal õigufi oli, nii wähe oli waesel talumehel kohtuid ja õigufi. . . Kui talupoeg wähe kurja tegi, tõmmati ta halastamata oma junkru herra käsu peale ihualasti ja sai wanadusest hoolimata, kibedaste peksta. Ka leidus mõisnikkufi, kes oma talupoegi koerte wastu ära wahetasiwad.*)“ Wiimafel juhtumisel tarwitasfiwad mõisnikud arwatawasti küll ainult drellifid, need olivad kas sõjawangid, mäs-fajad ehk kurjategijad; häid sõnakuulajaid tööinimesi nad ehk nii odawalt ei wahetanud, juba oma käsu pärast

---

Alinukene wastus on: teda ei tarwitatud elus. Kellegi wilunud fulg on teda paberile pannud; üksikud punktid oleks nagu Öhtu Europa „barbaride õigufest“ (leges barbarorum) ehk Wene „правда“ft“ wälja kirjutatud. Oma walmis kujus lamas ta arhiwi tolmus ilma et teda keegi kunagi oleks meelde tuletanud, kuni üksford aastasadade pärast hoolast otsija ta üles leidis. Mõtteta on sellele „õigufele“ üleüldist wäärtust anda. nagu paljud seda teewad.

*) Chronika der Proviniz Lyfflandt, lhf. 28: „Unde so herlik also de vam Adel in Lyfflandt sint privilegeret gewesen, so elendigen entgegen weren de armen Buren in dissen Lande mit Gerichte unde Gerichticheit vorgesehen unde vorseorget . . . Unde

mitte. Ra liikuma wara diguse riisus talupojalt ifand. Selle kohta ütleb Russow järgmist: „Kui talupoeg ja tema naine suriwad, ja lapsed järele jäiwad, siis murefeti nõnda laste eest, et herra köik, mis wanematest jäi, enesele wöttis. . . Köik mis waesel talupojal oli, ei olnud mitte tema omandus, waid herra päralt“*). Niisugustes wärwides kirjeldab meile B. Russow Eesti elu XIV aastasaja teisel poolel. Niisuguseks kujunes ta aegamööda, pikkamisi, samm-sammult, sest ajaloo ei sünni midagi järsku, ootamata; iga suuremat muudatust ja nähtust walmistawad aastakümned, tihti aastasajad ette. Pääripõlwo walitses juba XIII aastasaja lõpul Eestimaa, hakkas sama aastasaja alguses Liwimaal idanema, edenes kiirelt selle aastasaja lõpul ja järgmise aastasaja esimesel poolel; XIV aastaf. teisel poolel wõime teda terwes Eestis täitsa wäljakujunenuks pidada.

Mis rahwa haridusesse puutub, siis wõime ka siin kroonikeri rääkida lasta; „Terwel maal, mis ühe kuningriigiga wõiks wõrrelda, pole ühtegi ülikooli, waid pealinnades üksi wähesed algkoolid.“ XIII aastaf. asutati wiis doom-kooli ja ka mõned kloostri-koolid; õpilasteks oliwad nendes muidugi ainult sakslased ja sellepärast on

---

dar sich ein Buhr ein wenig vorbraken hadde, ys hewedder alle barmherticheit vnde Minschlicken affect, van synen Jundern naket vppetagen, vnde synes Olders haluen unvorschonet, mit langen scharpen Roden gequestet worden: Oc worden esliche van Adel gefunden de ere arme Buren gegen Hunde vnd Winde vorbütet vnde vorwesselt hebben. . .“

*) Ibidem: „Vnde wenn ein Buhr mit synem Wufe starff, vnde leth Kinder na, sint de Kinder also gevormündert worden, dat de Herschop alles, wat de Oldern nagelaten hadden, tho sich genamen hefft. Vnde alles wat ein armer Buhr vormochte, des was he nicht mechtig, sundern de Herschob. . .“

nad Eesti rahwa hariduse loos tähtsuseta*). Kuulame Ruskowi edasi: „Kui mõnikord enne riigi ärarahwinemist maapäewadel külma osawõtmisega nõu on peetud, et üht head kooli sisse seada, siis ei ole seda ometigi läbi wiidud. . . Mitmed kirikud on ilma õpetajata jäänud. Ja kui maal ka üks õpetaja oli, siis oli ta wäljamaalane, kes Liivi rahwa keelt mitte ei mõistnud. Ja mis kasu see waesele Liivi talupojale pidi tooma, seda wõib iga mõistlik arwata**). Keegi wäljamaalane — reissija, kes XV aasta lõppul mõne aja Liiwimaal mööda saatis, kirjutab oma reisufirjas: „Nii haledat ja õnnetut rahwast ei wõi kül kufagil enam leida . . . on pärisorjad ja leiwad kõige waljumat ja raskeimat ümberkäimist oma isandade poolt. . . Wiimased on halastamata ja südameta oma talupoegade wastu. . . Kui waesel talumehel hea hobune, ilus härg ehk lehm juhtub olema, siis otsiwad herrad põhjust, et neid talupojalt endale wõtta. Kui talupoeg ära jookseb, aga seda peab ta nälja, piina ja waesuse pärast tegema, siis lõigatakse temal jalg ära, et ta siis enam jooksta ei saaks. Talupojad sõowad jämedat leiba ja halba sõõki, mida meil küll sigadelegi ei antaks... Ordo walitsus ei mõtle sugugi talurahwa peale, ta lasseb oma ametnikkudel nendega nii ümber käia, nagu nad ise heaks arwawad. Ja nõnda elab waene rahwas, ka Jumalast ei tea ta midagi . . .“ Niisuguses seisu-

*) Õpetaja herra M. L i p p terwitab waimustusega nende koolide ilnumist, nemad pannud „aluse mille peal päraštine aeg edasi ehitas“. . lhf. 81.

***) „Kristiusu tulemisega on ka meie kodumaale uus ja enne tundmata loidu walguš tõusnud — kirjutab jällegi õpetaja herra M. L i p p. — Ka meie rahwas astus hommikumaa nomadide ehk karjalaswatajate liigist wälja. Selle pakuti kristlikku haridust, mis õhtupoolse Euroopa suureks teinud. Mitte üksi sõjasarwe pole siin puhutud, ka hariduse töö on tõeste peale hakanud. . .“

korras läheneſiwad Liiwimaa talupojad XVI aastafajale, mis nende wälimiseſse eluſſe fuuri muudatuſi tõi. . .

II

Liiwimaa ſeniseſed juhid, ordo ja Riia peapiiskop, Rooma paawſt ja Sakſa keiſer, meelitaſiwad oma ala-
liſte koduſte tülide ja riidudega ſelle ilma wägewad jäl-
legi meie maale. Ordo oli oma poliitikalise üleſande —
maa ärawõitmiſe — hiilgawalt läbi wiinud, ja nüüd
nagu naeratas ſaatus tema üle: ta pidi ajaloo näitelaw-
walt kaduma. . . Talwel 1558. a. algas suur Liwi-
Wene sõda. Wene wäeſalgad tungiſiwad mitmelt poolt
korruga maale, ja mis tee peal ette juhtuſ tehti tuha-
hunikuſ. Mõisnikud pugetiſiwad loſſideſse warjule, kuna
talurahwas karenda külma ja waenlaſe käe all haledat
ſurma leidis*). Poola kuningas Sigismund Auguſt ja
Rootſi kun. Guſtaw Waſa paluſiwad Johann Hirſſat
„Liiwimaale rahu anda „halaſtufeſt“ inimeſeſoo waſtu“.
Eſtkoſtjaks hakkas ta Daani kuningas Friedrich II, aga
tõik ſee ei aidanud. Liiwimaal woolaſiwad were ojad,
nagu enne ſakſlaſte tulemiſe ajal. Ordo oli ſiſemiſte
korratuſte pärast oma elujõu kaotanud, ta ei ſuutnud
enam waſtu panna. Wiimane ordomeiſter Goth. Kettler
ja Riia peapiiskop arwaſiwad ſiiski heakſ, mitte Wene
tjaarile alla anda ja tegiwad ſellepärast Wilnas 31. aug.
1559. a. Sigismund Auguſtiga nõnda nimetatud „Liwi-
maa kaitſmiſe“ (pro defensione Livoniae) lepingu, mille
põhjal Poola kuningas Liiwimaa ülemlwalitſejaks ſai.
Eſtimaas andis ennaſt 4. juunil 1561. a. Rootſi kun.
Erich XIV wõimu alla. Johann Hirſmuſ omandas Tartu

*) Täieline Liwi-Wene sõja kirjelduſ — w. Карамзинъ,
Исторія Россіи — VIII ja IX köide.

ja Narwa lähedal olewad maad endale*). 28. nov. 1561. a. wandusiwad Liwimaa seisused Poola kuningale truudust. Weel enne allahetmist pani Liwi rüütlikond Poola walitsusele oma nõudmised — 27 punkti — ette, mis ka Sigism. Augusti poolt 28. nov. 1561 a. kinnitust leidsiwad; see on nõnda nimetatud „Sigismund Augusti privileg (Privilegia Sigismundi Augusti). XXI punktis kinnitatakse mõisnikkude eesõigused, nagu: jahi õigus, metsade tarvitamine, õlletegemine müügi jaoks jne. XXII punkt nõuab, et ärarjooksnud talupojad wana kombe järele nendele tagasi antaks, kellede päralt nad on. XXVI p. loeme: Liwi mõisnikud on talupoja kohtumõistjad tšiwil- ja nuhtluse-asjus. . .*) Midagi uut oma sifu poolest see „privilegium“ ei paku; kõik need punktid oliwad wiimase kahe aastasaja jooksul, nagu nägime, juba Liwimaal maksiwad; tema andis ainult orjapõlwele seadusliku aluse. Paljud ordo rüütlid hakasiwad mõisnikkudeks, rentisiwad sel otstarbel Poola walitsuse käest kroonu maad (endine ordo maa), teised läksiwad Ohtu-Europasse laiale. Liwimaa muutus täieste

---

*) Saaremaast oleme waitinud, sest et tema elus palju iseäraldusi oli; a. 1560. läks ta hertsog Magnuse (Daani kuninga wenna walitsuse alla. Kuuramaa nimetati hertsogriigiks ja G. Rettler tema hertsogiks a. 1562.

**) B u d d e n b r o c k — Sammlung der Gesetze, welche das livl. Landrecht enthalten, Iht. 331. — „Privilegia Nobilitatia Sigismundo“: art. XXII: Ut rustici, qui vel per principis concessionem in alicujus potestate fuerunt, ab aliis non capiantur neque deteneantur, sed ad ejus cujus intersit, postulationem exhibeantur: nisi certis diplomatum argumentis, vivisque testibus edocere quis poterit, illos sibi a legitimis ipsorum dominis concessos atque translatos esse, manebunt in potestate ejusdem, in quem eum in modum concessi translaticque fuerunt, alias restituantur secundum receptum morem et antiquam consuetudinem Livoniae.

mõisnikkude wabariigiks (nõndasamuti ka Eesti- ja Kuuramaa), kus kuni XIX aastal teise pooleni kõik maa walitus ja juhatus parunite wägivalda käes oli. Sigismund August, kes enmast nüüd Liivimaa pärisomanikuks pidas, nõudis Wene tsaarilt, et see omad wäesalgad ära kutsuks ja üleüldse Liivimaalt jäädawalt lahkuks. Johann Sirmus aga wastas: „Liivimaa on, oli ja saab meie olema (Ливонія наша, была и будетъ)“. Sällegi algas kole sõda; kaitse ja nähjahäda pidasiwad sammu. Alles 1582. a. pärast Sapolje rahulepingut, mille põhjal Wene tsaar Liivimaa Poola maakonnaks nimetas, peasis meie kodumaa mõneks puhuks sõjakärawast lahti, ja nüüd mõtles Poola kuningas ka sifemiste walitsuse asjadega tegemist teha. Nii lastis Stephan Bathori a. 1586 Liivi maapäewale kuulutada: „Et Liivimaa talupoegi nende isandate poolt nõnda rõhutatse ja nii raske orjuse alla pandatse, nagu seda terwes ilmas, isegi paganate ja barbaride juures ette ei tule, sellepärast palub kuningas, et rüütliid seefuguse rõhumise järele jätaiks ja oma talupoegi mitte rohkem ei koormatiks, kui Poola ja Leedumaa.“*) Selle peale wastasiwad mõisnikud puiklewalt. Sellega asi ka lõppes, sest Stephan Bathori suri warsti. Tema järeltuleja, Sigismund III, saatis 1597. a. rewisjoni komisjoni Liivimaale talurahwa

---

art. XXVI: Cum saepenumero in Livonia acciderit, quod nonnulli nobiles a propriis rusticis clam occisi sunt; ut vero in posterum a talibus flagitiis deterreantur, petunt nobiles Livoniae, ut de singulari gratia, merique imperii sacrae ejus Regiae Majestatis potestate, suis curiis capitalis civilisque judicii, privilegium, quemadmodum nobiles Estoniae ducatus olim a regibus Danorum consecuti sunt et in hunc usque diem obtinent, annectatur concedaturque.

*) Reich — Diefländische Historia, Ith. 42).

eluforda uurima. Ühtegi tõsist tagajärge fellel ettevõttel ei olnud; komisjoni protokollist kuuleme mõne sõna talurahwa elu kohta, ka seegi on wana laul. Tähendatakse, et mõisnikud täieste ifeseiswad on (tit. 9), et nendel täieline õigus talupoja ihu ja waranduse üle on (tit. 10), et ainult mõisnik wõib maa walitsuses teenida (tit. 14), ja et nendel, mõisnikkudel, õigus on talupoja elu ja surma üle (tit. 17).*) Särgmisel aastal tegi fiiski maapäew ühe edulise samm; nimelt lubati talurahwal wilja ja muud kaupa, mille peal wõlga ei olnud, linna turule wiia.***) Küftida jääb ainult, kas talupojal wõimalust oli, seda luba tarwitada. Pea kaubamuretsejaks turule oli muidugi mõisnik ife, ja temal, kui suurel maaomanikul ja majapidajal, oli kerge talupojaga turul wõistelda. Runa tema oma kaupa odawaste wõis müüa, ilma et selle läbi suurt kahju saada, pidi waene talupoeg, kui tal üleüldse midagi müüa üle jäi, sellegi poolmuidu ära andma. Sellega lõpewadki Poola walitsuse eestkostmised. Kergitust Liwimaa talupoegadele ta head soowid ei toonud.

III.

A. 1601. wõitis Karl, Südermanlandi hertsog, pä-rastine Rootsi kuningas, ühe osa Liwimaast ära ja pani mõisnikkudele ette, talurahwast priiks lasta,***) nende

*) S i l c h e n — Land-Rechts-Entwurf, Bd. I, II.

***) G a d e b u s c h, II, Iht. 191: „Der Adel verspricht bey adelichen Ehren hinfürs seine Bauren u. Untertanen, all ihr übriges Korn u. andere Waaren, daß sie über ihre Gerechtigkeit u. Schuld bauen, frey und ungehindert nach den Städten bringen.“

****) Nagu teada on Rootsimaa ainule maanurt, kus kest-ajal pärispõlwo puudus.

lastele koolisid asutada ja wiimastele ka käsitöö õppimiseks luba anda. See ettepanek ei leidnud muidugi wähe-
 matti wastukaja parunite ringis. Pealegi kestis werine
 sõda Poola ja Rootsi wahel Liiwimaa pärast edasi, kuni
 wiimati a. 1629. Altmargis, Preisimaal, rahu tehti.
 Liiwimaa läks Rootsi ülemwõimu alla. Uga enne, kui
 me Rootsi walitsuse läbi wiidud uuenduste kallale asume,
 heidame weel pilgu talurahwa seltskondlise elu peale.
 Just XVII aastast. algusest on meil selle küsimuse kohta
 tähtis dokument olemas, nimelt Rootsi arwukiri ehk
 maksude kataster 1599.—1601. a.*) Tema järele on ena-
 mus talupoegadest p e r e m e h e d (Vollbauern), kellel
 mõisa käest maatükk on, mille eest teoorjusel käidakse ja
 maksusid maksetakse; nemad on igaweseks maa külge seo-
 tud, mõisnik aga võib neid maaga ja maata müüa.
 Peremeestele järgnewad arwu järele nende sulased
 (Bauerknechte); wiimased saawad oma peremehe käest
 wäikese maalapi ja wahel ka natuke palka; nemad on
 täieste peremehe woli all, ja kui nad ka mõisa põllul
 töötawad, siis alati peremehe asemel, sest neil endil ko-
 hustusi mõisa vastu ei olnud. Peale nende kahe suu-
 rema seltskondlise lihi nimetab arwukiri weel w a b a -
 d i k k a (Lofstreiber) ja k a l a m e h i; esimesed elawad kas
 kufagil metsas mõisamaa peal ja käiwad siis mõisasse
 orjusele, ehk peremeeste juures saunas, mispärast neid
 ka saunikuteks (Badstüber) kutsuti; teised, kalamehed, pi-
 diwad mõisnikkule kalapüüdmise luba eest paabi- ehk
 wõrguraha (Botgeld, Wadengeld) maksuma ja muidugi
 ka teatawa osa püügist andma. Need on kõik mitte-
 wabad, aga ka w a b a s i d i n i m e s i (Freie) nimetab
 Rootsi arwukiri; need on wabad rentnikud, kellest liiku-

---

*) Dr. Th. Schiemann — Der älteste schwed. Kata-
 ster Liv. u. Estlands etc. (v. 1599.—1601.).

mise wabadus veel wõetud pole. Nemad maksawad renti kas raha, wilja ehk teiste saadustega; tuleb ette, et nad ka mõisas orjusel käiwad. Nende arw[!]on liig wäike;*) XVIII aastaf. algusel kaowad nad täieste. Peale talu- inimeste räägitakse arwukirjas ka mõisainimestest; need on mõisateenrid ehk mõisapere ja -ametnikud, nagu: walitseja, kirjutaja, kubjas, mölder, kõrtsimees j. t. Walitsejale (Umtmann) ja kirjutajale pidiwad ka talupojad maksma, ükskõik kas raha ehk majapidamise- saadustega (in naturalia). Kubjas, mölder ja kõrtsimees saiwad mõisniku poolt palgaks tüki maad. Mõis põlluharijaid oma päralt, nagu teame, ei pidanud. Talurahwa orju- sed ja maksud oliwad XVII aastaf. algusel muidugi mitmekesised, nende kohta kindlaid arwusid tuua ei luba meile hallikad mitte.**)

Waatame nüüd, mis muudatusi Rootsi walitsus Liiwimaale tõi. A. 1632. wõttis Gustaw Adolf mõisnik- kudelt kaelakohtu õiguse talupoegade üle ära ja lubas wiimastel hoowi- ja maakohustusse kaebada, kui nendele ülekohtu tehti.***) Samal aastal saatis kuningas kom- misjoni Liiwimaale talurahwa maid ja teokohustust re-

---

*) 1599.—1601. a. kataster nimetab neid Liiwimaal Waa- binas, Toreidas, Segewoldis, Wönnus, Ruhjas, Karfäs ja Pöłtsamaal. Ruhjas maksawad katastri järele 5 waba peremeest: 6 marka (mark = 2 rbl.), 1 waadi õlut, 1 leiskla linu; sealsamas maksab üks nendest aastas 20 marka ja wilja („Gerechtigkeit ahn Rorne“ lhf. 87) kahes kohas räägitakse ka waba peremeeste sõja- teenistusest: „Die frei pauren muffen auch ein herpfert halten“, lhf. 79.

**) Katastris, näituseks, loeme, lhf. 91: „Dagenwerk jeder gefinde mitt ochsen oder pferdt alle dage.“ — lhf. 108: „dagen- werk alle dage ein paar ochsen ist zu 3 dagen gelassen in der Wochen“.

***) Buddenbrock-Sammlung d. Gesetze, I, lhf. 95, jj.

wideerima, — aga ka samal aastal langes Gustav-Udolf Lüheni lahingus, ja algatud töö jäi seisma. Tärgmine Rootsi kuningas, keda Liivimaa talurahwa ajalugu nimetada võib, on Raarel XI. A. 1681. pani ta mõisnikkudele ette orjapõlwe kaotada, aga wiimased pidasivad seda täieste võimataks „talurahwale sisselaswanud wiha pärast sakste wastu“. Rootsi walitus tegi weel muid sammusid. Sõdade pärast oli riigi rahaasjandus väga langenud; tarwis oli asja põhjalikult korraldada, tühjaks saanud kassat rahaga täita. Riigi tähtsamaks rahahallikaks oliwad senini kroonumõisad, wiimased walitsejad aga kinkisivad palju nendest ära aadelimeestele. Raarel XI arwas kõige paremaks sissetulekute suurendamise abinõuks kroonumõisate tagasiwõtmist. Tagasiwõtmine ei pidanud aga mitte ainult Rootsi- ja Soomemaal täide saadetama, waid ka teistes Rootsi riigi päralt olevates maades, muidugi ka Liivimaal. 1680. a. riigipäewa protokollis räägitakse Liivimaast nõnda: Liivimaal nimetatakse kroonumõisateks kõik mõisad, mis ordo ajal ordo ehk waimulikkude meeste, s. o. üleüldse selleaegsete maawalitsejate käes oliwad olnud. Need mõisad aga, mis juba ordo ajal rüütlitele põliseks omanduseks oliwad antud, pidivad ka nüüd neile päriseks jääma. Kohe asutas ka kuningas komisjoni, mis Liivimaale pidi minema ja seal järele uurima, mis sugused mõisad kroonu kätte tagasi tulewad wõtta.*) 6332 Liivimaal olevast adramaast jäiwad ainult 102⁵/₈ eraomanikkude kätte, teised kõik nimetati kroonumõisateks.**)

*) Pikemalt jutustab mõisate tagasiwõtmisest cand. hist. J. S i t s k a — Rootsi aegne mõisade tagasiwõtmine.

***) Need 102⁵/₈ adramaad, mis aadelimeeste kätte jäiwad, oliwad wiimased ordo ajal wist kinkimise teel pärisomanduseks saanud.

deerimise ja takseerimise ette, et talurahwa kohustusi kindla seaduse järele määrata; selle töö andis ta revisjoni komisjoni kätte. XVII aastast teisel poolel ei olnud adramaad kaugelgi veel ühesuurused; ühesugused ei olnud kuidugi ka mitte, nagu me teame, orjused ja maksud. Kaarel XI lõi selles lorda, määras ühesugused kohustused tervele maakonnale ja nimetas adramaa orjusi ja maksusi määravaks üksuseks. A. 1683.—87. saidad maad ära mõdetud; mõetmise alla käiswad ainult talurahwa käes olevad maad, sest mõisamaa oli ja jäi maksudest priiks. Tõsi, kroonumõisades saidad ka mõisamaad mõdetud, et teada saada, kui palju rentnik kuningale renti peab maksma. Hindamise alla käiswad kaks sorti maad: alaline põld (Brustacker, terra arabilis) ja kesa (Buschland), mis mõne aasta pärast põlluks tehti.*) Tähtis oli takseerimise juures see, et ka maa headuse peale waadati, ja sellepärast jaotati põllumaa nelja järku. Tündrimaa (Tonnstelle, umbes kahe wakamaa suurune) wäärtus esimese järgu põllumaast oli üks riigi taalr ehk 90 krossi, teise järgu — 75 krossi, kolmanda järgu — 60 krossi ja neljanda järgu — 45 krossi. Kui maatüki wäärtus hindamise järele 60 riigi taalrit oli, siis nimetati teda adramaaks. Nõnda oli rootsiaegse adramaa wäärtus alati 60 taalrit ehk 5400 krossi;** ühesuurused ei olnud aga sellepärast adramaad veel enda wahel mitte, sest ühesugune ei olnud mitte maa headus. Niisuguse adramaa eest pidi taluperemees järgmiseid orjuseid kandma ja maksusid andma: mõisnikule — 1) aasta läbi 10 hobuse päewa nädalas; 2) suwel 21 nädala jooksul 10 jala-

*) Supel — Oekonomisches Handbuch für livl. Grundherren. I t.

**) Kross on meie 6 kop.; nõnda siis adramaa wäärtus meie raha järele 324 rbl.

töö päeva nädalas; 3) peale selle veel 35 jalatöö päeva wilja koristamise ajal; 4) ehitusmaterjali kokkuvvedamine nõudis adramaa pidajalt aastas 60 hob. päeva ja 75 jalatöö päeva; 5) mõisa wilja turule wedamine maksis pere-mehele aastas 270 krooni (umbes 67 tööpäeva)*). Peale teokohustuse nõudis mõisa adramaa pidajalt ka renti, harilikult looduse saadustes (in naturalia), 697,35 krooni wäärtuses. Nõnda mõisa orjused; aga peale nende oliwad taluperemehel veel kroonumaksud kanda, wiimased oliwad adramaa pealt järgmised: 1) sõjateenistus — 4 taalrit;**)

2) postijaamade ülespidamine — $4\frac{4}{5}$ waka otre, $2\frac{2}{5}$ w. kaeru ja 120 leifikat heinu ehk rahaga 6 taalrit 36 krooni;***) 3) „küüdi ja leppide“ kohustus; tema seisis selles, et sõjawäge ja kroonuametnika edasi saata ja kindluste juurde parandamise-kraami mu-retseda. Al. 1647. algades lubati seda kohustust rahaga tasuda ja nimelt $56\frac{1}{4}$ krooni adramaa pealt.†) Peale nende kolme kroonumaksu nõuti Rootsi ajal veel „ratsawäe ülespidamise taksu“ (Reuterverpflegung) — 3 taalrit $50\frac{2}{3}$ krooni adramaa pealt. Veel jäiwad adramaa pidaja kiriku - kohustused nimetamata, nad on järgmised: 1) õpetajate heaks wilja kümnes (census) ja mõned wäikesed määrused (Neben-Persönen), nagu kanade, munade, kalade andmine; tihti veel ka teoorjus; 2) kiriku ehituse orjus, mis materjali juurdewedamist, rahamaksu ja tööd

*) Sobusetöö päew — 4 krooni; jalatöö päew — 3 krooni

***) Karl IX käsu järele 1602. a. pidiwad iga 15 adramaad ühe ratsawäe mehe andma, nüüd aga selle asemele 4 taalrit, s. o. umbes 20 rbl.

****) Postijaamad asutati tuninganna Kristine ajal 1639. a.

†) „Küüdi ja leppide“ kohustus (подводн. и палочн. повинность) sai veel Poola ajal määratud.

nõudis.*) Nagu näeme on ka seaduslikelt lubatud rendi ja teokohustuse arv väga suur, aga Rootsi maafude-katastri järele ei käinud heina- ja aiamaad mitte mõetmise ja hindamise alla, nende tarvitamise eest nõudis mõis talupidajalt uut maksu, uut teoorjust, ja siin oli mõisnik jällegi omawoliline määraja. Kaarel XI maafude arwutiri sai ainult kroonumõisades maksuaks; kõik talupoegade kohustused tähendati wakuraamatusse ülesse, ja mõisarentnikudele keelati ära rohkem renti ja teoorjust nõuda, kui wakuraamatus määratud. Ka rentnikkude kodufaristuse õigust kitsendatud, nad ei tohtinud mitte üle kolme witsahoobi mõista. Talurahwa üle mõistis talurahwa kohus, mille liikmeteks neli „õiguse-leidjat“ (Rechtssfinder), üks aadelisoost kohutunik ja weel mõni „erapooletu, hea ülespidamisega talupoeg“ olivad. Niisugune kohus wõis süüalusele kas 10 paari witsahoopa ehk 20 taalrit trahwiks mõista, tähtsamad asjad läkswad maakohtusse (Landgericht) ja sealt edasi hoowikohutusse (Hofgericht)**). Nõnda astus siis kroonumõisa talupoeg osaltki õiguse warju alla. Kui meelde tuletame, et $\frac{5}{6}$ Liiwimaast kroonumõisade all oli, siis wõime julgeste tõendada, et Rootsi ajal vähemalt talurahwa juridiline seisukord paremaks muutus, aineiline külg tõusis aga wähe. A. 1693. tegi kindr. kub. Hafffer kuninga käsul Liivi maapäewal järgmise ettepaneku: „kas ei tahaks ka rüütlikond oma mõisades, kroonumõisade eeskuju järele, kodufaristust, teokohustust ja renti vähendada...“ Kuidas selle peale mõisnikud wastasiwad, on teadmata. Mõne aasta pärast suri Raa-

*) Selle kõige üle w. Докладъ отъ 3 февр. 1804 г. Его Импер. Велич. отъ комитета, учрежден. для разсмотрѣнія Лифл. дѣл. Полн. Собр. Зак. nr. 21161.

**) B u d d e n b r o c k — Sammlung — II f. lhf. 1484 ja järgm.

rel XI, Rootsi trooni peale astus wahwa rüütel Raa-
rel XII; suur Põhja sõda oli algamas. Uga enne heidame
pillu talurahwa hariduslise järje peale Rootsi ajal. Et
ordo ajal midagi rahwa hariduse kasuks ei tehtud, seda
me teame; ka lühikesel Poola walitsuse ajal ei liiguta-
tud pimeduse katet. Küll asutati XVII aastal. algusel
Tallinnasse ja Tartusse kaks Eesti kirikukooli, aga talu-
rahwale ei toonud nemad kasu. 1630. a. awas Gustaw
Uldolf Tallinnas, Tartus ja Riias gümnaasiumid; Tartu
gümnaasiumi muutis ta paari aasta pärast ülikooliks.
Ülikooli awamise kõnes, mida kindr.-kub. Skytte pidas,
tähendati muu seas: „Ei mitte üksi mõisnikud ja koda-
nikud, waid ka waesed talupojad peawad sellest heateost
kasu saama, need, kellele senini keeldud oli midagi õppida,
ja kellel ühes ihudega ka waimu taheti pärisorjaks teha.“
Seda armukuulutust ei saanud orjad-talupojad muidugi
mitte tarwitada. Tähtsam on meie hariduse ajaloos
1684. a. Forseliuse plaani järele asutatud kooliõpetajate
seminar; kooli eesmärgiks oli rahwa kooliõpetajaid kas-
watada. See seminar aga kadus nelja aasta pärast ja
rahwawalgustajate arv, mis sealt wälja tuli, oli wäga
wäike. Kui ka kusagil kool awati, siis ei tahtnud mõis-
kooliealised lapsed töölt ära lasta, ja wanematel ei olnud
millegagi lapsi kooli saata. Küll aitas siin natuke Rootsi
walitsus, nimelt käskis ta kroonumagasinidest niipalju
wilja wälja anda, kui koolilastele leiba peale ära kulus.
Koolilaste arv oli koolides wäike; läbifegi tuli kooli peale
umbes 25 õpilast. Herra W. Reimani uurimiste järele
on Liwimaa koolide arv 1688. a. järgmine: esimeses
Tartu praostkonnas 18; teises Tartu praostkonnas 11;
Pärnu praostkonnas 9 kooli. *) Rahwakooli ainukeseks
ülesandeks oli paganatest ristitiinimesi kaswatada ja selle-

*) Eesti üliõp. seltsi album, III leht, lht. 46.

pärast oli ka kooliõpetus ainult usuõpetus. Lugemise raamatuteks tarvitati Stahli „käsi ja koduraamatut“, „wastset testamenti“ ja kateliksmust. Peale lugemise ja pühakirja seletuse õpetati koolides waimulikku laulusid. Ja see oli kõik.

IV.

Al. 1700 algas 21 aastane põhja sõda, Baltimaa läks teise riigi krooni kandja kätte, „wägewa Wene kotta warju alla“ — nagu õpetaja herra M. Lipp lausub. Wene ametlik Baltimaa ajalooürija kirjutab sel puhul: „Wana Liiwimaa, mis niipalju kannatanud kodusõdade, Poola ja Rootsi walitsuste rõhumise ja wägivalda all, leidis Wene isewalitsejate juures warju- ja rahupaiga.“*) Umbes niisamuti mõtlewad kõik Balti ajaloo ürijad. fakslased Need isandad ei oska teadust luulest lahutada; nad otustawad ajaloo sündmuste üle nõnda, nagu see nende meeldib. Kuid ajalugu on teadus ja tema aineks olgu põhjalik jälgede uurimine. Waatame, mis ütlevad dokumendid.

Suure Põhja sõja algusel kirjutas Peeter Suur oma wägede ülemale Scheremetewile Baltimaale: „et Rootsi wäesalgad liiwlaste poolt toetust ei leiaks — maa ära laastada!“***) Scheremetew täitis sõnasõnalt juure tsaari käsku ja juba 1702. a. wastas ta: „kõik on laastatud ja pihuks tehtud, terwelt seisawad weel Tallinn, Pärnu ja Riia ja nende wahel natuke maad, peale selle on kõik täieste tühjaks tehtud ja ära laastatud („а то все запустошено и разорено въ конецъ“). Järgmisel aastal tabas Eestimaad samasugune saatus. Wahe-

*) Введение въ Остзейск. законод. III к.

***) „Сборникъ рескриптовъ архива канц. Приб. ген.-губ.“

ajal wajus sõjawäli lõuna poole ja alles pärast kuulsat Põltawa lahingut 1709. a. algas Baltimaa linnade ärawõitmine. Tallinna langemisega, septembris 1710. a., läksiwad Liivi- ja Eestimaa Wene lipu alla. Riia linna piiramise ajal peasis katk lahti; lühikeste waheaegadega kestis ta paar aastat. Kes sõjast ja katkust üle jäiwad, wõitlesiwad näljaga. Riisugustest oludes algas „wägewa Wene kotta walitsus“. Tõsi, wälisest sõdadest tuli mõneks ajaks rahu, aga mis kasu oli sellest? Weel enne Riia ja Tallinna langemist astusiwad mõisnikud trahw Scheremetewiga läbirääkimisesse, mil tingimisel nad walmis on alla heitma. Allahetmise akti peasisu on mõisnikkude õigused ja eesõigused*). Rootsi walitsuse poolt restitueeritud ehk tagasiwõetud mõisad antakse endistele omanikkudele tagasi (pt. 12); kroonumõisate wäljarentimisel on rüütliatel eesõigus (pt. 17); ainult aadelisfoost mehed wõiwad mõisaid päris omanduseks osta (pt. 19). Maa-walitsus seatakse wanale alusele; kohtutes ja teistes ametikohtades istuwad igalpool rüütlid. Üksju aetakse wana rüütliõiguse järele; talurahwa kohtud, mis Rootsi walitsus asutas, häwitati ära. Kohe peale allahetmist algas Liivi maapäew Wene walitsusega läbirääkimisi, kuidas mõisnikkude wõimu talurahwa üle tõsta, mis Gustaw Adolffil, nagu nägime, kuni kodukariistuseni kitsendatud oli. 24. apr. 1713. a. andis ka Peeter Suur rüütlitele luba talupoegi oma himu järele trahwida**). Kaelakohtu

*) Аккордные пункты, заключен. 4 июля 1710. г. в. лагерь под Ригию между шляхетством княжества Лиф. и ген.-фельдм. Шереметевым и представлении жителям сего княжества прежних прав, привилегий и пвеимуществ, как по духовным так и по свѣтск. дѣлам.“ Полн. Соб. Зак. т. IV, n° 2279.

***) П. С. З., за 1712 г. n° 2668.

õigus talurahwa üle on eßialgselt küll weel nõndanime-
 tatud sillakohtunikkude (Ordnungsrichter) käes, aga aja
 jooksul läheb ka see õigus mõisnikkude eneste kätte.
 Nagu nägime, nõudis Rootsi walitsus teokohustust maa
 suuruse ja headuse pealt ja sellepärast wõttis ta maa
 rewideerimise ja takseerimise ette. Ka Wene walitsus
 saatis rewisjonikommisjonid Liitwimaale, aga mitte maad
 hindama, waid rahwast lugema. Walitsus soowis teada
 saada, kui palju weel inimesi sõjast, katkust ja näljast üle
 oli jäänud, sest rahwa arwu järele hakkas ta maksusid
 nõudma. Sise-Wenemaal seadis Peeter Suur 1722. a.
 pearaha sisse; Baltimaal ei saanud see seadus weel mitte
 maksuaks, aga kui meie Wene-Balti maksude korraldust
 lähemalt waatame, siis peame tunnistama, et faktiliselt
 ka meie kodumaa juba Peeter I ajast peale pearaha
 maksis. Teokohustust ja renti määraw üksus — adra-
 maa — oli Rootsi ajal maatükk, mis aastas 60 taalrit
 sissetulekut töötas; Wene walitsus määras aga adramaa
 rahwa arwu järele ära. A. 1715 tehti otsufeks maa-
 tükki, mille peal 16 töowõimulist meeste- ja naisterahwast
 elab, adramaaks nimetada, ja siis tema pealt maksusid
 nõuda. Tähtis ei olnud enam maatüki suurus ja headus,
 mitte talupoja aastane sissetulek, waid inimeste
 arw. Nälja, sõja ja katku tagajärjel oli rohkeste põldu
 sõõbidis; wõib arvata, kui wähe maad 16 inimest harida
 jõudsiwad. Pealegi oliwad põllutööriistad kõige lihtsa-
 mad: nimetatakse ainult kongsatra, puuäket; trulli pole
 mitte igalpool tarwitatud; lõikuse ajal on eestlased rohkem
 sirpi kui wilkatit tarwitanud.*) Kroonumaksud jäiwad ka
 Wene adramaa pealt alguses samadeks, mis Rootsi

*) Supel — Oekonomisches Handbuch 2c; Salomo Gu-
 berts — Stratagema oeconomicum oder Akker-Student denen
 jungen Akkersleuten in Lieffland etc. 1645.

ajalgi; mis mõisaorjusesse puutub, siis tulivad siin muudatused. Ühes kroonumõisadega kadusivad wakuraamatud; teotkohustuse kui ka rendi määraks sai jällegi mõisnik üffi. Uus aastafada awas suuremaapidajatele uued kaubaturud, põllusaaduste tarvitamine tõusis päewast päewa. Sellest saiwad Balti parunid aru; nad laiendasivad majapidamist karjamõisade asutamisega. *) Kõik see ettewõtte nõudis enam töödudu, enam raha. Loomulikult pidi talupoegade teotkohustus ja rent tõusma, ja see sünnib igal sammul. Rülwi-, lõituse- ja heina- ajal pidi talupoeg parema töwaja itka mõisapõllul möbda saatma; alles siis kui mõisa töw tehtud, wõis ta oma põllu ehk heinamaa peale tööle asuda. Jällegi oli talupoeg täieste õiguseta olemus, elaw mõisa inventar, instrumentum fundi. Seda tõendab ka Liivi rüütelkond ise riigivalitsusele 1739. a. parun Roseni ametliku wastusega. Seal loeme muu seas: „... mõisnikul on täieline õigus talupoja waranduse, ihu ja elu üle... mõisnik määrab talupoja rendi ja teotkohustuse ise, oma arwamise järele. . . Et talupoeg mõisniku pärisomandus on, siis järgneb sellest wiimase piirita trahwimise õigus esimese üle. . .“**) Et talurahwa seisuford nii wiletsaks läks, siis pole ka mitte imeks panna, et nende ärajooksmised igapäewaseks nähtuseks saiwad. Igas „Rigische Anzeigen'is“ wõib hea jao sellestjulist kuul utust lugeda.***) Talupoegade ärapäogenemise põhjused oliwad küll ühe-

*) S. Janna u — Geschichte der Sklaverey u. Charakter d. Bauern in Lieff. u. Estland. Riga 1786. lht. 141.

**) v. Samson — Aufhebung der Leibeigenschaft 2c, lht. 43 ff.

***) Rigische Anzeigen von allerhand Sachen, deren Bekanntmachung dem gemeinen Wesen nötig u. nützlich ist. Riga 1761—1852.

fugused Sise-Wenemaal ja meil, sellepärast formuleerime neid ühes krahw Paniniga järgmiselt: „täieste kitsendamata ja igast kannatatawast piirist üleminew mõisnikkude wõim alamatelt nende maksude fiksenõudmises, mida mõisnikud pidiwad maksuma, ja nende alamate töölesundimine ei läinud mitte ainult lähemate wäljamaa naabrite eeskujust kaugemale, waid käis isegi igast inimese kannatusepiirist üle.“ *)

Ratarina II (1762—1796) nagu soowis alguses pärispõlwe kergitust. Nõnda tegi tema nimel Liiwimaa kindr.-kub. krahw Broun a. 1765 Liivi maapäewal mõisnikkudele järgmise ettepaneku: 1) talurahwale luba anda liikumat warandust koguda, 2) rent ja teokohustus kindlaks määrata ja 3) mõisnikkude kohtu- ja inimesemüügi õigust kitsendada**). Maapäew lükkas aga ettepaneku tagasi, peale parun Schoulzi, Niskaukne pärissherra, kes 1764. a. oma talupoegadele „seaduse“ oli kirjutanud ja nende seas laiale laotanud, mis talurahwale wähe wabamat elukorda tõotas. Maapäewal formuleeris parun Schoulz oma arwamist umbes nõnda: „Ma olen selles arwamises, et kasulik ja tarwilik on talurahwale waranduse kogumist lubada ja nende orjusi kindlaks määrata, ühe sõnaga — nendele õigusi anda, muidu on nende parem käekäik wõimata***).“ Ka need sõnad ei leidnud wastukõla. Siiski walis maapäew ühe komisjoni, mis parun Schoulzi „talupoegade-seaduse“ läbi pidi waatama.

*) „Ничѣм неограниченная помѣщичья власть с выступленіем из всей умѣренности, в сборах с лодданных своих собственных податей и употребленіем оных в работы, не только превосходящія примѣры ближних заграничных жителей, но частенько у многих выступающія и из сносности человеческой.“
Krahw Panin elas Ratarina II walitsuse algusel.

***) J a n n a u — Geschichte der Sklaverey etc. — Iht. 92.

***) v. S a m s o u — Aufheb. d. Leibeigenschaft — Iht. 75 ff.

Muidugi pidas komisjon teda väga kardetavaks ja otsustas parun Schoulzi paluda, et ta kõik oma laiale saadetud „seaduse-lehed“ ära korjaks ja ära põletaks. Autor ei lubanud seda mitte teha ja ütles ennast ka maanduniku ametist lahti. Peale pikkade läbirääkimiste trahw Brouni ja rüütelkonna wahel, wõttis 1765. a. maapäew siiski järgmise resolutsiooni wastu: 1) talupojal on luba liikumat wara koguda; kõik, mis tal maksudest ja wõlgadest üle jääb, on tema eraomandus, mida ta oma soowi järele müüa ja wahetada wõib, ainult peab talupoeg enne oma ettewõttest herrale teatama ja wiimase kätte jääb siis otsustada, kas wõib talupoeg ilma enesele kahju toomata seda ehk teist oma warast müüa wõi mitte*); 2) renti ja teokohustust, mis nüüd (a. 1765) kindlaks määratakse, ei wõi tõsta; iga mõisnik kirjutagu oma nõudmised paberi peale (Regulative) ja saatku kantseleisse et kaebamise puhul nendega rehkendada wõiks**); 3) kodu- karistuse kohta wõeti järgmine otsus wastu: wäikeste üleastumiste eest trahwitakse kohe piitsaga, suuremate süütegude, nagu wastuhakkamise, ärapäogenemise, warastamise eest — witsadega; witsafi ei tohi üle 10 paari olla ja iga paariga ei wõi üle 10 hoobi anda; walwuse all wõib inimesi ainult siis pidada, kui mitu süüalust on***); 4) talupojal on luba oma herra üle sillakohtusse (Ordnungsgericht) kaewata, aga ainult sel tingimisel, kui ta kõik kohustused mõisniku wastu täitnud on; kui mitu talupoega kaebama ilmuwad, mis ärewusest nende keskel märku annab, siis wõetakse nad sillakohtumiku poolt kinni ja nuheldakse läbi; wale kaebtuse eest trahwitakse talu-

*) Landtags - Schluß v. 1765. Punkt 1, 2, 3 — w. v. Samson — Versuch zc. Iht. 67 ff.

***) ibidem. Punkt 4, 5, 6.

****) ibidem. Ptt. 7, 8.

poega, temale õpetuseks, teistele hoiatuseks, järgmiselt: esimesel korral 10-ne ja teisel korral 20-ne paari witsadega kiriku juures, kolmandamal korral mõistetaks walekaebaja aastaks ajaks teoorjusele *). Weel keelas maapäew laatade peal inimeste müümise ära ja ei lubanud abielurahwast, niisamuti ka mitte alaealisi lapsi wanematest lahus müüa. Niisugused on 1765. a. maapäewa otsused. Kõik Balti ajalooteadlased algawad selle aastaga Liivimaa talupoegade wabanemise ajalugu, aga waatame, kas on meil selleks põhjust.

Meie nägime, et XVIII aastasaja esimesel poolel ühes mõisnikkude majapidamise laiendamisega talurahwa aine line seisukord ikka halwemaks muutus, et alalise mõisnikkude wõimu kaswamisega talupojad juridiliselt õigufeta olewusteks, asjadeks, muutusiwad, et neid ükski seadus enam ei kaitanud. 1765. a. maapäew lubas nendele liikuma wara kogumise õiguse, aga kas oli wiletsusesse ja wõlgadesse langenud talupojal wõimalik seda luba tarwitada? Muidugi mitte, ehk ainult mõnel üksikul. Maapäewal räägiti teokohustuste kindlaksmääramisest, aga seda punkti pole täidetud, nagu me allpool näeme. Maapäew töötas talupojale kaebamise luba, — ka sellest polnud ühtegi kasu, sest talupoja hädakisa ei kuulatud. Kui ka Sise-Wenemaal talupoegade alalised kaebamised kuni troonini tungiswad, siis andis Katarina II a. 1767 järgmise käsu wälja, mis üle terve riigi makswaks tehti, ja mida ka meil pastorid kirikutes talurahwale ette lugesiwad: „Alga kui juhtuks, et mõned lihtmehed ja talupojad mitte nii kudas waja oma mõisnikkude sõna ei peaks kuulama, ning oma mõisnikkude peale lubamata kaebtusi tõsta wõi neid kaebtusi koguni Keisri Majesteedi enese

*) Landtags-Schluss v. 1765. 11, 12, 13.

kätte julgekšivad anda, siis peab nii kaebajaid, kui ka kaebtuste kirjutajaid piitsfaga nuhtlema ja nad otsekohe Nertschinskisise eluaegsele tööle saatma*)." Maapäew tahtis inimeste müümisele piiri panna, aga 70-tel aastatel kirjutab Põltsamaa õpetaja Aug. Supel: „tema (päris-herra) müüb, wahetab ja kingib oma inimesi, kellele tahab**); — ehk jälle: Wabadikkusid (Lofstreiber) ja nende lapsed müüdakse wahel, wahetatakse tihti hobuste, koerte ehk teiste asjade wastu; inimesed ei ole siin mitte nii kallid, kui neegrid Amerika asundustes, inimest, kes mõnda ametit tunneb, nagu kofka, kujukad — ostetakse 30, 50, arwa 100 rbl. eest; niisama palju antakse terve pere eest, tüdrukud eest arwa üle 10 rbl. ja lapsed eest waewalt 4 rbl.***).

Rõige paremaks tõendusiks, et 1765. a. maapäewa määrustest ühtegi kasu ei olnud, on talupoegade mässud, mis XVIII aastal teisel poolel õige sagedaste kordusiwad. Et mässfajaid waigistada, mõtles walitsus teise abinõu wälja. 1767. a. kutsus Katarina II Moskwasse seisuste faadikud kokku talurahwa heaks uusi seadusi looma, mis nende eluforda parandaks. Uga ükski neist haledatest projektikestest, mis „seaduste komisjon“ wälja töötab, ei leidnud elus maksmapanemist; nad jäiwad igaweseks arhiwi tolmu alla. Pärispõlwa läks weel pahemaks. Mässfajaid talu-

---

*) „А буде которые люди и крестьяне в должном у помѣщиков своих послушаніи не останутся и недозволенные на помѣщиков своих челобитныя, а наипаче Ея Имп. Вел. в собствєнныя руки подавать отважатся, то как челобитчики, так и сочинители сих челобитень наказаны будут кнутом и прямо сошлются в вѣчную работу въ Нерчинск.“ Полн. Собр. Зак., за 1767 г. n^o12966.

***) Supel, A., Topographische Nachrichten von Lief. u. Estland. Riga 1774—1782. II t. Iht. 237.

****) ibidem — II t., Iht. 127

poegi rahustati juurtükkidega. Wahe ajal lisati veel kroonumaksusid juurde. Näituseks nõuti Türgi sõja ajal Liivi- ja Saaremaal uut erimaksu sõjakulude katmiseks, — iga adramaa pealt 10 taalrit. Niisama pidi Liivi talurahwas wäesalkadele ülespidamist andma, kui nad fealt läbi läksiwad, ja ka oma hobustega neid edasi saatma. Ikka edasikestwad rahutused sundisiwad walitsust 1774. a. jällegi Liivimaa talupoegade seisukorra üle aru pärima. Ja kohalik õuekohus kirjeldas oma wastuses talurahwa olusid niisama, kui parun Rosen omal ajal 1739. a. Et 1765. a. maapäewa määrused sugugi elus maksuks ei saanud, selgub ka krahw Brouni kõnest, mis wiimane 1777. a. Liivi maapäewal pidas. „Rahutused, mis talupojad paljudes mõisades toime panewad, rääkis tema, on kõigile teada, isegi keiserinnale; nagu arwata, on mässu põhjuseks see, et 1765. a. maapäewa otsus mõisnikkude poolt täieste unustatud on, ja et teoorjust kahe-, kolmewõrra nõutakse. . .*) 3. mail 1783. a. ilmus kõige kõrgem käsk ka Liiwimaalt pearaha nõuda. Me nägime, et juba Peeter Suure ajast peale maksusid tööjõuliste inimeste arwu järele wõeti, wahe seisab ainult selles, et kuni 1783. a. kroonumaksud mitte pearaha nime ei kandnud ja neid mitte iga meeshinge pealt ei wõetud, nagu nüüd, waid kindla elanikkude-arwu pealt. Igatahes ühtegi järsku muudatust maksude korralduses, nagu paljud arwawad, ei sündinud**). Pearaha kohta wõldi käskkirjas: „Riia ja Tallinna kubermangudes***) wõtta endiste adramaa maksude asemel kroonu- ja eramõisade talupoegadelt iga meestepoost hinge pealt 70 kop. aastas. Peale selle

*) v. S a m s o n — Aufh. d. Leibeig. — Iht. 92.

***) w. A. T o b i e n — Agrargesetzgebung 2c.

***)) Riia ja Tallinna kubermangud lahutas Wene walitsus feaduslikelt 3. detf. 1782. a. Полн. Собр. Зак. n° 15606.

forjata lisa (накладная) iga rubla peale 2 kop.*) Ulasta enne pearaha ukaasi väljakuulutamist oli Baltimaal rahwalugemine (ревизия душ). Rõik meestefoost hinged, lapsest peale kuni wanakeseni, kirjutati raamatutesse (ревизскія сказки) üles ja sunniti pearaha maksma. Endist wiisi pidiwad talupojad postijaamade ülespidamiseks wilja ja heinu andma, uus pearaha nõudmine muidugi raske-
das talupoja suuri maksusid weelgi. Pearaha nõudis talupoegadelt mõisnik sisse ja wiimane pidi ise õige summa sissewõtmise eest walitsuse ees wastutama. 1784 a. nõudis riigivalitsus, et mõisnik maksujõuetu talupoja asemel ise maksaks ja seda tööde ja orjuste kujul tasa laseks teha. See aga awas mõisnikkudele uue tee talupoegade koorimiseks; nad paniwad wõlgnikkudele orjused peale, mis makstud pearahast kaugelt üle käiswad. Ürewus läks suureks; mäsutuli hakkas terwel Liwimaal leekima, krahw Broun kirjutab, et ta ühtegi mõisat ei teadwat, kus rahu walitseks. Minult sõjawägi jõudis jälle waitust luua. Suwel 1784. a. saatis walitsus kaks senatorit Baltimaale mäsufühjusid uurima; nemad tuletasiwad parunitele meelde, et tarwis oleks talupoegadega mõislikumalt ümber käia ja pöörafiwad siis Peterburisse tagasi.

Orjuste ja maksude kohta kirjutab ajakirjanik Garlib Merkel: „Talupoegade teokohustus on igas mõisas isefugune — herra soowide ja nõudmiste järele korraldatud, sest tema tahtmine on ainuke seadus. . .“**) Talupoegade ärapõgenemised kestfiwad edasi ja suurel mõõdul

*) Полн. Собр. Зак. за 1783 г. n° 15724. Katarina II aegne rubla on umbes meie 5 rubla.

**) Die Leistungen der Bauern sind auf jedem Gute verschieden, nach den Ideen und Bedürfnissen des Herrn; denn sein Wille ist das einzige Gesetz. . .“ G. Merkel — Die Letten, vorzüglich in Livland am Ende des philof. Jh.

iseäranis Kuuramaale; küll tegivad mõisnikud sammusid, et põgenejate arvu vähendada. 1777. a. määrati, et ühtegi talupoega ilma mõisniku lubatäheta üle Kuuramaa piiri ei tohi lasta, a. 1783 lubati ärajooksnud talupoja kinnivõtjale 1 rubla waewatasu. Samal aastal mõisteti igale põgenenud talupoja warjajale 200 riigitaalrit trahwi. Uga kõik need määrused ei aidanud palju; orjuste raske koorem ja näljahäda, kubja kepp ja paruni nuut, mis talupoega ära jooksuma sundisid, ajasid teda ka tulest ja weest läbi. Waheajal tõsteti weel pearaha, nii wõeti 1794. a. hinge pealt 1 r., 1797. a. — 1 r. 13 kop., paar kuud hiljem 1 r. 26 kop. hinge pealt. Keiser Paul I hakkas 1796. a. Liivimaalt ka nekrutiisi wõtma,*) esmalt iga 500 hinge pealt 3 nekruti, järgmistel aastatel aga rohkem. Et kroonumaksud ikka raskemaks läksid ja talupoegade seisukord ikka wiletsamaks muutus, siis kannatasid selle all ka mõisnikud; nagu teame, nõudis walitsus maksusi mõisnikkude läbi sisse, ei jõudnud talupoeg ise maksta, pidi tema eest mõisnik andma. Talupoegade suur majandusline wiletsus XVIII aastal. lõpul ja kroonumaksude tõstmine pidi kahtlemata ka mõisnikkude huwide peale mittesoowitawalt mõjuma; nende eneste isiklikkude huwide pärast hakkawad nad jällegi maapäewadel agrarküsimust arutama. Nii püüdsid maapäewad 1796. ja 1797. a. uueste Fr. v. Sieversi eestwõttel talupoegade teokohustust kindlaks määrata, mõisniku omawoli nende waranduse üle kitsendada, ühe sõnaga talupoegi natuke majandusliselt tõsta, et nad siis ise jälle maksujõulisteks saaksid. Uga nüüd ei tulnud sellest midagi wälja. Paul I (1796—1801), kellele Liivi rüütelkond maapäewa otsused läbi waadata ja kinnitada saatis, heitis nad kõrwale. — Alles 1801. a., kui noor wabameelne

*) Полн. Собр. Зак. 1796 г. n° 17504.

Aleksander I trooni' peale astus, algasivad uueste aru-
pärimised ja läbirääkimised Liivi talurahwa seisukorra üle.

Waheajal tõusis ajakirjanduses suur sulesõda : ühel
pool seisis õpetaja poeg Garlib Merkel, ajakirjanik ja
kutse poolest kooliõpetaja, — teisel pool Balti parunid
ja nende kaitstjad. Merkel, kes talurahwa huwide eest
julgelt wälja astus, ei olnud rõhutute eestwõitleja meie
aja mõttes. Ta oli pealtwaatleja, ja kui mõisnikkude
häbiteod tema õiguse ja puhtuse tunnet küll haawasiwad,
siis wõttis ta sule kätte ja terawate, wägewate sõnadega
tahtis ta seltskonna kui ka parunite eneste ärakõwenenud
südametunnistust äratada. Merkel ei walinud sõnu ;
mõrtsukateks, timukateks nimetab ta Balti mõisnikka ;
armutalt, waljult mõistab ta nende üle kohut terve
haritud ilma ees*) — Ka Aleksander I kätte sattusiwad
Merkeli tööd ; raamatute hirmus sisu — talupoegade
piin ja walu äritas ja süütis noort w e e l wabameelset
keisrit. Kui umbes samal ajal ka keegi Balti parun

---

*) Oma tähtsas raamatus „Die Letten, vorzüg-
lich in L. 2c.“ kirjutab ta näituseks : „Aber Wehe, tausendfaches
Wehe den Tyrannen, die, statt durch Beispiele belehrt, die Fessel
allmählig zu lösen, sie nur fester zuziehen u. die Unterdrückten
durch Erdrosselung beruhigen wollen. Der Habsucht weniger
Ablischen geopfert, stehen die Letten u. Esten als eine Null in
der Völkerreihe da, — bis einst auch sie ihre Rechte mit Feuer
und Schwerdt u. dem Blute ihrer Despoten documentiren.“
Ta wälkese broschüri „Gerichtliches Verhör“ sisse-
juhatuses loeme : „Leset auch ihr, Tyrannen, die ihr noch immer
in meinem Vaterlande eure Werke der Finsternis treibt und
ein unschuldiges Volk zertretet, unter dem es vielleicht keinen
Einzigen giebt, der eurer Verworfenheit fähig wäre : lest und
zittert ! Bei jeder Schändlichkeit, die ihr euch erlaubt, schwebt
euch der Gedanke vor : sie wird angerufen werden, so weit die
Stimme der Publizität reicht ! Keine Rücksicht fortan, keine
Schonung !“

oma raamatufese keisrile saatis, kus sees ta tõendada püüdis, et talurahwa seisukord sugugi nii halb ei ole, et mõisnikud väga hästi nendega ümber käivad, — siis lasks Aleksander I selle „häbemata“ raamatu kohe ära põletada. . .

Liivi mõisnikud nägivad, et nendel võimata oli wana wiisi edasi elada; talurahwa alatised mässud, keisri arupärimised, mõisnikkude enesete majandusline kitsikus, sundiswad paruniisi paranduste poolt healt tõstma*) 1803. a. saatis maanõunik v. Sivers keisrile 12 tähendust rõhutatud Liivi talurahwa elukorra parandamiseks**). Nende punktide siisu on lühidalt järgmine: talupoeg võib ainult kohtu teel omaft talust välja aetud saada; teokohustus peab kindlaks määratama; osa mõisniku õigustest kodu- karistuses läheb talurahwa kätte üle. Keiser kiitis eelplaani heaks ja käskis teda maapäewal arutusele wõtta. 17. weebr. 1803. a. tuli maapäew kokku, aga tagurlike mõisnikkude hädakisa oli siin nii suur, et Aleksander I maapäewa laiale saatis ja Peterburis selle eelplaani läbiwaatamiseks ja täiendamiseks iseäraliku komitee nimetas***). Riigivalitsuse poolt nimetati komitee liikmeteks krahw Kotshubei, krahw P. Stroganow ja senator Kosodawlew, Liivimaa mõisnikkude poolt maanõunikud: G. von Budenbrock ja R. von Unrep.

Komitee töö sai poole aasta pärast walmis ja 20. weebr. 1804. a. kinnitas keiser „Seadusfed Maarahwa

---

*) Waewalt küll oli selle põhjuseks mõisnikkude „kallimeelus“ ja „heaśudamlus“, milledeśse meid õpetaja-herrad M. Lipp ja W. Reiman tahawad uskuma panna.

**) Fransehe-Roseneck — Gutsherr u. Bauer in Livland — Iht. 217.

***); В. доклад от 20. февр. 1804 г. Полн. Собр. Зак т. XXVIII, n° 21162.

pärrast antud, kes Liivlandi Gubernenti walitsuse all elawad**). 1804. a. seadus lõi talurahwa põlwele kindlama aluse; määrused, mis nüüd paberi peale kirjutati, hakkasiwad aegamööda ka elus maksma. Alles 1804. aastaga wõime Liiwimaa wabanemise-ajalugu alata.***) Ka 1804. a. pööras ennast weel Liivi rüütelkond oma seltsimehe Siebe läbi Aleksander I poole järgmistele sõnadega: „Rõdumaa isa! eestlased ja lätlased on küll ka sinu lapsed... aga wabadus oleks nendele weel, mis teraw nuga lapse käes on“***). Aga aeg kaswatas ka parunite wägivallale tõkkes.

Lõpeks paar sõna talurahwa hariduse järje kohta XVIII aastafajal. Kas wõib ülepea XVIII aastafajal koolidest juttu olla? Ei, neid ei olnud. Juba suure Põhja sõja algusel, kui „wägewa Wene kotta poolt“ kästi tuli Liiwimaal kõik laastada, lõpetasiwad oma olemasolemise ka Rootsi ajal asutatud rahwakoolid. Küll käskis 1710 a. Peeter Suur ise kristlikud koolid ja kirikud alles hoida — †), aga see sõnum tuli liig hilja; koolisid ei olnud enam. Terwe XVIII aastafaja jooksul leiame ainult nõndanimetatud leerikoolikesi, kus leerilapsed nädala jooksul „isa meie“, „jumala kümme käsku“ ja

*) Ilmus praost Masingi eestikeelses tõlkes.

**) Wabanemise ajalugu läheb selle töö raamidest välja, ja sellepärast ei peata ma pikemalt 1804. a. seaduse peal.

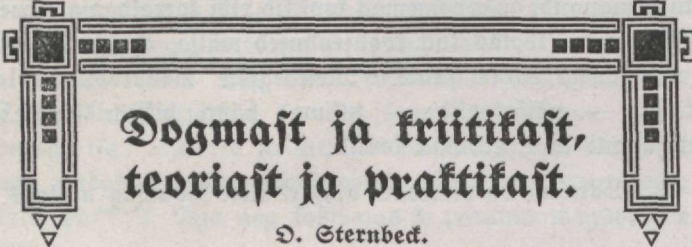
***) „Vater des Vaterlandes! auch die Letten u. Esten sind deine Kinder!.. Freiheit wäre für sie noch das, was ein scharfes Messer in der Hand eines Kindes ist...“ Siebe — Lieflands Ehrenrettung gegen die Herren Merkel u. Petri. Halle, 1804. — siisejuhatus.

†) Аккордные пункты: „Евангелич, вѣра, кирхи и школы, и что к тому принадлежит, на таком основаніи, на каком при послѣднемъ Свейскомъ правительствѣ были, оставить и содержать.“

natuke testamendi lugemist ära õpiwad. Alles 1803. a. asutati uue Tartu ülikooli juure „kooli komisjon“, mis ülikooli rektori, prof. Parroti, juhatusel Läänemaa kubermangude ja Soomemaa koolisid pidi korraldama. See komisjon töötas küll kooliseadused wälja, aga nad jäiwad jällegi paberi peale. Meieaegsete wallakoolide eelkäijad — mõisakoolid — tuliwad hästi hiljem elusse; niisamuti ka kihelkonna koolid.

Sarnane on pimedam ajajärg meie kodumaa ajaloo.

Dogmast ja kriitikast, teoriast ja praktikast.

D. Sternbeck.

Ühes tükis jõuame meie tööpoolest Lääne-Europale järele ja oma „suurest isamaast“ wahest möödagi. Nimelt Marxi materdamises, ehk õigimine — mõnitamises. Ja just sellest mõnitamisest tahangi siin juttu teha.

Tõtt ütelda, vähe löbu pakub see mõnitajate arvu-stamine. Sest kaugelt suuremal osal nende mõnitajate hulgast, kes endid Marxi arwustajateks ja puhastajateks armastawad nimetada, on pead nii tugewaste ehitatud, et nende lagipealsetel rahulikult wõib teibaid tahuda, ilma et see nende ajude peale hästi ehk halvaste mõjuks. Arwustamisest pole rääkidagi. Muidu olewat nad kül harilikult väga õrnade ja peenikeste tundmustega inimesed, vähemalt räägiwad nad seda iseenesest, Marxi kallal näägutamise juures aga muutuvad nende ergud raudtraatideks. Imestama peab, kuidas see alaline ühe ja sellejama joru ajamine kord ka nende eneste õrnadele tundmustele wastikuks ei lähe.

Weel vähem löbu pakub see töö meie Maarjamaal. Meil ei ole Marxi õpetust ennast weel kuigi palju käsitatud, marksisiline praktika puudub meil praegusel silmapilgul pea täieste. Iseenesestki mõisteta, et kõne all olewa detuse kohta weel ainustki tõsist kriitikalist

mõtet ei ole avaldatud. Mõnitajaid aga on meil juba oma musttuhat.

Pole ka ime. Meil on kaunitene hulk kirjaostajaid inimesi, keda meil väga austatakse*), ning kirjaostajad armastavad iseendid loomulikult ka. Kirjaostaja inimene aga, kes iseenesest lugu peab, ei luba muidugi seda, et keegi ta võimiste juures peaks kahtlema hakkama. Waja on siis juba ette hakata tõendama, et ikka ka mees oldakse. Ja kus sa seda paremine saad teha, kui Margi närimise juures! See amet on ju nüüd nii europaliskulturalik, sest et ta seal moodis on.

Meie pool on selle ameti peal kaks sorti kirjaostajaid inimesi. Esimesed on liht kirjaostajad, nii ütelda, mustatöömehed, iseäranis kõiksugu cand'-id, keda meil Eestis juba suurteks „teadlasteks“ peetakse. Need on teatavat liiki ajakirjanduse weergudel selle kallal ametis, et võimalikult igasse „juht“-kirjasse, juhtigu ta selle juures kas või sõnikuwedu, ning igasse wäljamaa sõnumisese ikka paar tilla marksismust häwitawat wedelat walada. Peab ütlema, need mehed teewad oma päewatööd aufaste tõsise wana Eesti maitse järele; nad on pistuga rahul ja ei tee enestele just geniuste nägusid ette, kellede ees ilm peaks kumardama. Oma kollitamisega püüawad nad võimalikult rohkestest rahwast oma politikalisesse noota mütata, see on kõik. Ja kui need, keda nad kollitawad, neile endile wahest pinna kallale tükiwad, siis ei tee see neile mitte headmeelt waid muret, sest tihti ei teata aineist, millest räägitakse, mitte midagi. See aga võib ju häbi teha.

---

*) Seda tõendab, näituseks „Postimehe“ suur paks juubeli-album, kus õige suur trobifond „Eesti mehi“ on üles pandud, kes ikka ka sulewart on pihus pidanud.

Seine sort meie marksisimuse materdajatest tunneb ainet, mida nad materdavad, ka õige puudulikult, ja iga-
 tahes mitte alghallikatest, jultunust ja iseendiga rahulole-
 mist on neil aga selle eest toobriga mõeta. Liht kirjaos-
 kajate osa etendamisega nad enam leppida ei taha. Nad
 on terve rea nende arust väga uusi ja üliljulgeid hüüdsõnu
 käima pannud, „rahwakasu“ asemele „kulturikasu“ seadnud,
 „isiku printsiipi üle ühiskondlikkuse teorie“ upitanud,
 püüawad europaliskt haritud intelligenti ja omapäraliselt
 wäljatõötatava individualismuse poole (G. Suits), nende
 ajud mõtlewad intensiwiikumalt, nende närwid olla natu-
 kene purustatud ja ilmawaade wara küpselks saanud*),
 nad on üles leidnud, et siamaalne Eesti kirjandus ainult
 „haige orjakirjandus“ olnud (J. Oks), ning peale kõige
 on nad weel hea hulga wõerakeelseid sõnu pähe õppi-
 nud. Selle eest nõuawad nad aga ka suurt lugupidamist
 endi aumäärt isikute wastu. See ei tee wiga, et kõrgem
 kirjaoskamine wahest komistab ja wõeraste sõnadega äpar-
 dust juhtub, iseäranis, kui filosofiliste mõistetega tuleb
 tegemist teha. Siis kipuwad, näit., sõnad „transzendent“
 ja „transzendent“ pahatihti segamine minema, katkend-
 liste targutuste kuhja nimetatatse gnosjeoloogiliselks traktadiks,
 ja wiies keeles lausete tsiteerimist, mis kulunud on, kui
 wanad wiielised, filmatorikawaks eruditsioniks. Uupakkumist
 nõutakse sellegi pärast.

Marksisimust materdavad need kõrgemat liiki kirja-
 oskajad sama niirilt, nagu ajalehtedegi mustatöölised.
 Mõne lause tagant wifataatse jälle mõni oma arust hästi

*) Seda tunnistab hr. J. Oks, „R. E.“ III. Sr. Oksa aju
 töötamise intensiwsust ei saa me muidugi mitte mõeta. Ilma-
 waate warase küpsamise juures aga lubatagu minule isearwamise
 juurde jääda, set et moodi järele jooksmine weel mitte ilmawaade
 ei ole, liati weel küps ilmawaade.

raške kivi marksiistide õue, ja tehtakse siis nagu ette, et „nemad mehed“ juba ammugi säreseft wanast prahist, nagu marksiismus on, üle on jõudnud. Seda ei wõi neile muidugi keegi mõistlik inimene keelama hakata, ja iseeneft austamine ei ole ka weel patt. Halb on aga see, et teisi sundida tahetakse, nende fuleharjutusi austama. Igas oma wäljaandes toonitawad selle „rühma“ mehed, et nad „arwustust“ ootawad. Albumis III ootab J. Oks polemilisi jõuwahetusi, hoiatab aga juba ette, et arwustus peaks kõik „N. E.“ lohad läbi käima, iga wärawa taga terawalt ümber waatama, siis õue tulema ja tuppä minema. . .“ (lehek. 286). Ajakirjas „Noor Eesti“ I on G. Suits päris pahane selle peale, et nende meestele senijani ei ole põhjust antud, kirjandusliku hegemonia pärast Eestis põhjusmõtteliku wõitlust pidada. Ja ehk küll kõiksugused „ühiskondlikkuse teoriad“ ja „rahwakasud“ „N. E.“ meestele väga wastumeelt on, siiski on nad endile ka oma majanduseteadlise rammumehe soetanud ja selle oma ajakirja II nris marksiistidega agrarküsimuse „alal“ maadlema saatnud. Kõige sellega tahetakse nähtawaste marksiistid nendega põhjusmõttelikult „jõudu katsuma“ äritada. Lõpuks kaebab neil kroonika kirjutaja oma seniste wastaste alawäärilise üle ja kahetseb, et mitte „N. E.“ wõimuses ei seiswat, enesele küllalt wäärilisi wastaseid luua.

Üks selle „rühma“ meestest, B. Linde, räägib solipsismusest, immanentliku subjektiwismuse gnoseologiast ja muudest seda seltsi asjadest. Praegusel korral oleks tõeste hea, kui need mehed kõik solus ipse sum (olen üksi ise) põhjusmõtte omale ka tegelikult juhtnõõriks wõtaksiwad, tõeste üksi jääksiwad ja mitte teisi ei sunniks neid austama. Oma „immanentliku subjektiwismuse gnoseologiast“ peaksiwad nad ometigi seda Schuppe lauset tundma: „Rein Gegenstand außerhalb des Be-

wusstfeins" (Wäljaspool teadwust ei ole mingit asja). Ning — ma räägin ikka nende oma seisukohalt — sellest järgneb, et lugupidamist, mis neil kulturalistidel herradel iseeneeste vastu, nende oma teadwuses olemas on, weel minu teadwuses nende vastu sugugi leiduda ei pruugi. Kui nad ise arwawad, et nende praegused wastased mitte nende wäärilised ei ole, siis ei ole teised wastased, muu seas marksiistid, kaugeltki weel kohustatud, „N. E.“ mehi endile wäärilisteks wastasteks pidama, ja iga sõna peale wastama, mis aga nende suust tuleb.

Nii subjektiiviliselt kui objektiiviliselt seisukohalt waadates ei leia ma, et oma otsekohesest ülesandest arusaajatel marksiistidel seda kohust oleks. Mina ei tunne mingisugust tarwidust ega objektiivilist wadjadust Suits'iga kirjandusliku hegemonia pärast Eestis põhjusmõttelikult waidlema hakata: esiteks sellepärast, et sada korda korratud asjade sada ja esimest korda kordamine igaw on, ning teiseks sellepärast, et tal objektiiviliselt kirjanduslikku hegemoniat ei ole, ja iga-suguse sonimise „alad“ marksiist täitsa rahuga „N. E.“ meeste esiwõimu alla wõib jätta. Pealegi olen ma ühes asjas J. Dks'iga nõus, nimelt, et korrekturliste ääremärkuste tegemine igaw asi on. Ilus ei ole ta ka. Kuid sellest tuleks peale hakata, kui, näit., Lindega tegemist teha, kes wõerakeelseid sõnu wassib ja kogu oma „filmatorikawa eruditsiooni“ peale waatamata süstematiliselt l. (Immanuel) Kanti asemel J. Kant kirjutab. Ladina, Prantsuse ja Italia keelsed kulunud wiielised, nagu: à propos; carpe diem; con spirito; laissez faire, laissez passer; pereat mundus, fiam; homo novus, jne. ei suuda mind ka auwäärt kirjameeste kirjaostkamist austama panna. Samawähe tsitadid, mida, nähtawaste, uhkuse asjaks mõnest kaunis lihtsast tururaamatust maha kirjutatakse. Dks'i soowi, enne „N. E.“ poole tупpa tule-

mist kõik talu wärawatagused läbi käia, ei tahaks mina ka kuulda wõtta, ja üleüldse on see nõuandmine ette-
waatamata. Wärawatagustelt leidub wahelt wäga ilu-
ja haistmisetunnet haawawaid asju, ja Oks'i oma luu-
letused ühes ta enesega leiame kahlemata nende hulgast.
Tõenduselt olgu mõned Oks'i salmid, mis lugeja järg-
mised, O. Minori kirjatükist wõib leida. Meie külatä-
nawa laulud on mõnikord neist salmidest küll terawa-
meelsamad.

Lõpeks: mõne moodisolewa sõnadõlksu lendulask-
mine ei ole weel uute sihtide raiumine; see mis moodis,
ei ole weel mitte kultura; kõige uuema moodi lafiga üle-
wõõbatud noorherra ei ole weel mitte kulturakandjad ja
-loojad; wõeraste sõnadega hooplemine ei ole weel mitte
eruditsion, ja millegi asja pealkirja väljakirjutamine ei
ole weel põhjusmõtete ülesseadmine ega nende kaitsmine.

Marksiõstidel on muud teha, kui niisuguste asjadega
põhjusmõttelisi waidlusi asutada. Neil on waja oma
praktikat rajada, oma põhjusmõtteid laiale laotada.
See tegewus ei ole mitte kalakeste müttamine oma põh-
jusmõtete politikalisesse noota, mitte sajatuhande inimese
„kõlku agiteerimine“, nagu seda üks meie ülitarkadest
„kriitikustest“ arwab; see on ümbritsewa elu seaduste
mõistmise laialelaotamine; see on aluse panemine wabale
tulewiku loomisele, sest et waba ajaloolik tegewus ainult
paratamata wadadusest arusaamise peal põhjeneb; see on
rahwa äratamine teadwusetause unest iseteadlisele elule,
inimeselisele elule; see on tõsine kulturatöö, sest et
teda tulewiku päike walguatab, ning ta mitte olewiku
eelarwamiste pinedas rāgas ei pruugi ümber kõbada.
See praktika nõuab tõsist tööd meie teoria kallal, nõuab
selle teoria alatafalist juurdeehitamist ja ühiskondliku
elu uute awalduste analüseerimiseks tarwitusele wõtmist,
sest elu läheb edasi. See nõuab tõsist olewiku ja minewiku

tundmaõppimist, iseäranis meil, Wenemaal, kus ühiskondlikud wahetorrad palju keerulikumad on, kui Lääne-Europas. Ning selle juures oleks igale, ennast arwustajaks ja uute teede rajajaks pidawale fulerüütlikele oma ette wastufe andmine andeksandmata ajawitmine.

Rui ma siiski kõiksugustele arwustuslistele tännitustele wastuastumiseks sulge kätte wõtan, siis sünnib see hoopis teistel põhjustel. Need kattendliised, ühetoonilised, põhjendamata ja wastiwad nääkumised Marxi ja marksis-tide kallal kostawad ka nende kõrwu, kes lord ikkagi meie poolehoidjateks saawad. Ulatasalise kordumise tõttu muutuwad need hurjutamised wiimaks rahwaliseks eelarwamiseks, mis mõndagi algajat wõib teoria wastu külmaks teha ja mõndagi tüsedat, aga teoria wastu hooletut „praktikeri“ uskuma panna, et nende targutuste taga ikka terake tõtt on, kui neid nii tihti korratakse. Ja kui see teoreetilise arusaamise laialelagunemist mitte ei saa seisma panna, siis wõib ta seda wähemalt ajutiseks takistada. Peale selle wastiwad nii mitmed, kes marksisismusest paar lauset kuulnud, marksisismust kõige haledamal kombel ja teewad taft karrikaturi. Nende sõprade eest tuleb ka weel enam hoida, kui waenlaste eest.

Sellepärast tahangi ma weidi wastu waielda — mitte mõne üksiku kriitikuse arwamisele — waid p u b l i - k u m i s e a s l i i k u w a t e l e marksisismuse - wastastetele eelarwamistele. Ja kui selle juures wahest ka mõni sõna meie koduste kriitikuste kohta tuleb ütelda, siis sünnib see ainult äranäitamiseks, kui madalale küll tõsi kriteikalise meele puudumine inimest wõib wiia.

Pea rahwalikuks saanud eelarwamised marksisismuse wastu on: 1) ta olla wananenud, ajast ja arust läinud õpetus; 2) ta olla kirwinenud dogmade fogu, kitsarinnaline politikaline doktrin, mis waba kriitikalist uurimist ei salliwat; 3) marksis-tide praktika ei olewat mitte realse eluga

tookutõlas, waid jonnakalt pidawat marksiistid igas wäitsemaski küsimuses oma kiwinenud programmilaufete tähtsäheliseft mõttest kinni; 4) marksiistid ei saawat tegelikult ülepea millegi asjaga walmis, nad ostawat ainult sõnu teha.

Waatleme, kui palju nad põhjendatud on.

*

Sakslastel on niifugune kõnekään olemas: Sechzig Jahre sind alt für eine Dame, nicht aber für eine Katedrale (kuuekümmne aastastelt on küll naiisterahwas wana, mitte aga peakirik). Selle wäga õige lause peaksiwad omale need kriitikused nähtawale paigale üles kirjutama, kes teaduslikkusi ja filosofilisi teoriaid „daamideks,“ peawad, kelledega kergelt wõib lõbutseada, ja kes lõbutunde ülendamiseks ikka wõimalikult wärsked peawad olema.

Teaduslikud teoriad ei ole aga mitte ruttu wananewad naiisterahwad. Reegi ei hakka, näituseks, Darwini teoriat paljalt sellepärast tagasi lükkama, et ta juba õige wana on. Ning see tõsine kriitika, mis praegusel ajal wäga tõsiselt Darwini õpetuse ühe külje peale, nimelt pitaldase, alatajalise arenemise wõi ewolutsiooni teoria peale tormi jookseb, see äkiliste moonduste, mutatsioonide ehk spasmodilise progressi teoria, mida de-Bries, Armand Gauthier, Girard j. t. kaitsewad, peaks wanadusega kollitajate kriitikuste silme ees häbi pärast maa alla pugema, sest et ta põhjusmõtte palju wanem on, kui Darwini teoria oma. Ta ei mõtlegi aga oma wanadust häbeneda.

Neist wooludest looduseteaduses, mis wana elujõu teoriat, witalismust, jälle uueste ülessoendatult teaduse lauale kannawad, ei hakka ma siin kohal, kus mul parajaste wanaduse küsimus käsil on, rääkima. Selle supi hallitanud maitu on iseenesest tunda, selle peale waata-

mata, et fõögijedelil hästi uued ja teaduslikult tõlawad nimed, nagu „determinantid“, jne. seisawad

Rui meie lõpeks neid filosofilisi teoriaid weidi kraa-
bime, mis praegusel ajal hästi moodis on, milledega isegi
looduseteadlased koketteeriwad, ja mis endid sellepärast ise
heameelega „praeguse aja looduseteaduse filosofiateks“
ristiwad, siis tuleb praeguse aja teaduslikkude sõnade
õhukese koore alt peagi praht wälja, mis juba oma paar-
sada aastat wana on. Praegu peab palju mate-
rialismuse-wastaseid, niihästi looduseteadlaseid, kui mõtte-
tarkasid ja ajaloolaseid, Machi ja Uvenariuse filosofilisi
teoriaid oma kõige suuremateks trumpideks. Suure kõmuga
tõstetakse need teoriad praeguse aja looduse-
teaduse filosoфия au sisse. Rui aga inimene,
kes mõttetarkuse tundmaõppimist mitte järsku Machist ja
Uvenariusest wõi mõnest weel uuemast filosofist peale ei
halka, waid ka mõttetarkuse ajalugu tunneb,
asja lähemalt järele waatab, siis leiab ta, et nende teoriade
algust sugugi mitte praeguse aja looduseteadusest ei pruugi
otsida, waid et nad wäga lähedalt sugulased on õndsä
Cloyne'i piiskopi George Berkeley kirjatõõga, mis 1710. a.
ilmus. Selle töö pealkiri oli: „Traktat inimese arusaamise
üle. I jagu. Kus teaduste raskuse ja wigade peapõhjuseid
ühes skeptitsismuse, ateismuse ja usmatause alustega on
järele uuritud.“ Juba pealkiri kõneleb selle eest,
et aumäärt piiskopi tõõl praeguse aja loodusetea-
dusega tõõste wähe ühist wõib olla. „Praeguse aja
looduseteaduse mõttetarkus“ aga on selle tõõga nii lähe-
dalt sugulane, et ta peaaegu neidsamu sõnugi räägib, kui
Berkeley. Ning üks selle mõttetarkuse esitajatest, Ernst
Mach, ei salga ise sugugi oma waimlist sugulust õndsä
piiskopiga. Materialismuse ja kõigest 50 aastat wana
marksiistlise materialismuse materdamiseks kõlbab aga ka
õndsä kirikuteendri kahesaja-aastane traktat. Iseäranis

alja teevad need oma teada kangeste radikalsed kriitikused, kes endid midagi ei ütle uskuma, isegi teadust ja looduse nähtuste seadusepäraldust mitte, ning kes kõiksugu „ismusi“ siis muudugi hästi suure suuga sõimavad, selle juures aga seda 200 aastat wana, täieste teadusewastalist filosoofiat sellepäraſt puhtas usuſ wiimase aja looduseaduse filosoofia wiimaseks sõnaks peawad, et auwäärt piiskopi järeלקäijate hulgas füüſikateadlane Ernst Mach ja mõned teised looduseadlased on.

Mitte iga „daam“ ei ole noor, kelle nägu noort karwa on. Wärw wõib ka kunstlik olla.

*

Rui Lääne-Euroopa õiguseaduse ja mõttetarkuse doktorite wäitekirjahestikeſi hakata järgemööda läbi lehitsema, siis leiab nende sadandete ja tuhandete heftikeste hulgaſt wähemalt pooled, mis Marxi dogmaſt räägiwad ja seda kõigest jõuſt häwitawad. Üks leiab dogmat Marxi majanduseadliſest teoriaſt, teine ta materialistliſest filosoofiaſt, kolmas ta ajalooaateſt. Ning meie maal räägib iga „kulturalandja“ ja muidu ajalehe sõnumitegija ikka kohe dogmaſt, kiuwinenud ja kitsarinnaliſest waateſt, niipea kui ta aga Marxi nime ſuhu wõtub.

Dogma all mõistetakſe harilikult niisugusiſid põhjuslaufeid, mis walmilt, wäljakujunenult, waſtu wõetakſe, mida wääramata waſtuſteteſt teatud küſimuste ehk küſimusteliikide peale peetakſe ning mis inimese tegewuſt ja mõtlemiſewiſi äramäärawateteſt normideks peawad olema. Niisugused on eſimeseſ jooneseſ uſuliseſe dogmad. Nad annawad walmiſ, wääramata waſtufeſe kõigi tähtſamate küſimuste peale. Eõuſeſe nüüd mõne dogma õiguse wõiekslikkufe kohta waidluſ, ſiis waieldatſe alati ſelle waſtufeſe kallal, mida dogma teatawa küſimufe peale annab. Dogma poolehoidjad o t ſ i w a d t a l l e t õ e n d u ſ i, põh-

jendusi; ta wastased o t s i w a d niisama argumentisid, mis dogma poolt antawat wastust peawad ümber lük-
kama. Wõtame, näituseks, Jumala olemas olemise küsi-
muse. Dogmatilised usuteadlased wastawad selle küsimuse
peale — jah, dogmatilised materialistid — ei. Lihtsuse
pärast seame esiotsa üksise wastu ainult need üks
wastust. Neile wastustele otsitakse tihti väga terawa-
mõttelisi ja waimurikkaid põhjendusi ning tõendusi. Wa-
hest lähed waidlemine nii kaugele, et waidlejad enam üks-
teisest aru ei saa, waid kumbki oma jumalale ifesuguse
mõiste annab. Neid mõisteid wõib pika peale palju
tekkida, ja waielus lähed ikka keerulisemaks. Sisulikul-
aga ei ole ta kriipsuwäärkki muutunud, ilkagi on meie
ees jumala mõiste dogmatilised äramääramised ning
nende tihti väga täpipealt äramääratud mõistete jaata-
mine ehk eitamine, millele niisama hoolega on põhjendusi
kogutud. Rõrwaltwaataja aga, keda need w a s t u s e d
mitte nii ei hurwita, kui a s i i s e, mille üle waieldakse,
peab ütleva, et waidlejad kumbki asjast enesest ei räägi,
waid ainult oma wastustest. Sakkab see kõrwaltwaataja
nüüd asja ennast ta terwes laiuses waatleva, siis näeb
ta peagi, et Jumala mõisted mitmel pool ja mitmesu-
gustel aegadel mitmesugused on, ning jõuab otsusele, et
küsimus hoopis teisiti tuleb ette panna. Tuleb ära ot-
sustada, kuidas Jumala mõiste t e k k i s ja kuidas ta
aja jooksul enesele praeguse kuju sai. Ja kui ta selle
juures weel ainukesele teaduslikule alusele jääb, s. o.,
tõssi elu tingimistest wälja minnes ära seletab, kuidas
need realsed, ainelised tingimised endile usu mõistete eete-
rilise kuju omandawad, siis on ka Jumala olemise küsimus
ära otsustatud. Sellega oleme aga juba puhtast dogma-
tismusest üle jõudnud dialektikalise materialismuse waate-
punkti juurde.

Niisamasugune on lugu dogmatilise õigufeteadusega.

Ra sealt leiame meie süsteemiks korraldatud w a s t u s t e kogu igasuguste õigufeliste küsimuste kohta. Parematel juhtumistel leiame meie õigufedogmasid seletawateft töödest nende dogmade, s. o., jällegi wastuste tekkimise ajalugu. Suurem jagu neist töödest seletab aga dogmasid, s. o., otfsib wälja seda mõtet, mis lühifesteks wormelitest kokkuwõdetud lausetes peitub, ja näitab ära, kuidas neid wormlifid ükfsikutel juhtumistel tegelikult tarwitada tuleb, ehk jälle püüab dogmale laiemat seletust anda, kui uued elunähtused enam hästi wana wormli alla ei tahta paßida.

Wiimaks nimetame meie dogmatilifest weel niisugust ilmawaadet, ehk niisugust osa mingis ilmawaates, mida igal ajal ja igal kohal tahetakse maksiwaks tunnistada.

Margi ja Engelsi töödest, niisama ka nende marksis-tide töödest, kes oma õpetaja mõtteid mitte ei ole wulgarifeerinud, wiimaks, m a r k s i s t l i s e s t p r a k t i k a s t wõib seda dogmatismust päewa ajal laterna tulega taga otfsida, teda ei leia sealt mitte. Ja kui siis wiimaks ilmawaate a l g u s p u n k t i juurde jõuame, siis leiame sealt küll „dogma“, see on aga niisugune, ilma milleta igasugune teaduslik äratundmine wõimataks saab, ilma milleta ka igapäewases elus keegi i n i m e n e sammugi ei saa astuda. See on selle tõearwamise wastuwõtmine, et wäline ilm ka wäljaspool meid, wäljaspool neid muljendisid olemas on, mis meie oma meelte läbi temalt saame, et ta mitte paljas meie ettekujutus ei ole, ning et selles wälises ilmas oma objektiwiline, wäline seadusepäralsus walitseb, s. o., et selles ilmas sündiwad profesfid üksteisest põhjufeliselt olenewad, ning et see põhjufelik side jällegi mitte ainult meie ettekujutuses olemas ei ole. Ainult selle tõearwamise wastuwõtmine, sündigu see teadwusega ehk hoopis ise oma aimamata, teeb meile

wõimalikuks tulewiku waadata, see annab meile kindluse isegi oma igapäewase elu sammudes. Väljaspool seda „dogmat“ algab täieline teadusliku äratundmise wõimatus, algab ainult praeguse filmapilgu muljenditest elawa looma puhas „waatlemine“, algab puhas skepsis, mis ära jalgab mõistust ja igasugust teadwat, plaanilist tegewust. Ning isegi nende tõearwamiste wastuwõtmine ei ole meil dogmatiline, teda ei põhjenda mitte mõttelised scheemid, ta põhjeneb just selle igapäewase tegeliku äranägemise peal, et inimene wälise looduse peale mõjuda võib ja alatafa ka mõjub, wäliseid aineid oma tarwiduste järele muudab ja kombineerib. Kui kollitajad meid selle dogmaga tahawad hirmutada, siis wõiwad nad seda endi lõbuks teha. Sest alati tuleb nii wälja, et kriitikused, kes igasuguse dogmatismuse salgamise ja wälise ilma ning selle objektiivilise, wälise seadusepäralsuse eitamisega algawad, wiimaks praeguse ühiskondliku korra jaatamise ja „loomulikuks“ tunnistamise juurde wälja tulewad ning selle juures täielist, absoluutlist dogmatismust üles näitawad. Mitte asjata ei ütelnud Ed. Bernstein sel ajal, kui ta weel mitte kriitikalistele radadele ei olnud astunud, et kriitika alati kriitikaga algab ja kirikusse minemisega lõpetab.

Selle eest leiab aga marksistlistest töõdest ja marksistlistest praktikast iga samm peal wõitlust absoluutlise dogmatismusega ja absoluutlise skepsisega, wõitlust niihästi materialistlike kui ka idealistlike dogmaga, wõitlust kitsarinnalise, usufeltsidele omase teguwiiiga praktilises poliitikas. Ja kui just sellest wõitlusest tihti asjata sääsefurnamist leitakse ja seda meile ette heidetakse, siis ei ole selles süüdi mitte marksistid, waid need kriitikused, kes iga samm peal kriitika, kriitika, kisedawad, selle juures aga põrmugi tõsist kriitikalist waimu üles ei näita.

Igauks, kes Marxi ja Engels'i mõtteid mitte Kra-

potkini ja Mihailowski wõi koguni wana Bakunini järele ei ole tundma õppinud, teab, et peardõh nende töödes mitte nende järelduste, nende otsuste peale ei lange, millete juurde seal jõuti, waid just selle metodi, selle uurimisewiisi peale, mille abil need otsused on kätte saadud, ning selle ilmawaate peale, mis selle uurimisewiisi aluseks on. Ja kuigi meie praegu ka neid otsuseid endid kaugelki weel ümberlükatuteks ei pea, siis ei tee meie seda mitte sellepärast, et meie tarwidust tunneksime mõne uue ewangeliumi järele, nagu hr. Suits oma „Sihtides ja ja waadetes“ kurdab, waid sellepärast, et meie nende ilmawaate, mida meie ainsaks teaduslikuks ilmawaateks peame, wastu wõtame; selle ilmawaate peal põhjenuwat waatlemisewiisi tarwitades niihästi minewikku kui olewikku waatleme ja nendesamade otsuste juurde jõuame, kui Marx ja Engels.

Peatame weidi selle ilmawaate juures — nii palju, kui kitsas ruum lubab.

See ilmawaade on kõige pealt materialistiline ja samal ajal dialektikalit-materialistiline.

Ta on materialistlik. Ta tunnistab olewaks wälise ilma, wõtab oma järeldamiste alguspunktiks wälise, realse asja, mis wäljaspool meie teadwust ja ilma selleta isenesest olemas on, ja waatab ta peale, kui nende mõjundite põhjuse peale, mis meie oma meelte läbi wälisest ilmast saame. Ta ei sea mitte dogmatiliselt üksiteise wastu waatlewat subjekti ja waadeldawat objekti. Ta ütleb, et waatleja inimene, subjekt, samal ajal waadeldaw objekt on, et ta ainult üks lüli on üleüldises ainelises ilmas ja sellest sugugi ära ei ole eraldatud. Ta jeketab, et see meeltetegewus, mis inimesel enesel, subjektiiviliselt, wäliste asjade waatlemise juures waimline on, samal ajal objektiiviliselt aineiline, tundwuseline protsess on. Ning see wäline, tõsine ilm, need wälised asjad, mis

meie meeleliste muljendite põhjuseks on, see ongi ma-
teeria, aine.

See sõna on muidugi hirmus iga idealisti meelest, kes kõigi asjade alguseks väljaspool meeleliku äratundmise piirist asuwat waimu peab, ning iga meelte ja waatlemise, tegeliku katse, läbi saadud teadmist ja äratundmist paljaks pettumuseks peab. Tähtsa näoga küsib ta meilt muidugi, mis asi see mateeria siis on. Selle küsimuse peale peab weidi lähemalt wastama, ehk õigmine, ära näitama, et kogu see küsimus mitte diete ei ole üles seatud, sest et selles punktis kollitajad alati kõige enam wastiwad.

Millegi looduselise asja mõistet täielikult ära määrata, see tähendab kõiki selle asja omadusi kirjeldada. Ükskõik, mis suguse loodusliku asja mõistet meie ka kindlaks ei hakka määrama, kõiki ta omadusi ei saa meie kunagi üles lugeda. Salkan ma selle sule mõistet lähemalt ära määrama, millega ma kirjutan, siis loen ma esiteks ta välised omadused üles ja jõuan wiimaks selle juurde, et ta terasest tehtud on. Tuleb ka terase mõistet hakata ära määrama, kui ühes ja sellesamas määrukses kõik sule omadused peawad aset leidma. Ja nõnda edasi. Igal määruasel on ainult sõrdlik wäärtus, asja siisu kohta ei ole siin midagi ära öeldud. Iga asja mõiste äramääramine on selle asja sõrdlemine teiste asjadega, mis juures äramääratawas asjas neid omadusi olemataks tunnistatakse, eitatakse, mis temaga sõrdeldawad asja karakteriseeriwad. Kui meie inimest kui niisuguste ja niisuguste omadustega looma ära määrame, siis ütleme meie samaläbi, et loomadel neid omadusi mitte ei ole. Ja kel looma mõiste mitte selge ei ole, see ei kujuta omale selle mõistemääruse järele ka inimest ette. Ning see ahel on lõpmata.

Uline, mateeria, mõiste äramääramise hulla peakfiwad sellepärast kõigi aine awalduste, kõigi asjade omadused käima, s. o., jällegi aine ise, sest just kõike seda tunnistamegi aineks, mis väljaspool meid olemas on ja meie meelte peale mõjub. Määrus muutuks lihtsaks kordamiseks; aine on aine. Ja teistiti ei võigi see ka olla. Sest kui ainet alguslikeks põhjuseks, oma uurimiste alguspunktiks, eesalgseks, iseenesest olemas olevaks tõeasjaks peame, siis ei võigi teda mitte mõne sügavamal olewa tõeasja, sügavamal olewa põhjuse läbi seletada. Serwe küsimus on läbi ja läbi absurdlik, ja ette panna võiwad teda ainult idealistid, kes ainet waimu awalduseks, waimu iseäraliseks olemisewormiks peawad ja selle juures waimule ka mingit lähemat määrust ei anna. **W a s t a t a** võiwad selle küsimuse peale ainult need, kes niihästi waimu kui ka ainet üksteisest lahus olewateks, iseseiswateks algpõhjusteks peawad. Ning nende wastus on: waim ei ole mitte mateeria; mateeria ei ole mitte waim.

Küsimus tuleb hoopis teisiti ette panna. Mitte metafüüsiliste mõistemääruste ja igal ajal matkwate dogmade kokkuseadmise kallal ei tule higistada, waid teada peame meie saama, misfugusest punktist meie elu- ja loodusnähtuste uurimise, analüüsi juures peame välja minema, misfugust metodi meie peame tarwitama. Ning selle küsimuse juures on meil waja ainult kindlaks teha, kas see korra- ja seadusepäralsus, mis nähtuste ilmas olemas on ja mida meie iga päew tähele paneme, meie teadwuse ja mõtlemise korra- ja seadusepäralsusest oleneb, wõi ümberpöördukt — kas seadusepäralsus olewas, realses ilmas mitte iseenesest, väljaspool meid olemas ei ole, ning kas seadusepäralsus meie teadwuses ja mõtlemises mitte sellest wälisest seadusepäralsusest ei olene. See küsimus aga ongi just see, mis mõtlejaid juda hallist ajast

saadit idealistlikesse ja materialistlikesse laagrisse lahutab. Ja selle küsimuse peale vastavad materialistid: see mis on, tingib ära teadwuse; korrapäralsus mõtetes ja ideedes oleneb korrapäralsusest olemas olevates asjades.

Pealistaudselt mõtlejale paistab kõik see juuksekarwalõhestamine ja sääsekurnamine olema. Neil asjadel on aga määratu põhjusmõttelik tähendus. Igapäewases elus talitame meie iga filmapill just nendesamade põhjusmõtete järele, ainult meie ei anna endile selle üle aru. Keegi ei hakka näituseks, mööda siledat, loodis seina alla ehk üles jalutama, sest et teisel juhtumisel sellest katsest midagi wälja ei tule ja esimesel korral inimene kindlaste teab, et ta maha kukub ja kogu oma mõtlemise ja teadwuse apparadi wõib lõssi lüüa. See on etteteadmine. Niisama ei hakka keegi puuhaamriga raudkiwi panka puruks taguma, waid wõtab selleks raudwafara, wõi tarwitab koguni püsirohtu wõi dünamiti, kui pant suur on. See on wäliste asjade äratuntud seadusepäralfusse peale põhjenu ettenägemine. Terwe teadus on aga just niisuguste äranägemisest saadud teadmiste süstematiseerimine, mille otstarbeks on, inimesele wõimalikuks teha, teades wälise looduse peale mõjuda, selle looduse poolt kätte antud materjalisid oma tarwiduste täitmiseks ja oma sihtide kättesaamiseks muuta ja kombineerida. Seda wõib inimene ainult siis teha, kui ta looduse materjaliga kindla plaani järele talitab, s.o., teatawal mõedul tulewiku ette näeb, ja seda wõib ainult siis, kui meil kindel kriteerium, katsekiwi on, mille abil meie tõde, s.o., realset, oskame ebatõest, ebarealist ära lahutada. Et meie asjadest ainult seda teame, mis meie oma meeltega ära tunneme, et meie teadmiste aluseks meelte läbi saadud muljendid on, seda teab igaüks; küsimus seisab ainult selles, kas need muljendid, need ettekujutused tõega kokku käiwad, ja kas see kokkukäimine ehk üksteisele wasta-

mine üleüldse võimalik on. Kui meie välise objekti olemataks tunnistame, nagu seda subjektiiviline idealism teeb, siis kaob ühtlasi ära ka see ainukene alus mis meie kriteeriumiks võib olla tõsiste ja ebatõsiste ettekujutuste äralahutamises. Sest küsimus, kas meie ettekujutused tõele vastavad või mitte, ei ole sugugi mitte teoreetiline küsimus, vaid praktiline küsimus nagu Marx tähendab. Ainult tegelik katse võib ära näidata, kas meie teadmised asjaomadusest õiged olivad või mitte. Välise objekti eitamise juures kaob jällegi ära tegeliku katse võimalus, sest et tegelik katse subjekti mõjuline objekti peale on. See tegelik katse on aga igapäevases elus olemas, ja enne filosoofide peamurdmisi oli selle küsimuse, kas meie väliste asjade tõsistest omadustest midagi teame, see inimene ära otsustanud, kes esimese kirivirve walmis tegi.

Praegusel ajal kaunis laialine immanentlise filosoofia tool, mis mõtlemise ja olemise täitsa ja läbi üheks tunnistab, mis ütleb, et ilma subjekti mingit objekti, ilma teadwuseta mingit asja olemas ei ole, kutsubki meid tagasi sellesse pool-loomalikusse seisukorda, kus mõtlema hakkaja olemus kõike seda olemaks pidas, mis tal aga peas mõlkus.

Kui meie nüüd välised asjad, materia, oma meeliste ettekujutuste alusel ja põhjusel wõtame, siis tuleb weel selle küsimuse peale wastata, kas need asjad äratuntawad on, või mitte. Ranti „kriitikaline“ filosoofia wastas selle peale eitawalt. Ning ta „kriitikaline“ wastus oli nii dogmatiline, kui iganes võimalik. Juba ta analüüsi alguspunktiks oli dogma — inimese ja välise ilma üksteisele risti wastu seadmine. Inimese meeltes sünnitawad välised asjad teatawad subjektiivilised muljendid, milledele a priori, ette walmilt olemas olew subjektiivilik äratundmise worm, ruum, objektiivilise loomu

annab. Välised asjad ise aga jäävad täieste äratundmatadeks.

Dialektikalisel waatepunktil seisja materialist ei ole dogmatumardaja, kes igaweste ja igalpool maksmaid tõdesid ja ilmawaateid otjiks ja väljaspool tegelikku äranagemist ja waatlemist seiswaid apriorilisi ehitusi neiks igawesteks tõdedeks peaks. Ta ei ole ka kahtleja, skeptiker, kes mingisuguseid objektiivilisi tõdesid just sellepärast olemas ei ütle olema, et ükski neist igawene ei ole, et ühtegi neist a priori, ilma wähemagi tegeliku katse ja äranagemise peale põhjendamata, ei saa välja juurdleda, waid et nad just tegelifest katsest välja woolawad. Dialektik-materialist tunnistab välise ilma alati äratawatavaks; tunnistab, et seda seadusepäralisust, mis välises ilmas walitseb, alati wõimalik on waatlemise ja katse läbi üles leida, seda tõendab meie teadus ja tehnika; et aga ühelgi käesolewal ega ka tulewal filmapilgul see ilm weel mitte täieste ära tuntud ei wõi olla. Ta tunnistab, et uurimise aine, uurimise objekt mitte alati üheks ja selleksfamaks jääw, kwinenud ja paigalseisew ei ole, waid et ta alatafa, wahetpidamata, liikumas ja muutumas on. See uuritawa aine alaline muutumus ja uuritawa subjekti piiratud loomus sünnitawadki tõsise, realse wastolu alalise ilma-äratundmise wõimaluse ja ühtlasi ta lõpuliku äratundmise wõimatause wahel, wastolu, mis teaduse edenemisele tugewaks tõukejõuks saab.*) Dialektik-materialist ütleb niisama, kui iga teise mõttemiisi poolehoidja, et inimese äratundmisewõim piiratud on, ta seab sellele äratundmisele piirised, kuid need piirid ei ole mitte metafüüsikalised, waid ajaloolised. Senikaua on teaduses leitud tõde — tõde,

---

*) Waata: Friedrich Engels: Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. S. 21—22.

seadus — seadus, ja senikaua on sel tõel objektiiviline väärtus, s. o., ta abil võib, tulevikku ära nähes, plaanikindlalt oma tegewust juhtida, kuni tegelik katse, tegelik äranägemine talle mitte risti vastu ei tule. Teadusliku äratundmise ajaloolikust loomusest arusaamine sunnib dialektikut-materialisti iga teadusliku järelduse peale kriitikalisel pilgul vaatama, iga teooriat kõige suurema ettevaatusega vastu võtma. Juba waatepunkt ise kihutab siin oma poolehoidjat iga dogma, iga valmis wastuse peale kahtlaselt vaatama, sunnib teda iga küsimust ilka uue ja uue teadusliku läbikatsumise alla võtma. Ja ehk seda, et juust see waatepunkt Marxi ja Engels'i waatepunkt oli, hulga tsitaatidega niihästi „Kapitali“ ääremärkustest ja tekstist, kui ka teistest Marxi töõdest, nagu „Die heilige Familie“, siis „Litterarisches Nachlaß“i üksikutest kohtadest ja Marxi kirjadest, wiimaks juba täie selgusega Engels'i „Anti-Dühring'ist“ võib tõeks teha, siiski tulewad Ranti dogmatilise „kriititsismuse“ waatepunktil seiswad kriitifikused, jorutawad kirwinenud dogmast ja kordawad Ed. Bernsteini täitsa märgist möõda läinud lauset, et ühtegi küsimust ei pea lõpulikult otsustatuks pidama. Juust nagu ükski marksiist kuidagi selle vastu oleks waielnud.

*

Herra Gustaw Suits on üks neist meestest, kes igast asjast, millest nad ka kordki on kuulnud, kohe kirjutama ja kõnelema kipuwad. Marksismusest ja ajaloolisest materialismusest muudugi ka. Pealegi ei räägi ta sellest mitte lihtsalt, waid iga asja „näitab ta teaduslikult“ ära ja käsitab „keerulikkusid teoreetilisi harutusü.“ Wähemalt ütleb ta seda ise. Ja nagu oodata võib, saamegi mõnest tema sulesünnitusest kaunis iseloomuliku pildi sellest, kuidas mitte-kriitikaline kriitika ja läbi dogmatiline dogmadetapmine talitawad.

1907. a. juulikuul kõneles see herra Tallinnas „Kultura ja politika“ üle ja avaldas siis selle kõne aja-
lehes: „Elu“ (nr. 59 ja edasi.) Ning aasta waremine ilmus
Helsingis ta raamat „Sihid ja waated“, kus ta ennast
marxismusest ka õige „üle“ tunneb olevat.

Marxismus on muidugi „ühekülgne“ õpetus. See
tulewat nähtavale iseäranis kõrgemate filosoofiliste küsi-
muste „tojustamise“ (?) juures. „Juba seda ei või õigeks
pidada, et terve inimesesugu ajalugu klasside võitluse
ajalugu on: siia juurde tuleb vähemalt rahvusline
moment. Ehk jälle kui teaduse- või kunstitoodeid niisama-
suguseks kaubaks peetakse, nagu ainelisi tarbeasju,
millede valmistaja ainult võimalikult suurt tasu
lootnud: siin tuleb vähemalt küsimusesse inimlik loomise-
tung ja tung au järele. Niisamati wahetord ilmtingi-
matuse ja tahtmise-wabaduse wahel, isiku osa ajalooš jne.“)

Lisame siia juurde veel selle tõenduse artiklist „Kul-
tura ja politika,“ et isegi õigeuslikud marxistid olla sunni-
tud järele andma, et kunstitöö või filosofiline süsteem,
iseseiswalt waadatud, ühiskondlikkude, wiimastes joontes
majanduslikkude olude sünnitus ei ole, ning seame selle
kõrwa ta ettekujutuse sotsiaalsest revolutsionist,**) siis on meil
umbes pilt käes, mis sugusest marxismusest Suits enese tun-
neb üle olevat. See on rewisionistide ja kodanliste sotsia-

---

*) „Sihid ja waated“ lehek. 60.

**) „Enesele ette kujutada, et homme kell 12 äkitselt mi-
dagi suurt kuulmatat sünnib, mis meie wiletsa elu ühe hoobiga
uueks loob ja kõigist halbtustest peastmist toob, see on wähe-
malt lapselik.“

„Alles, kui inimeste hingeelu arenemine praegusest pinnast
kõrgemale on tõusnud, võib uut ühiskondliku waimu loota. See
on ainukene kindel ja kõitumata (sugugi mitte kriitikaline sõna
D. S.) ajalooline seadus.“ „Kultura ja politika.“ „Elu“ nr. 59.
Sellest järgneb muidugi moral: iseenele isiku „täienemine.“

lismuseföbjate poolt kujutatud markssimus, ja Suits'i „ülemine“ on nendesamade meeste harutuste dogmatilist kordamine.

Siin on markssimusvastaste terve Mooses ja peaaegu kõik nende prohvetid olemas. Tõeste peab wiimaks Lombrosot uskuma hakkama, et inimene kohe selleks sünnib, milleks ta saab, kui nende kriitiliste waimusünnitusi loed — nii ühtewiisi talitawad nad.

Esitaks loodaks omaale see metsik ettekujutus sotsialse revolutsiooni üle, mis „kell kaks teist“ korruga kõik uueks loob ja inimese loomusegi korruga teiseks teeb. Reegi ei ole kusagil pool niisugusest revolutsionist rääkinud, kriitilisel aga paistab see kahtlemata järelandmine olemat, kui asja sada esimest korda tükkis teisiti hakataks seletama. Muidugi saawad siis ideed niisuguse ettekuulutusega kokkufõlas majanduslikkude wahetõrude otseseks peegelduseks, ja see pannakse siis ka Margi ja markssistide arwesse. Loetaks siis suureks järelandmiseks õigeuslikkude poolt ja veel suuremaks oma wõiduks, kui neile jällegi sada ja esimest korda öeldakse, et keegi „õigeuslik“ weel siamaani arwanud ei ole, nagu mõtleks inimene „tagumiste hemisfeeridega.“ Ja nii igas asjas — agrarküsimuseni wälja. Esitaks wassitaks asi ära, pannakse oma markssimuselt arusaamine Margi waate asemele ja hakataks siis arwustama.

Ruid läheme ajalooliku materialismuse juurde.

„Kõik, mis ühtkut inimest tegewusele erutab, käib paratamatalt tema peast läbi ja mõjub ta tahtmise peale. Niisama peawad ka kõik kodanliku ühiskonna tarwidused — selle peale vaatamata, misugune klass käesolewal filmapiigul walitsemas on — selleks riigi tahtmisest läbi käima, et nad seaduseandliselt omaks tunnistataks. See on asja wormiline külg, mis iseenesest mõisteta on.“

Kas ei ole see tfitaat wast mõnest „tahtmise-wabaduse“ apostli kirjutusest wõetud. See esimene ja otskohene jõud, see iseenesest mõistetaw külg, mis kõik muutused inimeste ühiskondlikus elus sünnitab, mis inimeste tegewust juhib, on ju siin inimese tahtmine. Ja kui herra Suits kuulda saab, et see päris „digeusfliku“ kirjutatud on, siis peab ta seda kahtlemata järelandmiseks. See ei ole aga kumbki. See on Friedrich Engels'i, ajaloolise materialismuse ühe põhjendaja, lause ta broschüürist „Ludwig Feuerbach.“

Ajaloolise materialismuse omakswõtjad ei ole selle juures kunagi kahelnud, et inimeste tahtmine see lähem täidesaatja jõud on, mis inimeste tegewust juhib. Küsimus seisib ainult selles, kas see tahtmine ühtlasi ka inimeste tegewuse wiimane, kõige sügawamal olew põhjus on. „Küsiida tuleb ainult, misfugune selle wormiliku tahtmise siisu on . . . mispära just tahtmine sinna poole juhitaakse ja mitte teisele poole?“ ütleb Fr. Engels sealsamas.

Weldakse, inimesed talitawad oma waba tahtmise järele. See jääb aga tühjaks sõnakõlksuks, senikaua kui wabaduse mõiste ise tumedaks jääb.

Inimene on wabalt tegew, kui ta teadwalt, oma tegewusest enesele aru andes wälise looduse ehk ümbritsewa elu peale mõjub. Oma sammudest enesele aru anda, teadwalt tegew olla, wõib ta aga ainult siis, kui ta neid sammusid ette ära näeb. Ette äranagemise aluseks wõib aga ainult wälise, objektiivlise seadusepäralisuse äratundmine olla, s.o., just paratamatus, ilmtingimatus, hr. Suits'i sõna tarwitades.

Ma tuletasin kord mõõdamines puuhaamriga raudkiwi lõhkumist meelde. Sääme selle näituse juurde.

Kui mina kiwi lõhun ja taft jagu saan, siis on see

tegevus minu silmis minu waba tegevus, kui ma sellest enesele üleüldse aru annan. Kivi lõhkumine wõtab minul haamriga lõhkumise juures poole päewa aega ära. See on juba paratamatus. Selle wastu ei saa mina tõeste midagi parata, et minu nii ja nii suur lihaksfetejõud nii ja nii raskest wafarat wibutada jaksades, igakord nii ja nii suure tüli kivi küljest lahti saab. See on wälises asjas, kivi eneses peitum seadusepäralsus, et teda ainult nii ja nii suur jõukulutus suudab ära purustada. See seadusepäralsus on aga äratuntaw. Ja kui ma ette ära teedes, kui palju jõudu kivi lõhkumiseks ära kulub, teda lõhkuma hakkam, siis talitan ma tingitult wabalt, juba ette wõtan ma kõige paremad tööriistad, mis mul saada wal on, tarwitusele. See on wabaduse ja paratamatuse ühendamine, weel enam, see on wabaduse tekkimine paratamatusest. Meie õppisime tunda seda jõuhulla, mis kivi ära lõhub, seal oli see põhjus — meie tegewuse juures saab see meile reegliks.

See oli näitus igapäewasest elust. Ühiskondliku eluga ei ole lugu mitte teisiti. Ka siin on paratamatus wabaduse isaks.

N. Beltow (G. Plechanow) formuleerib seda paratamatuse ja wabaduse wahetorda inimeste ajaloolikus tegewuses järgmiselt:

„Mina wõiksin oma kaaskodanikkude tegusid ainult sel tingimisel ette ära näha, kui ma nende peale niisamuti wõiksin waadata, kui kõigi teiste nähtuste peale mind ümbritsewas ilmas, s.o., kui teatud põhjuste paratamata tagajärgede peale, mis juures mina neid tunda wõin. Teiste sõnadega, minu wabadus ei oleks mitte tühi sõna ainult sel korral, kui selle wabaduse tundmise kaupas nendest põhjustest arusaamine wõiks käia, mis minu ligimeste wabasid tegusid

sünnitavad, s. o., kui mina neid tegusid nende paratamuse küljest võiksin waadelda. Just sedasama võiwad minu ligimesed minu tegude kohta ütelda. Mida tähendab aga see? See tähendab, et iga isiku waba (teadliku) ajaloolise tegewuse wõimalus siis null on, kui inimeste tegude aluseks mitte paratamatus ei ole, millest tegelane võib aru saada.“*)

Peab ühiskondlikule elule seadused leidma, mida wõimalik on ära tunda, ja millel objektiline tähendus oleks. Niisugused seadused leiame aga üles ainult materialistlikele alusele jäädes, ainult siis, kui meie inimeste mõtteid ja tegewust kui wälistest, ainelistest tingimistest olenemaid vaatleme, kui ütleme, et inimeste olemine nende mõtlemise ära määrab, mitte aga ümberpöördukt.

Ming mis on siis see ühiskondlik olemine, mis ära määrab ühiskondliku teadwuse, misugune on see reaalline alus, mille peal ideed üles kasvavad, millest politikalised ja diguselised wahetorrad olenewad, mis inimesed endi wahel jalale seawad? Selle peale wastab ajaloolik materialism, et ideede arenemine ja need politikalised ja diguselised wahetorrad, mis inimesed endi wahel jalale seawad, lõpulikult olenewad walmistuse-wahetordadest, neist wahetordadest, mis inimeste wahel elu jaoks tarwiliste ainete walmistamise juures tekkiwad. Need wahetorrad on igal ajal ise tingitud ühistonna produktiivliste jõudude seisukorraft.

See on kõik. Rogu teoria võib paari rea peale kokku wõtta. Uga just selle teoria kallal wassitakse kõige häledamine.

---

*) Н. Бельтов: К вопросу о развитии монистического взгляда на историю.

Näituseks seesama Suits'ki. Marksismus on temale ühekülgne, sest tema arvates ei olewat ajalugu mitte ainult klasside võitluse ajalugu, s'ia juurde tulla tingimata veel rahvuslik moment arvata.

Tähendame esiteks, et seda ka W. Sombart arwab ja mitte ainult G. Suits. Siis klassivõitluse kohta. Paljalt, iseenesest võetult, ei ütle see sõna mitte midagi ära. Utopistlikud sotsialistid ja kodanlikud ajaloolased, nagu Guizot, Thierry j.t., rääkiswad juba enne Marxi klassivõitlusest ja seletaswad selle abil ajalugu. Nad andsivad aga sellele võitlusele puht-idealilise aluse. Alles materialistlikes ajaloomaates on klassivõitluse tõsine, konkreetiline s'isu ära nähtud.

Hr. Suits kordab oma ühe lausega just sedasama wassingut, mida omal ajal Wene subjektivistid, Mihailowski ja Karejew eesotsas, terwed raamatutäied kokku ajaswad. Neil on ettekujutus, nagu seletaks ajalooline materialismus ajalugu niisamuti mitmesuguste „tegurite“ abil, nagu nad ise seda armastawad teha, ja nagu lähemalt ajaloolik materialismus nende seletustest ainult selle poolest lahku, et ta majanduslikku „tegurit“ kõige tugewamaks peab, wõi teisi „tegurisid“ nii nõrgaks peab, et neid tähele panemata wõib jätta. See on aga kas muidu wildak arvamiue ehk meelega wassimine.

Ujaloolik materialismus sellepärast materialismus ongi, sellepärast ühtlane waade ajaloo peale ongi, et ta kõik need „tegurid“ üleüldse teaduslikult ajaloo seletamiseks wälja heidab. Teguritest, majanduslikust, poliitikalifest, ideoloogilifest, rahvuslifest, isiklifest, wõib juttu olla ainult puhtas kirjelduses, kus lugejale ehk kuulajale pilti tahetakse anda.*) Tahetakse aga sündmu-

---

*) S'egi puhta kujutamise, puhta kirjeldamise juures wõib kõigi nende teguritega rappa jääda. Mispärast tunnistab hr.

seid ehk ühistondlikku arenemist teaduslikult seletada, siis on kõik need „tegurid“ null, sest et nad kõik ise veel seletamist nõuavad. On vaja enne ära seletada, kuidas niisugused ja niisugused poliitikalised wahetorrad tekkisid, on vaja enne nende sisu üles leida, on vaja selgeks teha, kust see rahvusline moment tuli, mis sugune realne sisu ideedel oli jne., alles siis hakkavad need „tegurid“ selget teelt rääkima. Alles siis, kui meie klasside wahetordade konkreetilise sisu üles leiame, ütleb meie sõna klassivõidlus midagi ära. Walmistuse-wahetorrad, s. o., majanduslised wahetorrad ei ole mitte tähtsam tegur teiste seas, mille kõrwal teised warjule jäävad, nad on nende „tegurite“ algpõhjus.

Ideede arenemise ja nende majanduslikkudest walmistuse-wahetordadest olenemise kallal pureb iga kriitikus. Ja kõik tulewad nad wiimaks umbes ühe punkti peale välja: Üks seletab, et seda ometigi maha salata ei saa, et inimestel igapähe oma pea on (nii lausus üks Saksa kriitikus Rautsky „Ristiusu“ puhul), ja teine peab suureks järelandmiselks „õigeuslikkude“ poolt, kui näit, Rautsky lausuma juhtub, et ilma mõlemisewõimuta kahtlemata aadet ei saa olla.

Herra Suits awaldab veel arvamist, et just kunsti ja kirjanduse äraseletamine marksistidele kõige rohkem olla peawalu sünnitanud, ning just sel põllul olewat kõige wähem sarnast marksistlikku kirjandust olemas, mis oma wäärtuse poolest harilikkudest agitatsiooni broschüüridest kõrgemal seisaks.

Suits ühes Sombartiga ahult kahte tegurit? Kui loogikaliselt edasi minna, siis saame niipalju tegurist, kui inimesi maa peal on ja rohkengi, ning et sel kombel ka kirjeldustki võimataks saab, on arusaadaw.

Taheti soolafelt velda, aga tuli mage välja. Sellest, et filosoofilise materialismuse vastased materialismust sellega arwawad ümber lükkama, et materialismuse mitte inimese teadwuse telkimist ei saawat ära seletada, ning ajaloolise materialismuse wastljud ja looditajad ta tähtsamaks komistamisefektiks seda peawad, et Goethe ehk Schilleri luuletustest mitte seda ei saa välja lugeda, mis suguse klassi tasku kallale nad just selle ja selle luuletuse kirjutamise ajal tülkisinwad, ehk mis sugused majanduslikud wahelkorrad endid selles wõi teises luuletuses peegeldasiwad, siis ei järgne sellest weel sugugi, et nende teoriade poolehoidjad ise just liig palju nende küsimuste kallal oleksiwad higinistanud. Esimese küsimuse otsustamist ei wõta materialismuse sugugi enese peale, ja teist ei ole niisama keegi marksisist otsustama hakata tahtnudki, mõni eksikombel marksisistide kirja sattunud mees, nagu isand Schuljatilow, wast maha arwatud.

Üks asi on otselohene peegeldus, ja teine asi on olenemine, ararippuusus. Üks asi on teaduslik teoria ja teine asi on sõnalõõks, teoria karrikatur.

Materialist räägib tihti sellest, et meie ettekujutus wälisest ilmast selle ilma peegeldus on. Kui ta aga selle juures weel räägib, et selle ilma äratundmine piiratud on ja piiratus jääb, siis on selge, et ta meie ettekujutusi wälise ilma üle mitte otselohesteks ja õigeteks peegeldusteks ei pea, waid ainult seda tunnistab, et nende ettekujutuste sifu wälise ilma protsessidest oleneb, et wäline ilm nende ettekujutuste põhjuseks on. Niisama ei pea ajaloolik materialismuse ideesid mitte majanduslikkude wahelkorrad otselohesteks peegelduseks, waid toonitab ainult, et walmistuse wahelkorrad ja nende arenemine ideede arenemise algpõhjuseks on.

Darwini teooriat ei hakka ometigi keegi sellepärast mitteteaduslikeks ja ühekülgselks teoorialks tunnis-

tama, et ta abil wast ära ei saa seletada, miks sel ja sel kirjul koeral walge krants kaela ümber just nii ja nii lai on, mitte aga poole kitsam ei ole. Ja kui keegi seda peaks tegema, ehk koguni mõni selle krantsi laiust peaks Darwini teoria abil põhjendama hakkama, siis peetakse esimest narrijaks ja teist tüüks tolaks. Ja kui marksis-musele umbes samasuguseid etteheiteid ideede arenemise asjus tehtakse, ehk kui mõni ülearu agar sõnatoõksutaja, nagu Schuljatikow, seletama hakkab, et Avenarius just sellepärast nii ja nii mõtleb, et praeguse aja kapital väga elastiline on, siis hakkame tõeSte kas wõi jumalat paluma, et ta meid niisuguste sõprade käest ära peastaks. Selle juures ei arwa meie aga weel sugugi, et meie G. Suits'ile oleksime järele andnud.

Waat seda, kui praeguses ühiskonnas niisugune tendents tekib, et mõtlejad inimesed filosofilistele süsteemidele järele jooksewad, mis terwe wälise ilma ainult meie ettekujutuste koguks tunnistawad, objektiivlist, wälisest seadusepäralsust maha salgawad; kui elust sifuta wäärtust ja subjektiivilist, oma „wabast“ tahtmisesest wäljawoolawaid sihtisid hakatakse otsima, mis igal momendil peawad täide minema; kui luules isiku ülistamine ja oma „mina“ jumaldamine ning kujutawas kunstis impressjonismuse wõimu wõtawad; kui kangeSte hakatakse kartma, ühekülgne olla, ning ühtlaseSt, terwest ilmawaateSt alati paremaks peetakse kõigist waadetest ja arwamistest kokkukeedetud „eklektilist sandisuppi,**)“ mis täieste wõimataks teeb tõsise teadusliku u u r i m i s e, sest et ta ainult katselise materialihunikussetuhjamist ja üksikute, lahusseiswate ja üksiteisele tihti wastukäiwate üleüldiste otsuste tegemist wõimalikuks teeb; kui loodusseteadlased hakkawad jumalat kuulutama ja materialismust häwitama; kui seal juures weel iga

*) See õige tüüpe ütetus on Fr. Engels'i oma.

filosoferija lõpuks itka sotsiaalse revolutsiooni ja kodanlike ühiskonna kokkulangemise võimatuse juurde wälja tuleb, hakaku ta oma filosoferimist mis asjast tahte peale — seda nähtust, seda tendentsi oskame meie juba seletada; weel enam, meie wõime seda tendentsi ning ta paratamata tekkimist ühiskondlikkudest wahelordadest ja nende arenemisest järeldada. Oleme meie selle tendentsi sifu ja realse aluse endile selgeks teinud, siis wõime meie weel ainult analüseerida, kuidas ta ennast selle ehk teise kirjaniiku, kunstniku, mõtleja ehk teadufemehe waimusünnitustes awaldab. Ja kui meie siis neid wiisfifid waatleme, kuidas igaiüks seda üleüldist tendentsi oma isiklike kalduwuste kohaselt teisendab, siis ei räägi meie enam mitte, et need ja need majanduslikud wahelorrad selle ja selle individualilise teisendi tekitasiwad, waid otsime neid otsekohe seid põhjuseid, mis teatawa isiku peale mõjusiwad, ning leiame nende seast tihti isegi subjektiivfif momentifid.

Teifiti talitamine oleks sõnakõlistamine, teoriast pilkepildi tegemine. Kui mõned seda teewad, siis ei ole see tõeste mitte ajaloolise materialismuse süü.

Kriitikalifelt mõtlejate ifandate meeleft on aga see ifkagi wifft kole ühekülgne. Misfugune on aga see mitmekülgfus, mis nad sellele wastu seawad. Ühed soowitawad „tegurite“ teoriat, mis mitte midagi ära ei seleta, seft et „tegurid“ ife seletust nõuawad; teine jutlustab inimese „jumalikust loomuseft“, ja arwab, et ta hästi kriitikalifelt mõtleb, kui ta selle täitsa põhjendamata dogmatilise kõnekäänu lendu lasseb; Jaan Oks ütleb niifuguse ühiskondliku ideologia, nagu usu, inimese hinge salatuma momendi olema ja käsib meid selle seletamifeks piibli kätte wõtta; Gustaw Suits leiab mitmekülgfust finnitamifes, et teine ühiskondlik nähtus, kunst, „s a a t u s l i k t a r w i l i k“ inimese tarwidus olla, mille aluseid inimeste

biologilistes omadustes, s.o., jällegi inimese loomuses, inimese instiktides tulla otsida. Kriitiku kriitika lõpeb kas üleüldse seletustest lahtiütlemisega ehk jälle mõne tühise dogmaga.

Õpetliku näituse sellest, kuidas mittekritikaline kriitika talitab, annab Gustaw Suits oma kunstitekkimise seletamisega, ehk digimine selle seletusega, mis ta Bücheri ja Karl Groos'i järele ilma mingi arvustusega omaks võtab. Nii ilma arvustusega, et ta sedagi ei näi teadma, et Bücher oma töös Arbeit und Rhythmus (lk. 79) seltele oma tõendusele, et mäng vanem on, kui produktiiviline tegevus, risti vastu räägib ja ütleb, et „paljud tantsud produktiivise tegevuste rütmiline järelaimamine on.“

Groos'i teoria, mille Suits otseskohe omaks võtab, ja seda nähtavaste mitte dogmatiliseks patulangemiseks ei pea, seisab selles, et mäng kunsti algus on, ja et mängu ei majandusliku materialismuse ega füsiologia abil ei võida ära seletada, vaid ainult sündimisest kaasasäänud instinktide läbi, niisama nagu loomadegi mängusid

Alinult weidi kriitikat, ja selgub, et see teoria tühi on, kui munakoor. Kui kas hiirepüüdjaks sünnib ja oletada võime, et ta sündimisest kaasasäänud instinktide järele väikesest peast peale, kui ta hiirt weel näinudki ei ole, oma mängimises neid samu liigutusi ilma hiireta teeb, mis tal pärast hiirepüüdmise juures teha tuleb; siis ei sünni inimene mitte hülgepüüdjaks või põllumeheks, vaid ta saab selles alles pärast, teatavates tingimistes. Mängude siisu on aga juba lastel nende tulewane produktiiviline tegevus, nende tegevuste järelaimamine, mis nad oma ümber näevad. Sa esialgsete rahvaste juures näeme meie ka, et kõik täiskasvanute mängud, tantsud ja iigutused just produktiivise tegevuse pillkil kordamine on. Nagu neist paarislti reast näeb, annab just ajalooline

materialismuses alles kogu sellele mängude teoriale sif u, seletab ära, mispärast mängud just niisuguse kaju omandavad, mitte aga teistsuguse. Lisame siia juurde veel selle üleüldiselt tuntud nähtuse, et alamatel metsrahwatel, jahimeestel, terve nende kujutawa kunsti aluseks loomad on, siis saame lõpulikult niidi kätte, kust kunsti algusid tuleb otsida.

„Digeuskliit“ marksiist G. Plehanow uurib religiooni tekkimist. Ta uurimiste ühe osa mõte on üleüldiselt järgmine. Iga usu tähtsamaks elemendiks on animismuse, hingede ja waimude uskumine. Esialgse „metsinimese“ mõtlemist karakteriseeribki aga just see, et ta terwet enese ümber olewat loodust enesele hingeliste olemustena ette kujutab; hingelised on tal niihästi tuul, päike ja pilwed kui ka kõik asjad. Millest tekkib niisugune mõtlemine? Selle peale wastata ei ole mitte raske. Mõtlemise ise-loomu määrab lõpulikult ära see tagawara tegelikusti teadmisi, tegelikku äranägemist, mis inimesel on. Esialgsel inimesel on see tagawara õige wäikene, ta wõim looduse üle on weel üsna nõrk, taimne ja kiwiriiki tunneb ta puudulikult, hästi aga tunneb ta loomariiki, sest et ta ja h i p i d a m i s e s t ja k a l a p ü ü g i s t elab. Ta kaswab selle loomariigiga nii kaugele ühte, et wahetema ja looma wahel peaaegu ära kaob; loomal puuduwad ainult wibu ja nool ning maisipeksmise kapid, selles on esialgse inimese filmis kogu wahetema ja inimese wahel. Ise aga arwas inimene enesel iseäralise hinge olema; see ettekujutus tekkis tal sellest, et ta oma keha ehitust ei tundnud ja unenägusid ei osanud ära seletada. Loomad tunnistas ta siis muidugi samasugusteks iseäraliste hingedega olemusteks. Hakkas ta nüüd omale looduse nähtusi ära seletama, siis pidi ta tundmata asjade üle tuntud asjade järele otsustama. Tuntud ilm oli tal kõik hingeline ja tundmata ilma seletas ta siis ka iseäraliste olemuste abil

ära, mida ta oma meeltega samuti ei saanud ära tunda, kui oma hingegi. Tekkis terve rida lugusid, mis suuri loodusnähtusi selle ehk teise hingelise olewuse tegewuse abil ära seletasivad.

See on muidugi „ühekülgne“ ja J. Oks peab paremaks, piiblitundi minna. Alga las' otsustab lugeja ise, kumb dogma on, kas piibel, wõi see faktide peal põhjendew harutus; kas see fakt, et esialgsete inimeste mängud nende produktiivlist tegewust järel kujutawad, wõi Karl Groos'i kinnitus, et mängud sündimisest olla kaasa jäänud. Ja kumb on dogmadekumardamine, kas kriitikalik faktide uurimine, wõi Oks'i piiblitundi minemine ja see, et „europaliselt haritud“ ja mitmekülgne herra Suits Karl Groos'i teoria ilma pikema järeldaalumisetä omaks wõtab.

*

Margi „Kapitali“ on tihtigi ajaloolikuks raamatuks nimetatud. See on õige. Kuid ta ei ole ajaloolik raamat mitte selle pärast, et seal ajaloolist materjali on kofku kuhjatud. Seda paistab tast just wõrdlemisi wähe filma, ehk kül ta autor e n n e ta k i r j u t a m i s t määratu ajaloolise materjali oli läbi uurinud. Ja kui keegi „Kapitalis“ wäljaarendatud majanduslisi teoriaid weel koguni mõne kofkurwõtte wõi ärajutususe järele tundma õpib, siis saabki ta enesele wiimaks ettekujutuse, nagu oleks kogu see majanduslik teoria—wäärtuse-teoriast algades ja kapitalide koondumise seadusega lõpetades —peast wälja juurdletud dogmade, ehk paremal juhtumisel tolleaegse Inglise tööstuse tundmaõppimisest saadud katseliste seaduste kogu*).

---

*) Hr. Lui Olesk arwas minewa aastal, et Margi töõsid parem olla jutustada, kui tõlkida. Olla arusaadawam. Kurb on

Ta ei ole aga kumbagi. Ta on ajalooraamat sellepärast, et ta kaanest kaaneni kapitalistlike ühiskonna analüüs ajaloolise materialismuse seisukohast on. Need, kes selle üle imestavad, kui wabalt Margy selle määratu empirilise materjaliga ümber käib, mida ta käsitab, unustavad ära, mis talle selle waba talitamise wõimalikuks teeb. See on just see materialistlik ja dilektikalik metod, uurimiseviis, mis teda kunagi üksikutesse detailidesse ära eksida, empirilise materiali sisse ära uppuda ei lase, mis talle wõimalikuks teeb terwest uuritawast nähtusest, kapitalistlikest ühiskonnast, ning ta arenemise-seadustestest aru saada, ja ühtlasi kõiki selle nähtuse detaile, kõiki ta külgesid analüseerida. Mõni „ajalooliku kooli“ majanduseteadlane on ju ka materjali suures lademes kokku ajanud, aga mis kasu sellest oli. Terwe uurimise tagajärjeks oli harilikult kas ilma mingi sifemise sifemeta kuhi toorest materjali, ehk jälle armetu pimesi kobamine mööda detaile, kuna terwe uuritaw nähtus ning selle tekkimine ja arenemine täitsa filmapaari wabele jäi. Ei olnud puude tagant metsa näha, nagu wene-lane ütleb.

Selle aabitsatõe unustavad kriitikused ära. Nad kujutawad endile Margy teooriat ette niisugusena, nagu teda mõni „tasuwäljaanne“ ehk jälle artikkel kusagil majanduseteaduslikes sõnaraamatus kujutab. See on nende meelest ajaloolik (wõi koguni „majanduslik“) materialismus + wäärtuse-teoria + õpetus kapitalide koondumisest + maarendi-teoria + weel niisugune ja niisugune

---

see, et tema mitte ainukene mees ei ole, kes Margy oma töödest jagusaamist raskeks peab. Suur hull „kriitikusi“ jorutab selle Margy kallal, mille nad paremal juhtumisel Bernsteinist, halwemal korral Krapotkiniist ja Mihailowskist on ees leidnud.

teoria. Ja siia jooksewad nad ikka wihasemalt ja wihasemalt tormi nende üksteise „teoriate“ peale, püüawad neid igast kandist murda. Küll tungitakse wäärtusteooriale, näituseks, kallale matemaatiliste wormlitega, küll wormilise loogika reeglitega, küll otsitakse üksteise wastu käiwaid lohti nagu piiblist, küll toodakse arwustit appi. Rõik see läheb aga täitsa märgist mööda. Teoriate wastu, mis ühtlase, terve ilmawaate peal põhjenevad, wõib ainult kolme arwustust sõtta saada. Esiteks wõib ilmawaate kallale tungida ja ta ära purustada. Materialismus aga, mille peal terve see ehitus põhjeneb, on praegu niisama kindel kui enne, selle peale waatamata, et kari looduseuurijaid ta peale tormi jookseb. Ehk jälle — põhjendatagu mõnda uut seisukohta, ja ehitatagu ta peale uus hoone üles. Seda ei tee aga herrad kriitikused ega saagi tegema, sest et peale materialistilise metodi ikka kusagilt muud teaduslikku metodi wõtta ei ole. Ehk jälle wiimaks: omandatagu ise enestele arwustatawa uurija metod, saadagu sellest metodist täieste aru, uuritagu selle metodi abil wõimalikult suurt hulka nähtusi ja tehtagu siis awalikuks, kus endiste uurijate puudused ja wead on, lükatagu siis nii palju Marxi ja Engels'i otsusid ümber kui tahes, iga „õigeusklik dogmatumardaja“ oleks selle eest ainult tänulik. Ja selles mõttes on Marxi kriitiker iga tõsine Marxi „õpilane“, kes oma õpetaja ilmawaatest mitte sõnakõlksu ei tee, mille alla kerge oleks faktisid paenutada. Selles mõttes oli Marxi kriitiker Engels, selles mõttes arwustab teda Fr. Mehring, ja ainuõigestes tõsistes Marxi arwustajates agrarküsimuses on marxistid P. Maslow ja Ludowik Krzywicki.

Selle asemel aga arwatakse suurt wägitööd tegewat, kui, näituseks, agrarküsimus üleüldisest kapitalistilise seltskonna arenemiseläigust mehaniliselt wälja tõstetakse, täitsa

omavoliliselt kõik sidemed olemataks tunnistatakse, mis põllutööstust tööstuskapitaliga ja rahakapitaliga ühendavad, kui kapitalistlike maarendi-teoria täitsa tähelepanemata jäetakse ja ilma mingi teoreetilise sidemeta väikema aomanduse kadumise vastu arvusi hakatakse kokku ajama, mis iseenesest mitte midagi ei räägi, ja milledele iga terve mõistusega inimene vähemalt sellega võib vastu väielda, et igapäev, kes nime poolest taluperemees on, seda veel mitte faktiliselt olla ei pruugi. Misjugused köidikud seda peremeest pankade ja kaupmeeste ning tihti veel suurmaaomaniku külge seovad ja ta nende sulaseks teevad, seda ei paista ometigi maalapikeste ja valmistatud produktide väärtuse statistikast välja.

Meie mitmekülgsetele meestele need teaduslikud nõudmised muidugi maksivad ei ole. Revisionistide harutusi väikemaomanduse elujõulusest korratakse nagu viimast teaduslikku tõde ja avaldatakse ikka uueste arvusi samadest hallikatest. Nad on kriitilised ainult Marxi vastu. Revisionistid ja ka liht sotsialistidesõbjad on neil seadus ja prohvetid.

Näituseks, „N. E.“ majandusline rammumees J. Adamson kuulutab välja: uuemad teaduslikud uuringud olla Marxi dogma ümber lükanud. Seda käsib ta Bulgakovi, Davidi, Herzi, Sombarti ja 9 teise töödest järele waadata.*) Siis kordab ta nende arvamisi ja kirjutab nende raamatutest arvusi välja. Wahest läheb ta küll oma agarusega weidi liiale: 3 arilise ($\frac{1}{3}$ Tallinna wakamaa) suuruse maalapi peal võida

---

*) P. Maslowi töö muidugi Adamsoni meelest uuem ega teaduslik ei ole, ehk ta küll Davidi raamatust hulga hiljemine ilmus; Vandervelde ei ole küll marksiist, aga teda ei tunnistata nähtavaste ka mitte nimetamisewääriliseks.

ligi 2000 rbl. eest loomi peal pidada ja veel umbes sama-
suure summa eest produktiivid saada. Wahest ehk teatakse
herra Udamsõn minule, mis loomi seal peal peetakse ja
mis wilja seal kaswatatakse; mul oleks tõeste lust
fäärasel korral ka „taluperemeheks“ hakata. Ainult üks
asi takistaks, ei saa hästi maja ja lautasid selle 3 ari peale
ära mahutada. Samas tabelis on tal 1000 ariline
(9^{1/2} — üheksa ja pool — kroonu desšät.) põld juba eksten-
siivline suurmajapidamine. Poole wakamaa pealt saab ka
kauniste noosi — ligi 600 rbl. eest produktiivid ja 300
eest loomi.

Lurib mees peale muu veel põhjusid, mispärast
marksiismus mitte ei ole suutnud „massalist“ liikumist
põllutööliste seas sünnitada. Tähendan talle Marxi sõna-
dega vastu, et Harvey teoria tõesti mitte were ringwoolu
põhjus ei ole.

*

Sr. Lui Olesk pillas minema kewadel „Päewalehes“
parlamentliisi marksiistid: need talitawat nii, et kui nad
feda mitte ei saawat, mis marksiismus õpetawat, siis nad
muud ei tahtwatti. Seal juures rääkis ta kaunis kiitwal
toonil wana „Teataja“ toimetajatest, kes küll puhtasüdame-
liselt selle „rahwuswahelise“ (s. o. sotsialdemokratia)
poolehoidjad olnud, kel aga nende „õigeusklikkus“ tegeliku
eluga kokku puutudes ja wäliste olude surwe all üsna
ära auranud. G. Suits ei uskunud juba 1907. a. para-
diisi sisse ei ees ega taga, rääkis õige upsakalt sotsial-
fesi revolutsionist ja jutlustas isiku täienemist. „Posti-
mees“ looditab tänawu suwel neid, kes Eesti hariduse-
feliidide koolisid arwustada julgesiwad, muidugi ilka kõiki
arwustusi, mis aga hästi sõnadest „klass“ ja „kodanlus“
kubisesiwad, marksiistide arwesse pannes, ja ütles, et sotsial-

demokratia veel mujalgi maades ühtegi kooli polla käima suutnud panna ja sellepärast tal ka digust ei olewat kellegi teise kooli hakata kritiseerima; „Päewalehes“ on teegi herra mitu korda marksisistidest ja marksisistidest üliõpilastest juttu teinud, nad olla ainult suurt paberirahwameelsust üles näidanud, neid mehi aga, kes tõsiselt käed adra külge paneks ja „Eesti elu uueks looks“, ei olewat mitte näha. Need on ainult mõningad näitused, kuid neid võiks sajanded kokku koguda, kui Eesti ajalehtede aastakäikusi hakata läbi sorima. Rõik tahwad nad marksisistide ja iseäranis kodumaa marksisistide tegelikku oimeust ja jõuetust ära näidata.

Hoobid lähewad aga ikka märgist mööda ja neid antakse tihti kõlbmatade sõjariistadega, mis sugugi haiget ei tee, waid ainult naeratama sunniwad. . .

Marksisistil ei ole teoria mitte tühi sõnakõlks, mitte pühapäewine meelelahutus; teoria on temale lambiks, mis iga ta tegelikku sammu walgustab ja juhib. Temale ei ole ta teoria ja programm ka abstraktiline wäljamõte-lus, mitte oma isikiline soov — teoria kasvab tal organiliselt tegelikust elust wälja ja on realsete elunähtuste põhjuselise sideme wäljaütlemine. Tal on teoria wägewaks abinõuks eduliste ja ebaeduliste, otstarbekohaste ja ebaotstarbekohaste sammude ja nähtuste üksteisest äralahu-tamises; ta programm ei ole mitte politikalise kalakese püüdmiseks wäljaseatud sõõt — programm ütleb talle ühelt poolt ära, kuhu ta tegewus ta lõpulikult wiib, ning näitab talle teiselt poolt, kui palju ta praeguse ühis-konna raamidest täide saata võib ja täide saatma peab, kui ta oma lõpueesmärgile jõuda tahab.

Need parlamentlised marksisistid, kelledest hr. Lui Olesk minewal aastal nii põlglikult rääkis, on tõepoolest ainukesed tõsised „olupolitikamehed“. Nende olupolitika ei seisga aga mitte selles, et käed süles oludega kaasa

ujuda või umbkaudseid katseid teha. Nende politika on realne, on oluline selles mõttes, et ta ühiskonna arenemise üleüldise objektiivilise tendentsiga kokkukõlas on, et ta neid jõudusid kasvatab ja korraldab, mis oma loomu poolest ühiskonna tulewased orjastuse ja rõhumise ikke alt wabastajad on. Edulik on neile kõik see, mis seda jõudude kasvatamist ja korraldamist toetab ja edendab; mitteotstarbekohane ja kahjulik kõik, mis seda takistab, mis rahwa iseteadwust ja hulkade tegewust, aktiivsust, suretab.

Sellest seisupaigast hindab iga marksiist oma tegewust. Ja just sellepärast, et ta oma tulewikuidealised ühiskonna tõlise arenemise peale üles ehitab, ei wõigi ta ühestki elunähtusest külma't mööda minna, olgu see suur või väike. Olgu tegemist rahwastewahelise politikaga või karstuseliikumisega, parlamendiga või wallawolikoguga, riigi hariduslise politikaga või mõne kooliühisuse tegewusega, ühestki asjast ei wõi tegelik marksiist mööda minna, sest et ühiskonna üleüldine arenemine enmast just neis tuhandetes üksikutes wooludes ja woolukestes ilmub. Ta ei kaota selle juures aga mitte arenemise üleüldist tendentsi silmast, ei unusta ära neid wahelordi, mis niihästi rahwastewahelise politika, kui ka wallawalitsuse tegewuse siset kindlaks määravad, ning oma realse tulewikuideali waatepunktist juhib ta oma sammusid igas üksikus küsimuses. Ta ei tõuka mingisugust uuendust tagasi, mis teda ta lõpueesmärgile lähemale wiib, ta ei jää aga mitte selle juurde peatama, ta oskab niihästi abinõu otstarbest ära lahutada, kui ka abinõu otstarbekohaselt välja walida ja ei pea seda weel mitte taewariigiks, kui kodanlised klassid walmis on kurnatawate jaatusel sel tingimisel parandama, et see neile midagi maksma ei läheks ja nende huwipolitika omale weel tugesid pealekauba juurde saaks.

See praktika on waenline ühelele, arusaamata ja kohutaw teistele. Otskohe waenlikud on ta vastu kodanlik-kapitalistlike korra otskohesed ülistajad ja kaitsejad; arusaamatalt, imestades ja iseäralise hirmuga waatlewad teda wäikekodanlised ilmaparandajad kõigist laagritest ja wärwidest. Neil on põhjused, wäljaminekupunktid, küll tihti mitmesugused, tegelikult jõuawad nad sammude juurde, mis ühepalju wäärt on; ühed kaitsewad olewat korda awalikult ja kõige jõuga; teised sipliwad abitult oma subjektiivliste sihtide ja aluseta parandusekatsete rabas, ning toetawad sellega kaubset sedasama korda, wõitlust õigetelt radadelt kõrwale juhtides.

Wõidule jõudnud ja politikalist wõimu hoolega käes pidaw Lääne-Europa kodanlus on tegelikult iseenesega rahulolemise juurde jõudnud. Teda segab weel ainult meesk, halastamata wõistlus kaubaturul ühelt poolt ja orjastatud palgalise ähwardused teiselt poolt. Ning nagu wastukajaks sellele tegelikule eneseaustamisele, wõistlusele ning madalamal seisjate rõhumisele ja kurnamisele ilmuwad teorias peagi materialistlike waadete asemel uued waated, mis wälis ilma paljalt nähtusteks peawad, elu unenäoks tunnistawad, mis seadusepäralist edenemist eita-wad ja ajalugu juhuste mänguks tunnistawad; tekkib piiramata jõu ja wõimu osalise isiku jumaldamine ja ise-enele „mina“ kallal urgitsemine luules, ebarealsete, tujukate nägemiste nägemine kujutawas kunstis. Wõimu ja jõupolitika ning elu lõbus läbilõõmine praktikas, äärmine subjektiivsus teorias ja kunstis, usu jutlustamine „rahwa jaoks“, niijugune on wõidule peasenud kodanluse seisupaik.

Wäikekodanlusele ei oleks praegusel ajal kangeliski põhjust ei iseenesega ega ka ümbritsewate oludega rahul olla. Teda surub praegune kord pea niisama tugevalt kui palgalist. Halastamata wõistlus surub teda iga päe-

waga ifka madalamale, nihutab teda ifka lähemale proletariadi poole. Ta püüab ka parema tulewiku eest wõidelda; ta wõitluses puudub aga täieste ühiskondliku elu seadustest arusaamise peal põhjenuw plaanikindlus.

Segelikult ei suuda ta kunagi üksikutest päewahuwidest ja isiklistest soowidest kõrgemale tõusta, üksiku wõitleja eht jälle üksikute wõitlejate mehanilise kogu waatepunktilt ühiste ja äratuntud huwidega ning sellepärast ühtlase ja ifeteadliku klassi waatepunktile asuda. Niisama abitalt, nagu ta ife oma igapäewases elus nende tingimistega heitleb, mis temalt ifeseiswust tahawad riisuda, niisamuti pimesi ja kobades talitawad ta mõteteawaldaja d politikalises wõitluses. Nende programmidel on aluseks subjektiivsed soowid; nende tegewuseks on ifka uute ja uute plaanide sepitsemine, päewahuwidele järeljooksmine ja selle kättepüüdmine, mis kõige lähemal näib saadawal olewat. Selle juures sattuwad nad alatafa ühest äärmisest woolust teise. Ja teiste üle hirwitades ei näe nad pea kunagi, et nad just ifeendid pilkawad.

Nemad et taha muidugi mitte „paberi-rahwameelsed“ olla, kui neil rahwameelsuse tuhina läbielamine käsil on; igal ristteel kuulutawad nad, et nemad need tõsised eluuendajad, tõsised olude järele töstajad praktikerid ongi. Nad jumaldawad siis parlamenti ja demokraatlist korda, seda kõige diglasemaks ühiskondlikuks siseseseadeks ja „üleüldsuse“ huwide kaitseks tembeldades. Parlamenti minnes on nad maailma ärawõitjate sarnased ja austawad oma wastaseid kõige wihase ma pilkega ning meelitawad oma järelkäijaid kõige suuremate lubadustega. Seal juures ei suuda nad aga kunagi neid sügawamaid põhjusid ära näha, mis ülepea parlamendi elusse kutsusiwad; neil jääb filmapaari wahel, et parlamentiline kord ainult teatawatele jõuwahetordadele wastaw politikalise wõimu korraldus on. Nad arwawad et paljalt nende healtel, nende kõnedel seal

mõju saab olema, loodavad oma tegewusest juba homme tegelikult tagajärge. Kui nad wiimaks ära näewad, et nende lootused tühi on olnud, siis kaob peagi nende maailma-äravõitmise tuju, ning nad on walmis läätseleeme eest esimesele tugewale lubajale healeloomatseks, hakkama, ehk jälle kaowad nad politikalifelt tegewusepõlult nagu seebivullid, kui nad endile tugewamaid kaitsjaid ei leia ja oma kodukaswanud politikaga ainult naeru alla sattuvad, nagu see Saksa talupoegade ühifusuga juhtus.

Nad peawad täna kihwtiseid kõnesid selle ilma wägewate wastu, ja juba homme on nad walmis neile kiiduhümnusid laulma, on walmis neile tuhandeid ohwirisid üheainsa konstitutsioonilise käelikutuse eest andeks andma. Nad loodavad endile peastmist, loodavad otsekoheseid õnnetoowaid tagajärgeid kõiksugustest wiguritest ja salakawalatest plaanidest, tagaselja läbirääkimiste pidamisest ja wäljamaal kõnelemisest, oma soowide wõimalikult wäiksemateks kruwimisest ja pailapse näo tegemisest. Kõige selle juures ei sattu nad aga kunagi sinna tupp, kuhu nad minna tahawad; wõimumehed, kellede ees nad wiirukit juitsetawad, lõowad neile wastu nagu, ja pailapsed pannakse põlwili erneste peale.

Meie kodumaal on see olupolitika ennaft kõige terawamal kujul awaldanud. Siin oldi parlamendiwägimehed 1906. a. kewadel, olude järele tafa ja targn töötajad II wolikogu ajal, Stalõpini jumaldajad III wolikogu tegewuse algupoole; siin kruwiti oma nõudeid nii madalale, kui iganes wõimalik; siin löödi wiimaks ülepea igasugusest politikast lahti, waigiti riigiwolikogus ja ei püütud wallawalitjusestki midagi ette wõtta ning hakati „armast isamaad“ hariduseseltsidega ja kooperatiwliste asutustega õndsaks tegema; siin näidati alatasa kõige sõnakuulelikumate laste nagu ja püüti selle abil wälise surwe alt peafeda; siin löödi lokku wäikeste asjade juures ja

waigiti suured furnuks; siin näidati hülgust, kus kisedaw häda walitfes. Siin plaanitseti lõpmata palju, walmistati kõiksugu projektisid eht wabriku wiisil.*) Mis aga ilka kuidagi uueks ei taha minna, see on feesama Eesti elu.

Parlamendi wägilaste waimustus lõppes peagi; tafa ja targu talitajad ei saanud ka weel aega talitama hakatagi; parlamentlised waitijad ütlewad juba oma waitimisega, et nad elus nullid on; karstufesjutlustamine ei jalka kuidagi sõnadest kaugemale saada; kiratsewaid haridufeseltisid ei wõi keegi kaine pealtwaataja r a h w a - h a r i d u s e andjateks pidada; wälispidise hülguse ja läilega hooplemine suudab ainult seda toime panna, et ta mõnelgi mehel tähelpanemise elu kisedawate külgede pealt kõrwale pöörab ja palju jõudusid magama uinutab, kes tõeste tõisid tööd oleksiwad wõinud teha. Ning mitu korda pailapfi erneste peale pandi, on igaihel teada.

See omaarust „mittepaberine“ ja tegelik rahwameelus on kahjulikum, kui marksisistide paberiseks**) tunnista- tud rahwameelus. Wiimane toob ka siis kasu, kui ta ka pealt näha paberile jääb, sest ühiskondlise arenemise tõukejõudusid ja neid tingimisi wälja selgitades mis meid eesmärgile lähemale wiia wõiwad, laotab ta

---

*) „Pealinna Teatajal“ on üks sulemees (xy) spetsiell selle peal ametis, et igas numbris vähemalt ühe tultune ja oma arust wäga praktililise projektilejega wälja astuda. Just nagu projektide masin! Selle targa mehe arust seisab kõigi ta projektiliste läbiwiidawus selles, et nad hästi siledalt oleksiwad wälja töötatud. Seine samasugune ühiskonna paranduse rohtude sepi- seja, „Eesti ajakirjanik,“ täitis omal ajal „Postimehe weergusid samasugufete targutusiega.

**) „Päewalehe“ sulemehe harutusel paberist rahwameeluse üle oliwad küll otsekohed P. E. Ü. S. wastu sihitud, aga nähtawaste peeti seal iseäranis just marksisistid filmas.

seisukorras arusaamist laiale ja kasvatab sellega tegelikusi edenemisejõudusi. „Sõna“, „paber“, saab siin suure tähtsusega tegelikuks jõuks, kuna olupoliitikameeste katsete tegemine ja lobamine ainult jõudu halvab ja pilku tumestab ning ei poliitikalise töö ega poliitikalise sõna nime väärt ei ole.

*

„Noored“ kulturaloosjad ja „vanad“ olupoliitikamehed on pealtnäha kahe hoopis isesuguse woolu esitajad; nad näivad kumbki hoopis ise kannust olema võrsumud. Tõepoolest on nad aga ühe ja sellesama raha kaks poolt, ja selle raha nimi on: väikekodanlik piiratud waade.

„Noored“ on samasugused päevahuvi, filmapillilise efekti tagaajajad oma teories ja oma kunstis, kui vanad oma tegelikus poliitikas ja üldiselt ühiskondlikus tegevuses. Mõned nendest sammustivad „headel aegadel“ võitleva rahva hulgas, teised tunduvad vabadusepüüetele kaasa ja leiduvad, et rahvahulkade wabanemine ikka kõige kindlam kulturalise edenemise pant olewat,*) ning üks mees, kes praegu elust mingisuguseid objektiviisi sihtisi ei leia, waid ainult subjektiivisi, mis igal äraelatud filmapilgul peawad täide minema, populäriseeris omal ajal üleüldist walimiseõigust ja tõlks kalendrisaba jaoks marksisist agitatsiooni broschüüri. Paar aastat hiljem aga jutustas G. Suits juba enese isiku täienemist ja kooditas neid, kes „uue wäärjumala“ — Demose (s. o. rahwa) ees lõmitawat. Sa walimiseõigust populäriseerija B. Linde jutustab nüüd üllisolemist ning ilustab seda juulust ridadega Enno luuletustest, kus „õndsast minekust iseendasse“ räägitakse.

Nad suudawad wahet teha ainult äärmiste waa-

*) G. Suits. Sihid ja waated.

dete ja otjuste wahel. Nende meelest on olemas ainult piirita eneseohwerdamine, isiku ühiskonnale ohwerdamine, ehk jälle „mina“ piirita jumaldamine, isiku aujärjele upitamine ja isikule wõimu ja jõu nõudmine. Neid kahte asja üksteisega ära lepitada nad ei suuda. Nende mee-
lest on mõeldaw kas niisugune pööre, mis ühekorraga, järsku, kõikide inimeste loomuse uueks loob, ehk jälle üsikute isikute enesekaswatamine, mis järkjärgult ühiskonna uuele alusele wiiks, sest et „ühiskond ju üsikuteest isikuteest koos seisab“. Nad ei suuda seda ära näha, et ühiskond kül üsikuteest isikuteest koos seisab, süiski aga juba enne iga üsiktu inimese ilmalefündimist olemas on ja talle need tingimised walmilt kätte annab, milledes ta liikuma peab, ja mis ta loomuse ära määravad, et alles nende tingimiste muutumise tagajärjel inimeste loomus põhjalikult muu-
tuma saab hakata. Nad ei näe seda mitte ära, et waba isik wabalt, s. o. täie teadwusega ja tulewikku ära nähes, objektiivliste eesmärkide eest wõib wõidelda, ilma et ta pruugiks ennast just paljaks „fõnnikuks tulewastele põlwe-
dele“ tunnistada.

Rahwaliikumise wool tõmbas neid kaasa. Nad ootasivad sellelt liikumiselt hiilgawaid tagajärgesid, ja kui nad neid ei leidnud, siis otsisivad nad endile tröösti oma „mina“ ülistamises ja tõmbasivad endile selga Lääne-Euroopa wõimupukis istuwa kodanluse ideologia mundri, sest et olupoliitikameeste kodune wammus neile liiga mat-
silit näis olema. Nad astusivad sellesamma sammuu, mis päewahuwide kätt olupoliitikas astub, kus ta esimese tugewama lubaja lödga langeb ja talle enese teadmata healeloomakeseks saab; nad astusivad selle sammuu ainult teisel „alal“.

Wiimaks, oma eneste piiratud ja kitsarinnalise aru-
saamise marksiismusest, mis nad endile neil päiwil oman-

dasivad, kui nad „Demost“ veel nii väga ei kartnud, luuletasivad nad nüüd marksisistidele külge ja annavad nüüd sellele marksisismusele hoopä, kus wõivad. Ei märka aga seda mitte, et nad se da marksisismust pilgates just iseendid pillawad.

Need wasfimised ja arwustused ulatawad ka tegelikkude marksisistide eneste ridadesse. Wäikekodanliku, piiratud filmaringiga haritlased woolawad teatawatel ajajärtudel, kui marksisismus arusaadawatel põhjustel moodis on, meie ridadesse ja hakkawad pärast oma pattusid kahetsema, kui mood mööda hakkab minema. Nad sünnitawad lõpmata tegelikkusi wasfinguid, sest et nad oma pimesi kobawa olupolitika wäljast kaasa toowad, tawast wahest ainult ajutiselt lahkuwad ja ta juurde lähemal wõimalusel jälle tagasi pöörawad. Nende kobamised ja katsed kannawad väga mitmesugust wärwi, kord paistawad nad kõige kangemast käremeelsusest üle teema, kord jälle on nad wiimase piirini paendlikud ja alandlikud. Nendega tuleb marksisistidel tihti halastamata wõidelda. Kuid ka ainult nendega ja nende teoriaga. Kui marksisist tegelikkude paendlust ja ebakäremeelsust jutlustawa teoreetikeri wastu kõige wihasemalt wälja astub, siis on ta neis ringkondades, kes elu objektiivise loogika sunnil kord ikka tema waated omaks wõtawad, tahajäänud waadete wastu kõige sallimam inimene. Ta ainuke juhtnõör on selgus ja arusaamine, asjade tõlise sisu paljastamine, lõhede awalikustegemine, mitte aga nende finnisauetamine. Ja seda wõivad meie wastafed sallimatusest nimetada, kui nad tahawad, meie teame, et selles meie jõud seisab.

Näitaks meie arwustajad ja hurjutajad meile veel kedagi, kes nii enesekriitikat ei kardaks, kui marksisistid. Siis tulgu nad kitsarinnalsusest ja sallimatusest rääkima.

Uusromantismus ja „Noor-Eesti“.

Otto Minor.

I.

Rahwameelsed ja sotsiaalsed aated, mis XIX aastaja kestel paljude meelesid wangistasivad ja mõjuvalt laiali lagunesivad, surusivad isiklisi, egoistlisi püüdeid hulga huwide eest kõrvale. See kõik pani wainuaristokratide hingedes leppimata meelepaha niisuguse ühetasfeks loodimise woolu wastu mäsfama. Nad ei wõinud kuidagi oma sündimise eesõigusest lahkuda ja nõudsid nõrkade endi alla paendumist. Mitte ainult mõtteteadusewallas ei wõtnud see wastuwool maad; ta astus möödaläinud aastasaja 80-tel aastatel ka ilukirjanduses sotsialistilise ja naturalistilise woolu wastu kui tagasifiksumine wälja. Ilukirjanduses hakati ühelt poolt rahwahulga asemel aristokratlikku isikut ja teiselt poolt teaduslise uurimise asemel wanade romantikuste fantaasiat ja waba loomist kaitsema. Esimese woolu awalduš oli individualismus, teise — sümboolismus, mida üleüldiselt uusromantismusefeks wõi modernismusefeks kutsutakse.

Isiku ülistamise wool kirjanduses sai oma alguse Saksamaa mõttetarga Friedrich Nietzsche waadetest. Nii-sama, nagu endine Saksamaa romantilik individualistiline wool muud ei olnud, kui tagasifiksumine politikalise ja

usulise wabaduse vastu, nii on praegune individualistiline wool töötava rahwa vastu sihitud, kes oma majanduslise wabastamise eest wõitleb. Nietzsche oli esimene, kes rahwahulkade wabastamiseliikumise vastu kui leppimata ja walju wastane wälja astus. Ta püüdis isikut sedawiirt tõsta ja ülistada, et ta rahwahulga püüdmiisi wõiks maha furuda ja ära häwitada.

Nietzsche Lääne-Euroopa järelkäijad said kõigest sellest väga hästi aru ja läksiwad talle täie teadmisega järele, kuna üks osa Wene haritlasi paljast wõitlusele kutsumisest waimustatud sai ja enesele aru ei annud, kelle vastu Nietzsche õieti wõitleb. Endine Saksa romantism, mis kolmandama seisuse wabastamisepüüetele vastu seisib, polnud muud, kui mõisnikkude kaitseja ja sellel põhjusel otsis ta oma kangelasi keskaja rüütlite seas. Töötava rahwa vastu wälja astuja Nietzsche nuhtles kodanlust ja soowis feodalismuse poole tagasi pöörata. Nietzsche polnud kodanluslega sellepärast rahul, et wiimase walitusus küllalt tugew ega wõimas ei ole. Kodanluse nõrkuse nägi ta selle põhjuseks olema, et rahwahulgad ta enese walituse vastu wälja astuwad. Tema püüdis tugewate walitust nõrkade üle kindlustada ja suurendada. Wõitlus, mida see kodanline isikuülistaja kirglikult jutlustas, ei ole muud, kui tugewate wõitlus nõrgemate vastu, wõi lihtsamalt, kurnajate wõitlus kurnatawate vastu. Kui see mitte nii ei oleks, ja kui Nietzsche tõeste inimese isiku edenemine huwitaks, siis oleks ta pidanud seda tõeasja tähele panema, et masse hulgas olewad isikud meie ajal waimliselt ja kombeliselt palju kõrgemale on tõusnud, kui see ennemalt oli. Nietzsche ei waadanudki nende peale, sest ta tähelepanemine oli niisuguse isiku poole pöördud, kes seltskonnaredeli kõige kõrgemal pulgal seisab. Saksamaal saadakse Nietzsche õpetusest just nõndawiisi aru ja waadatakse ta

õpetuse kui tõe a s j a peale. Paljud õpetlased tõenda-
wad, et Nietzsche teoria peaaegjalikult sotsialismuse vastu
on sihitud. Baseli mõtteteaduse professor Joel ütleb
muu seas: „... Sotsialdemokratlastele püüetele seadis
Nietzsche aristokratlise individualismuse vastu. Tema,
kui Darwini järelkäija, muutis mõitluse olemise eest
võimu pärast mõitlemiseks ümber. . .“ *) Sellesfamas
mõttes kõneleb ka Dr. Ziegler: „... Nietzsche ei huvita-
nud mitte kõik, vaid üks osa, ja selle eest mõitles ta
seltskondlise elaja vastu. . .“ **)

Kindlat ilmawaadet sõna tõsises mõttes Nietzschele ei
olnudki. Tema õpetus oli haiglaste hinge awaldus, mida ala-
line meeleolu muutumine toetas; aga kogu selles muutuses
oli midagi alalist ja kindlat, see oli sügaw põlgatus rahwa-
hulga ja lõpmata jümpatia walitsewate vastu. Ja see
element tegi teda uusromantismuse esiisaks ***).

II

Nagu juba eelpool tähendasime, langes minewa
aastafaja lõpul naturalismus mille aluseks sotsialistiline
ja naturalistiline ilmawaade oli, ja ta asemele tõsteti
Nietzsche aristokratlise isiku õpetus. Sellest ajast peale,
algab kirjanduses uusromantismuse wool, millest põlglik
olek rahwa vastu wälja lehwib. Uusromantikused ei
kujuta enam rahwa seast tõusnud kangelasi, waid otsiwad
neid mõisnikkude ja haritlaste killast. Näitelawale ilmu-
wad uueste kuningad, rüütlid ja muud keskaja kangelased†).

*) Karl Joel. Nietzsche und die Romantik.

**) Die geistigen und sozialen Strömungen des XIX Jahr-
hunderts, von Dr. E. Ziegler.

***) Geschichte des deutschen Dramas des XIX Jahrhundert
von Prof. Wittkowski.

†) S. Alfeld, Psychologie des Neoromantismus.

Kirjanduse- ajaloolased, kes seda aega, mil noored naturalistid välja astusivad, tormi ja tungi ajaga — Sturm und Drang Periode—wõrdlesivad, ootavad weel Schilleri ja Goethe taoliste geniuuste ilmumist. Aga need ajaloolased unustavad selle asjaolu ära, et sel ümbrusel, kust naturalistid ja uusromantikused välja tulivad ja tulevad, mingisuguseid seltskondlisi idealisid ei ole ja sellel põhjusel ei wõi ta tõsiseid geniusi sünnitada. Schiller ja Goethe olivad ilma kahtlemata kolmandama seisuse idealide kaitsejad, kelle päralt sel ajal lähem tulewik oli. Schilleri ja Goethe tööd on oma aadete, waadete, probleemide ja oma täielise ilmawaate poolest rikkad, ja kõik see teeb neid suurteks loojateks ja meistriteks. Naturalistidel puudub selle wastu kindel waade. Nad ei suutnud neid ülezehitawaid woolusi selgeste ära näha, mis rahwahulgas peituvad, ega mõistnud ta seast elu-uue-dajaid kangelasi üles seada, mis osalt sellest tuli, et nende waated kodanluse waadetest lahku ei läinud. Sellepärast ei olegi nende tööd siis poolest mitte rikkad. Uusromantikustest ei maksa rääkida. Nende loodud töödel puudub see püha tuli, mis tõsise kunsti sünnitusi walgustab ja soojendab. Uusromantikuste jumal on hingeta furnukeha, mis ainult selleks teenib, et oma kihwtiga uut sündiwat elu ära kihwtitada. Selle poolest seisawad naturalistid uusromantikustest palju kõrgemal. Kuigi nende töödest praeguse aja wabaduseliikumise idealid selgelt välja ei paista, ja paljudes nad puuduvad; siis ei ole nad mitte tõsist elu wõltsinud. Naturalistid tõmbasivad walju armuistuse alla kõik need negatiivlised külsed, mis meid ümbritsewas ümbruses nähtawale tulewad; nad nuhtlesivad kõrgemate klasside kõlwatusi armutalt ja näitawad, kuidas need klassid kombeliselte langewad ja lagunewad. Uusromantikused püüawad fantastiliste muinaslugudega lugejat magama uinutada, sunnivad, et ta

peaks feltskondliski wiletsufi ära unustama, otswad illusionifide ilmast ja pettelikkudest kujutustest peastmist ja jutlustawad puhast, wormilikku ja ilma si futa iluduft. Sludus on ilma kahtlemata üks tähtsamatest meie elu wäärtustest, mis inimese hinge ülendab ja kõrgemeelsemaks teeb. Alga see ei armasta, ei hinda, ega mõista iludust tõemõttes, kes tõsifest elust eemale tõttab ja need puudused puutumata jätab, mis igal filmapilgul walmis on kokkukõla ja usku idealide sisse ära häwitama. See ei armasta iludust, ei saa iludusest aru, ega ole sellest pühast püüdmisest waimustatud, et seda ka ta ligimene kätte peaks saama Ilma kahtlemata elab naturalisti hinges palju enam ilutunnet, kui romantikuse omas, kes tühjadesse petteliku ilma kujutustesse wajub. Naturalisti haawawad ta ümber olewa elu inetumad küljed, ja nende kujutamise läbi protesteerib ta tõsise iluduse nimel nende vastu. Luusromantikus läheb suurepäralise hoolimatausega kõigest inetusest mööda ja trööstib ennast tühjade wäljamõtelistega, mis tõsiste inimeste kohane ei ole.

Naturalistid oliwad sellel õigel arwamisel, et inimese isik neist tingimistest oleneb, mis teda ümbritsewad, ja et ta nende produkt on. Teiselt poolt kujutasiwad nad inimeste kõlwatufi ja arwasiwad, et need parandamise tagajärjed on. Umbruse mõju isiku peale mõistisiwad nad wähe ühekülgselt. Nad jätsiwad selle tähtsa asja filmade wahela, et umbruse mõju isiku peale mitte ainult eitaw ei ole, waid ka jaataw. Kui tingimised inimest wõiwad nullini alandada, siis wõiwad nad teda ka teatud kõrgusele tõsta. Niisama ühekülgne oli nende waade parandamise kohta. Nad kujutasiwad suuremalt osalt negatiwliisi tüüpufi. Naturalistide töödes wõitles isik oma parandatud haiguste ja wälimiste tingimiste vastu ja langes selles ülejõu käirwas wõitluses. Luusromanti-

kused tegivad selle langemise kindlaks seaduseks. Nad elustasivad wäliseid ainelisi tingimisi, mis terve inimese elu peale rõhumist awaldawad ja kandiswad neid tõsise elu piiridest wälja poole. Selle poolest on^o uusromantismusel naturalismusega weidi ühist olemas, aga teisest küljest lähewad nad üksteisest täieste lahku. Naturalistid uskusiwad, et ümbrus õige suurel wiisil isiku peale mõjub. Selle wastu usuwad uusromantikused, et isik oma waateid, meeleolu, tundmusi ja uskumist wabatahtlifelst, ilma wälimiste tõugeteta, oma enese soowi järele wahetab. Uusromantismus ei pane seltskondlise, komblise ja loogikalise hindamise peale mingisugust rõhku. Oma tegude seaduseandjaks peab ta oma sisemist tungi ja otsekohesit instinkti. Sellest selgub, et naturalistilise woolu peatundemärgiks objektivismus oli, kuna uusromantismuse peaelement waljastamata subjektivismus on.

III.

Rirjanduses ja kunstis mängib suguline armastus juba ammust ajast tähtsat osa.

Rirjanduses omandab armastus enesele alati idealistilise kuju ja luuletaja tõmbab talle luuleloori ümber, kuigi see elus sagedaste nõnda ette ei tule. Tõsine armastaja on walmis armastatawa olewuse eest kas wette wõi tuleesse minema, sest et ta neid põhjusid ei tunne, mis teda sunniwad seda tegema. Ta on kindlas usus, et armastatawa olewuse kõrged hingelised omadused teda sunniwad seda tegema. Kui keegi noortele puhta armastusega armastajatele ütleks, et nad seda sugu alalhoidmise instinkti jõul teewad, siis tunneksiwad nad endid sügawaste haawatud olema ja neil oleks omastkohast õigus.

Wanad romantikused eitasiwad füüsikalist ilma ja ei teinud füüsikaliste ning hingeliste nähtuste wahel min-

git wahet. Nende meelest oli füüsilikaline armastus niifamafugune kõrge avaldus nagu hingelinegi ühendus. Selle poolest on uus romantismuus wana farnane, ta waatab fugalife armastufe, kui kõige suurema saladufe peale. Kuid ta läheb wanast fiiski lahku, feft et ta praegufe aja loodufeteadufe ja naturalismufe mõju all feifab. Ilma, et uusromantismuus ife aru oleks faanud, wõttis ta mõndagi naturaliftidelt omale. Kaks anderikamat uusromantismufe poole hoidjat kirjanikku: S. Przybyszewski ja Gabriele d'Annunzio on ühe ifeäralife woolu wärwikad efiteljad, mida „Das Sexuale“ (fuguline) nime-tatakse, ja mis oma algufe E. Zola töödest sai. Neile tõttawad suurem ofa moderniftifid järele, Wene „fuguelu - probleemi feletajateft“ peale, kuni meie „noorteni“: Tamfaare ja Mihkelsonini. Przybyszewski ja d'Annunzio juures muutub inimene kõigi oma foowidega, püüetega, eesmärkidega ja aadetega firede wiletsaks orjaks, kui ta aga nende wõimufesse sattub.

Püüdmine elada, fee on terve ilma omadus ja fedafoowib ka inimene. Uga iialgi ei omanda fee elamife püüd niifugust haiglast kaju, kui „kriitikalifel“ ajal, mil kõik äraiganenud häwinema hakkab. Sel ajal, kui edulifed elemendid ennaft-ärafalgawalt inimesefoo parema tulewika eest wõitlewad, püüab lagunemalööw feltfkonna ofa palawikufarnafe kiirufega kõiki eluheadufi ja -lõbudufi maitfeda. Seda forti inimesed otfiwad oma ihadele ja ägedatele tundmuftele minutilift lõbustust ja fee foowwangiftab nende terwet hinge. See põlewate ja häwitawate lõbude jänulamab, kui furi faatus nende peal. Selle klaßi hingeeluga ühte fulanud uusromantikuftetöödes tuleb fuguline kirg, kui kõige wägewam jõud nähtawale ning wõtab fagedaste tjunilife kaju, nii et armastus feal maitfemife ihaks muutub.

IV.

Lušromantismuš, miš ennast ilukirjandujes peegeldab, on nõnda laialise ſiſuga, et ſeda lühidalt mõmata on formuleerida: aga üks tema põhjušjoontest mõdi alušteſt on ſee, et ta inimeſele abſolutiſtiſt w a b a duſt nõuab. Lušromantikufed otſiwad oma kunſtiſünnitušteks niifugufeid ašju ja üleſandeid miš muutufe- ja edenemiſe-ſeadušteſt ei olenekš. Iſeeneſeſtki mõiſta, et ſarnaſte abſolutiſtiſte ja metafüüſikaſtiſte otſimiuſtega kaugele ei jõuta. Rõige ſuuremate waimukangelaſte, nagu Dante, Miltoni, ſhakeſpeaer'i ja Goethe töödeš on palju niifugufeid elementiuſid, miš paljudeš ašjadeš oma tähendufe on ära kaotanud ja millede kohta meil ainult ajalooline huwituš on. Tõſiſteš kunſt-töödeš peegeldab alati neid ümbritſew tõſine elu. Œelſ-tonna ſtrukturi muutufeſega muutub ka inimeſe waimu-ja mõiſtuſeilm. Suremata tööd on nagu ſurematuš üleüldſe, wõrdlik mõiſte, aga mitte abſolutiſine. Rõige ſuuremal kunſtitöööl on oma määratud iga ja ajajookſul kaotab ta elawa huwituſe. Heine ütleb wäga õiete, et klaſſikaſtiſed kirjatušööb niifugufeš on, mida kiidetakſe aga mitte ei loeta. Midagi pole kindlat muutufeš, kui muutumine iſe. Œelleſt ſuureſt kahtlemata tõeſt ſaiwad uušromantikufed aru, aga omal wiifuſil. Nad andſiwad talle metafüüſikaſtiſe ſeletuſe ja muutſiwad oma uſtumiuſi õige ruttu. Œeiſelt poolt tõttaiſiwad ja tõttawad nad igaweſte muutmata wäärtuſte järele ja kaotaiſiwad ülepea tõſiſe elu wäärtuſteſt aruſaamiſe ära.

Lušromantikufed waatawad õige ſuurema külmuſeſega ja hoolimatuſeſega tõſiſe elu peale ja püüawad „päikeſe“ poole. Œingeliſelt on nende wiſjata püüdmiuſed ſeletatawad. Nad on terve, tõſiſe elu jaokš kõlbmatad ning nad ei mõiſta ühtegi ſelget kindlat ideali teenida ega ſeda omale ette ſeada. Nad on liiga

tundelised oma puuduste kohta; neil ei ole mingisugust tahtmisejõudu mõtlemiseks ja talistuste äraõitsemiseks, ning sellepärast ei suuda nad endid mingisuguses wallas kindlustada. Nad wisklewad ühelt poolt teisele poole ja otsiwad alalijelt midagi, aga iialgi ei jõua nad sihile, sest et iga uus filmapill uut otsimist ja rahulolematust enesega ühes toob. Niisuguste inimeste hinges asub rõhum ja selgitamata wastolu. Nad otsiwad igawest, absoluutlist, kuna nende haige m i n a alati muudatusti läbi elab. Seda romantismuse iseäraldust karakteriseerib üks tähtsamatest uusromantismuse poolehoidjatest, Ricarda Such, wäga terawaste. Ta ütleb, et selle woolu põhjus selles seisab, et m i n a oma sisemise kokkukõla on ära kaotanud. Absolutilisi wäärtusi otsides, otsiwad nad oma kadunud m i n a. Teiste sõnadega, terve romantismuse hingeelu alus seisab piirita egoismuses ja uduga kaetud kõrgetes püüetes.

Rõik elutsew ei ole uusromantikusele muud midagi, kui wäljaspool äratundmist seiswa ilma awaldus. Ideali poole püüdmine, mis inimese rinnus elutseb, on wäljaspool realsust seiswast ilmast pärit ja sellepärast on mõimata siin maa peal kunagi ideali juurde jõuda. Aga et ideal wäljaspoolt tundeilma pärit on, sellepärast on ta uusromantikusele kalliks. Sellest siis tuleb, et uusromantikused külmalt ja hoolimata inimeste puuduste, tarwiduste, murede ja rõemude peale waatawad. Idealistid ja realistid püüdsiwad ja püüawad maa peal olewa inimese wiletsusi ja kurbtusi wähenendada, ta eluforda, sedawõrt parandada, et ta waimliselt ja warandusliselt õdeneda mõiks. Nende eesmärk on see: mitte inimese juurest ära põgeneda, waid tema juurde tulla ja teda aidata. Aga kuuleme, kuidas uusromantikus Ricarda Such selle kohta lausub: „Laf' surra tuhanded nälga, laf' kõduneda tuhanded, sest et nende kehad waewa-

tud on; las' warjata mäed tuhandetel päikest, kui aga sellest ohwrist üks õnnelik sünnib, kes warest, pisaratest ja naerust iluduse loob, kui aga wõimutseb igawene möödaminewa üle". . . . Iseenejefki mõista, et Ricarda Huch'il mõttesse ei tule, et need tuhanded tema missioni pärast peakfiwad surema. Ta oleks oma wõimise kohta wäga suures arwamises, kui ta nii mõtleks. Siin ei seisa asi mitte isiklises egoismuses, waid selles jutluses, et suurem osa peab wähema osa õnne, ilumaitsemise ja kõrgemate warade pärast surema. Sellest paistab wälja, et uusromantismuse wool, mis üliinimesest jne. jutlustab, täieste toores, egoistlik on, selle peale waatamata, et ta üle kõrgel keelel kõneldakse.

V.

Nagu juba tähendasime, ei huvita uusromantikusi ei meie aja suured sündmused, ega üksiku inimese rõemud ega kurbtused. See külm olek tõsise elu wastu, paistab nende mitmetest kirjatöödest wälja. Kui Austria tähtsama uusromantikuse H. Hofmanstali drama: „Z u h t u m i s t e - o t s i j a ja lauljanna“ ilmus, siis mõtlesiwad Saksa arwustajad, et ta õige wanadlane luuletaja on, sest ta töö jättis lugejaid täieste külmawerelisteks ja ei awaldanud nende peale mingisugust mõju. Seal puudus see püha tuli, mis tõsiste noorte hinges keeb. Niisamasuguses waimus on ka ta teine töö „Sebaida pulm“ kirjutatud. Sutufangelane läheb wanale kaupmehele mehele, et oma wanemaid peasta, keda pankrott ähwardab. Ta armastab aga teist ja usub, et see teda ka tõsiselt armastab. Suba esimesel öösel jätab ta oma mehe maha ja läheb ta poja, oma armukese juurde. Aga siin saab ta teada, et armukene teda iialgi tõsiselt pole armastanud, waid temaga sellepärast mänginud, et neiu ta isale ainult rikuse pärast läks. Neiu pöörab kombeliselt murtult oma

mehe majasse tagasi ja ei taha kuidagi sellest pettusest aru saada, millesse ta on langenud. Häbi ja teotus murrawad ta jõu; kõik, mis tal püha oli, on kofku langenud. Ta lõpetab oma elu enesetapmisega.

Selles töös on juba enam soojust, aga teda nõrgendab uusromantismuse loomisewaim, mis sealt wälja lehwib. Kirjanik kujutab seal traagikalikku sündmust, aga ei maali tõsist elu, kuidas ta oma unistuste, lootuste, efsituste, loodetawa õnne ja kõige nende külgedega on, mis inimest liikuma panevad. Uusromantismuse kunsti ifeloom on niisugune, et ta ei suuda inimese südame kaunimaid keelefid helijema panna, ega ta hinges firet äratada, et ta ideali eest wõitlusesse astuks. Ta wõib ainult kurwameelset meeleolu äratada, nii et inimene puhta wormilikust ilust omale unustust otsima hakkab. Mõned uusromantikused nagu mõtleksiwad ka oma ligimiste peale, aga nad uinutawad neid ilufate unenägudega magama. Niisugustele ütleksiwad Lessing ja Bjelinski: „Räed kõrwale!“ Luuletaja ja prohveti hing on määsfuline ja temas leiab inimeste kannatus ja mure kõige suuremat wastukõla. Mitte unenägemistele ei pea nad üles kutsuma, waid wõitlusele seltskondlise ideali eest!

Tõeste, kui kunsti ülesanne see oleks, et meid kujutuste riiki ja sisuta unistuste ilma talutada, siis oleks kunst inimesefoo ajalooš dige armetumat ja eitawat osa mänginud. Uga asi pole nõnda. Räägitagu niipalju kui tahes, et kunst kunsti pärast olemas olla, aga tema tähtsus tõsise elu kohta on määratu. Ehk küll romantikused tõsifest elust püüawad eemale hoida ja ainult ilufatele unistustele elada, siiski ei lähe neil see täieste korda. Alma tahtmata peegeldawad nad seda elu, kust nad ära põgenewad, sest juba sellel unistuste poole püüdmisel on oma realsed seltskondlised põhjused.

Ironiline õhk, mis Hoffmanstali kui ande-

rikka kirjaniku juures peenel ja pehmel kujul nähtawale tuleb, sest et ta tööd kunstilisest küljest õige hiilgawad on, wõtab omale mitmete uusromantikuste töödes täieste tsünilise iseloomu. Nende hulka käib noor Schweiži näitekirjanik Frank Wedekind, kelle töödes weel naturalismuse õige tugewaste ennast tunda annab. Sellel modernistil nagu ei oleks mingisugust pühadust siin maa peal olemasgi. Tema töödest paistab igal pool ta nagu wälja, kes kui Mephistopheles inimesi teotab ja seltskondliste nähtuste üle pilkawalt naerab. Rõõk ta tööd awaldawad lugupidamatust inimese ja ta enese wastu. Tema ütleb inimestele otskoheselt: „Ärge imestage selle fopa üle, mida ma teile näitan: teie ei ole parema wäärt. Minu töödes seisate teie ise; ärge käänate endid nende eest kõrwale, sest niisugused olete teie tõsises elus, kui teie pealt wälimine kate maha tõmmataks. Ma ise olen ta niisamasugune, aga mul on see hea omadus, et ma oma tõsi loomust ei warja. Mul ei ole niisugust katet tarwis, sest ma leian, et meie maa peal üks teisest parem ei ole. Sellepärast wõib inimese üle naerda ta suremise-pilgul; armastaja üle — kui ta täis tõsi waimustust on; luuletaja üle, kui ta kõige kirglikemat loomisetunnet rinnus kannab, ja heategija üle, kui ta kõige suuremat sammu oma ligimese kasuks astub. . .“

Wedekindil on ilma kahtlemata suur pilkamise-anne, aga ta kulutab seda wäikeste asjade peale, millel mingisugust tõsi tähendust ei ole. Ja see kõik tuleb sellest, et tal tõsiseid ülesandeid ja seltskondlisi idealisi ei ole. Tsüniline olek tõsise elu wastu häwitab üleüldiselt arwustuse wäärtuse, millega elu peale waadatakse. Absolutiline eitamine hukkab iluduse ja inetuse, kõrguse ja madaluse wahel piiri ära. Wedekind ühendab loomist niisugusel mõedul mänguga, et ta töödes wähe tõsi asja järele jääb, mis sügawamat tähelepanemist oma peale

tõmbaks. Selle kirjaniiku peale on romantismis oma hävitavat mõju avaldanud. Tema loomises on kõik suurte linnade kõlvatused, kergemeelsus ja tsünismus, mis määrataval rohkusel lagunema kodanluse seas waltsewad, ühte sulanud uusromantismuse waatega, nagu oleks see kõik teinepool meid olewa ilma avaldus. Sellepärast paistawadki Wedekindi tööd neile inimestele, kellel esteetiline tundmus terve on, täieline segu olewat. Aga et Wedekind oma kirjutamisewiisil osaw on ja närwide peale erutawalt ning äritawalt võib mõjuda, selle poolest leiab ta „noorte“ hulgas järelaimajaid. Tulewiku jaoks ei ole tal aga mitte midagi. Mänguga ei wõi surematust mitte ära teenida.

VI.

Peale ironilise oleku tuleb uusromantikuste juures looduse elementlise jõu ette kumardamine nähtawale. Nemad, kui tõsised Nietzsche järeltulijad austawad looduses ettetulewat wõitlust olemise eest ja näewad selles wõitluses tõsist individualismust. Keegi Przybyszewski jutukangelane awaldab: „Ma olen loodus, ma häwitan ja annan elu. . . Ma olen loodus: mul ei ole südame-tunnistust ja loodusel ei ole teda ka. . . mul ei ole kaastundmust, ka temal puudub see. . . Ma tahaks pikne olla, mis ei mõtle, kuhu ta lööb“. . . Jõu ja wõitluse ette kumardamine teeb looduse uusromantikutele idealiks. Nad näewad temas jõudude mängu, mis muud ei ole, kui kogutud energia avaldus. Sellest järeldawad uusromantikused, et inimene, kui üks osa loodusest, kõike seda teha võib, mis ta tahab, ja peawad seda tõsiseks isiku wabastamiseks. Püüdmine nõnda elada, kuidas see isikule kõige mõnufam on, ilma tähelepanemata, kas see ta ümbrusele kasulik wõi kahjulik on, tuleb ühes Schnitzleri töös („Beatrice linil“) õige selgeste nähtawale. Seal

wahetab naisterahwas oma armukesi nagu kindaid ja Schnitzleri armamise järele seisab kogu ta hiilguš selles, et naisterahwas oma tegewuses ja püüetes wabadust ja wõitu oma ümbruse üle nõuab. Siin on päewaselge, et üks teise soowide ja tahtmiste pärast kannatama peab. Nii ei kaitseta siin inimese wabadust, waid „üliinimese“ omawoli.

Uusromantikused ei ole armastuse wastu mitte külmad, waid nad peawad armastuse üle liigsel mõedul maitsemist õigeks. Nemad tõendawad, et üleliigne armastusemaitsemine selle poolest kasulik olla, et ta ihalduse armastuse järele ära häwitada. Selle tõttu ihkawad nad niisugust armastust, mis oma jõu poolest mitte harilik ei oleks, ja oma joowastuses apotheoosini tõuseks. Siit näeme, et uusromantikuste armastusejumala tüüpus muud ei ole, kui niisuguste instinktide ja tundmuste avaldus, mis teatud mõedul loomadele omane on. Iseäranis torkawalt paistab see joon mõne Wene-maa modernisti kirjatöös silma. Igalühel on selge, et alamal kultura-astmel seiswa inimese üle instinktid ja waljastamata kired suuremal mõedul walitsewad, kui sarnase inimese üle, kas neid kultura mõjul talitseda suudab. Sellest selgub, et uusromantikused esiinimese poole tagasi pöörawad ja mõistust eitawad, mis instinktide üle püüab walitseda. Nende looduse poole tagasipööramisel on iseene-armastus aluseks, mida kõlawate sõnadega individualismuseks nimetatakse.

Õfitu täienemise wastu ei ole võimalik üles astuda ja ta kasuks töötawad kõik need, kellede ideališs rahwahulga edenemine on. Mida kõrgemal rahwas, sõna tõsisel mõttes, seisab seda kõrgemal seisab tema hulka loetaw isik. See on wastuwaidlemata tõde. Igalühel on ju selge, et enam edenenuš rahwa hulgast rohkem anderikkamaid ja geniaalseid inimesi tõuseb, kui nende seast,

kes alamal kultura-astmel seisawad. Nii peakswad Nietzsche ja uusromantikused, kellede peasihht geniuste kaswatamine on, rahwahulga kulturapinda tõstma. Uga tema ja ta järelkäijad püüawad kultura kõrgemaid andeid rahwahulgast ära eraldada. See wastolu tuleb sellest, et nad rahwahulga ja isiku wahel arwawad kindla wahapiiri olema. Uusromantikuste õpetus üliinimesest jne. on teades wõi teadmatast rahwahulga wabastamise wastu juhitud. Nemad ei püüa isikute täienemisele kaasa aidata, waid rahwaklasside wahela piiri tõmmata. Nietzsche ja uusromantikused soowiwad wõitlust iseenele ette, aga mitte niisugust wõitlust, mida seltskonna ümbermuutmise pärast wõideldakse. See on tunnistuseks, et uusromantismus olewat seltskonnakorda idealiks peab ja klassifitsiooni põhjusemõtteks seadab.

VII.

Et uusromantismus müstitismuse ja teisel pool meid olewa ilma üle jutlustab, sellega tunnistab ta usu-
 lisi waateid õigeks, millest järgneb, et ta tagurline on. Ka selles woolus leiduwad mõned edulised mõtted ja waated, mis näitawad, nagu oleks ta uus ja edasipüüden, aga kui asja peale sügawamalt waadata, siis pole seal uut midagi. Ta ei püüa praegust seltskondlist korda ümber muuta, waid püüab seda kõige jõuga alal hoida. Ja praeguse seltskonnakorra alalhoidmise waatepunktist arwustas Nietzsche üleliigselt edenewat tundlust ja nimetas seda kõdunemiseks. Et kodanlus edenewa, iseteadwa rahwahulgaga wõideldes suremataks jääks, on talle niisuguseid idealiseid tarwis, millel keskaja rüütli loomus oleks, ja millel närwiline olek puuduks, mis kodanlusele omäne on. Seda tundis Nietzsche ja ta järelkäijad, nad kirjendawad kõdunemisest ja kumardawad keskaja walju füüsikalise jõu ette.

Et uusromantismusel feltskondlised idealid puuduvad, sellepärast leidub ta esitajate töödes vähe ajaloolisi ja feltskondlisi ülesandeid. Peaobjektiks on neil isiku hingeelu. Sellepärast ongi see wool vähe suurepäralisi kirjatöösid andnud ja waewalt wõib seda ta käest tulewikus loota. Suur luuletaja on sellepärast suur, et ta suurt sammu feltskondlises edenemises awaldab. See ilmatuhtlemata tööde paistab kõige suuremate geniuste töödest kõige selgemine välja, kui nende peale pilku heita. Dante, Milton, Goethe, Schiller, Byron jmt. genialsed luuletajad peegeldasid oma töödes selle aja edulisi ülesandeid, milles nad elasid. Kas leiame meie ka seda praeguste modernistide ja sümbolistide juurest? Hiljuti kirjutas Leonid Andrejew näitemängu „Anathema“, mis Wene „Faust“ wõi weel suurem pidi olema. Uga nüüd näitawad paljud arwustajad, et Andrejew lagunen kirjanik on. Oma ande peale uhke olles peab ta ennast kõige wägewamaks ja ei usu mingisuguse töö sisse. Tal on oma tööde ja see teeb teda jõuetumaks. „Anathema“ juures tuleb terve see jõuetus mõttewasingutes ja suurte sõnade tegemises nähtawale.

Iga luuletaja peab kõige esiteks oma hinges armastust ja õiglust inimese wastu kandma, see tähendab, ta peab rõhutuid kaitsema. Rahetsateistkümne aastajal oli kolmas seisus rõhutatud seisus ja tema ajaloolised püüdmised olivad revolutsionilised.

Suured Saksamaa luuletajad Goethe ja Schiller olivad selle seisuse idealide awaldajad. Esimene kui lüüriker awaldab neid kannatusi õrnal kujul, kuna teine kui wõitleja ja kihutaja välja astub. Nende geniuste tööd jääwad ainult sellepärast ajalooesse, et nendes ennast feltskonna edenemise suur samm peegeldab. Luuletaja ei wõi ennast furnutehast waimustada, tema hing januneb

elu järele, ja kui ta ennast surewa ümbruse mõju alla annab, siis on ta luule furnult sündinud. Et kunstitöödel elaw wili oleks millel liha ja weri ei puudu, selleks peab ennast nendes revolutsiooniline ajawaim kõigi oma iseäraldustega peegeldama. Ühetskateistikümnes aastafada töötab suurepäralise sotsialistilise ideali wälja, mis kõiki-dest senistest idealidest üle käib. Meie näeme, kuidas uusromantikuste töödes selle liikumise peale waadatakse. Uusromantismuse poole hoidjatel ei ole mingisugust taastundmust selle wõitluse wastu, mis inimesesugu paremale tulewikule wiib. Nad tarwitawad kõike oma jõudu selleks, et inimesesugu wana korra müllasse tassida ja ehivad seal juures oma tagurliisi püüdeid hiilgawa ja saladuslise mantliga. Kui aga see mantel nende pealt maha tõmmataks, siis paistab nende tõsine iseloom tõewalguses wälja. Kõigist uusromantikuste peenikestest sophismustest ja wäljamõtelistest wahib kirdline püüd wälja, kõigi abinõudega kurnajaid toetada.

VIII

Uusromantismuse idud paistawad igalt poolt meie noorte juurest wälja, kuigi ka ainult nõrgal ja segasel kujul. Aga nad on olemas, see on fakt. Nimetagu noored neid modernismuseks, esteetikaks wõi uue kunsti aluseks, millest tulewane kunst wälja kasvab, see ei muuda asja sugugi. „Noor-Eesti“ III album annab selleks kõige paremat tunnistust. Mis on J. Randwere „Ruth“ selles albumis? Mitte muud midagi, kui moodsa inimese peaaegu unistus, mis uusromantismuse uduga on läbi imbunud. Randwere kui subjektiivist püüab „oma mõtteid kirjanduslikkudesse fraasidesse“ suruda, ja kõike oma sisemist olewust, oma hingeliku maailma, kõike, mis ta mõtleb ja tunneb, ilma tagasihoidmata ja kartuseta paljastada“. Ta kumardab ilu-

duse ette. Talle ei ole kirjatöö siju ega tunne nõnda tähtis, kui selle vorm ja stiil, „mille plastiliku puhtust ehk muusikaliku suggestiivsusst kui ilust (?) lilledõhna, kui imeilust wiisi ta maitseada“ tahab. Kui uusromantlus, waatab ta külmemalt tõsise elu peale, sest et ta sellest aru ei saa ja tõttab unistuste ilma, kui aga „kõiksugustest proosalikkudest ning tülitawatest unistusele wae-nulikkudest muredest“ lahti saab. Ta waatab tõsises elus olewa naisterahwa kui alama olewa olemuse peale, kes mehest waimliselt madalamal seissta, ilma et ta seda arwamiist teadusliselt põhjendaks. Selle alama olemusega ei wõi Randwere ilmaiski tõsiselt rääkida. „Kui ta seda teeb, siis tunneb ta südametunnistuse piina, et ta oma kõige kallimaid mõtteid kellegile on awaldanud, kes neist aru ei saa ja see näib talle profanatsioon, karakteri puudus ja oma isiku prostitutsioon olewat. . .“ Sellepärast ou Randwerele midagi ülinaiseliku tarwis ja ta loob omale „Ruthi“, kes täieline täius peab olema. Hoolega, peenelt ja armastusega asja wastu, kujutab ta „Ruthi“ pealaest jalatallani ja ei jäta ta „hemissfäriisigi“ puudutamata. Kõik luulejõud, kõik aastate wältusel sunniviisil ja fundimata õpitud wõradeelsed sõnad, kõik teadmised, mis Randwere on omandanud, kõik kirjaniitid, kelledest ta ühel wõi teisel wiisil aru saab; üleüldiselt, kõik see, millest Randwerel aimu on ja mida ta suureks ja kõrgeks peab, toodakse appi, et ülinaisterahwale elu sisse puhuda ja talle idealistliku kuu anda, et ta meesterahwa paleus wõiks olla. Ja kui see naisterahwas kellegi omale walib, et temaga armastust jagada, siis „annab ta sellele kõige suurema ja intensiivlituma õnne, mis inimesel wõimalik on tunda: ta rahuldaks kõik ta wadjadused, lehaštaks kõik ta unistused, realiseeriks ta kõige intimitikumad igatsused, paneks temas kõige suurtsugusemad tseeled wibreerima; ta laseks teda terwet tundmuslikku ja erotiliku gammat läbi käia,

näitaks talle õrnust ja kirge, deliktu osawõtmist ja selfi-
mehelikku sõprust, üleüldse võimaldaks talle armastust
kõigis selle mitmekülgsuses ja kontrastides. . .“

Peaaegu niisamasugused waated puutuvad ka Mih-
kelsoni töödest filma. Wildet ja Petersoni arvustades,
hindab ta wana väärtusi Eesti kirjanduses ja teeb seda
kõige energiaga, õige põhjaliku hoolsusega, terwet oma
jõudu ja kõrkust kokku võttes, et wanale surmahoopi
anda, nii et ta waremestel uus elu võiks tõusta. Ta
teeb seda nii, nagu kirjanik-arvustaja seda teha võib.
„Kirjanik hurjutab teist selle pärast, et teine mitte niisamuti
ei kirjuta nagu tema. Ja kui teine niisamuti kirjutab, siis
ta wast saabki. Kirjanik-arvustaja ei tunnista muud kui
ainult ühte sihti, ning see on ta oma siht ja selle alal
võib ainult tema liituda. On niisuguseid, kes waimliselt
ise ei loo ja nimelt teisi arvustavad. Mõnikord on nad
tihti ihu ja hingega asja juures, aga harilikult seisab
küsimus selles, kas kirjanik arvustajaga ühe erakonna
mees on. Oma erakonnas on ainult talendid, teise era-
konnas pole midagi. Sinasõprus kaitseb ka halbade arvus-
tuste eest, niisama ühised wekslid.“*)

Wana purustamise kõrwal seab Mikkelson uued
nõudmised üles ja see on worm. „Worm ei ole esteet-
tide asjata ajawiide, waid temal on kunstis kõige suurem
sotsioloogiline tähendus,“ ütleb ta. „Mitte sifu, waid
worm, mitte mis, waid kuidas — see on kunstis ainsam
järjekindel edenew, ühiskondlikust edenemise astmest wälja-
kaswan realiteet. . . On mõtteid awaldatud ja awal-
datakse weelgi, nagu näeksiwad meie stiili nowatorid ainult
wormis oma eesmärgi. Oleks tõeste aeg tähele panna,
et need, kes meil uute stiililiste võimiste poole tungiwad,
ühtlasi ka uute ainete, uute teede poole teed rajawad. . .“

*) Jalmari Finne. Meie!

Sellest põhjusemõttest kinni pidades on Mikkelson kõik oma hilisemad jutustused kirjutanud, milledest enam uusromantiliselt luulet välja lehvib, kui hingelist tõde.

Teiste „Noor-Eesti“ ümber kogunud noorte töödest ei paista mingisugust selget waadet välja. Kõik on segane, udune ja üksteise vastu käiw. Üstakse, et tulewiku kunst modernismusest diametraalselt lahku ei minna. Nimetatakse individualismust, neoromantismust ja seda, et Ibseni, Verhaeren'i, Paul Bourget', Bernhard Shaw'i jmt. töödes kõige tõenäolisemalt tulewiku kirjanduse protoplasma peituda. Ülistatakse kunsti kunsti pärast ja stiili, sest selle ilu olla igawene. Idee olla surelik Kronose käppade wahel, ta wõida tüütawaks minna oma kontsentriliste kordamiste pärast ajaloos, kuna stiil ei wananeda jne. Nagu näha, ei ole need noored muud, kui oma juhtide epigonid wõi järelahwijad, kes ise ei tea, mis nad teewad wõi tahawad.

IX

Iga rahwas, kes ta edenemist takistawate jõudude all kannatab, wõitleb oma inimlikkude õiguste, wabaduse, oma kultura ja oma parema tulewiku pärast. Seda wõitlust nähes ei wõi luuletaja, kellel õiglusetunne ja ligimese armastus rinnus loitab, külmaks pealtwaatajaks jääda. Ta kujutab seda wõitlust kas luules wõi proosas, sest et ta wõitlema rahwa idealide awaldaaja on. Nii-sugune joon paistab praegusest Hispania ilukirjandusest õige selgeste välja. Meie rahwas wõitleb ka oma olemasolemise õiguse eest, aga tema häda, kurbust ja waewa ei näe meie noored mitte. Nad unistawad iludusest, kultiveeriwad sifuta wormi, kujutawad hingeelu, kudas see mitte ei ole ja talutawad Eesti kirjandust, mis kui „kerjus ühest ulualusest teise on rännanud“, uusro-

mantismuse- või modernismuse-ilma, et ta seal õitsema hakkaks ja taast „uus kunst“ välja kaswaks.

Milles seisab selle nähtuse põhjus? Miks ülistawad meie noored seda modernismuse woolu? Meie noored, kes rahwa seas on välja sirgunud, on oma haridufeteel mitmed hingelised üleclamisid ja muudatused läbi teinud. Hariduse omandamise läbi on nad rohkem haritud ringkondade hulka tõusnud, mis oma mõju nende peale on avaldanud ja avaldab. Nende ringkondade waated, püüded, maitse, elust arusaamine ja selle peale vaatamine on kordkorralt, ilma et nad ise sellest otsekohe aru saaksiwad, nende omaks saanud. Kõik endine, mis neil noorel põlwele armas ja kalliks oli, on wõeraks, harimataks ja armetumaks jäänud. Neid lahutab rahwast lõhestik, millest nad üle hüpata ei suuda, ega tahagi. Kui seda ta mõnikord katsutakse teha, siis on see filmakirjateenistus ja taast paistab egoistlik püüd wälja, juhtija osa mängida. Terwe Europa kodanlike seltskonna kultura on neile nõnda armsaks saanud, et nad seda omaks peawad, endid selle kõrgusel arwawad seisma ja sellel seisupaigal Eesti elu peale waatawad. *) Et see elu neile armetu, wäikene ja kodukaswanud näib olema, siis püüawad nad kui kultura kõrgemal tipul seiswad inimesed ja „tõsised“ kirjanikud Eesti tolmunud ja ajast maha jäänud kirjanusepõlde „Europa kulturaga“ puhastada ja wärskendada. Et rahwa elu, rahwa püüdmised, hingelised liikumised, seltskondlised wahetorrad ja idealid neile tundmatad ja

---

*) D. Mereškowski ütleb oma raamatus „Der Zar und die Revolution“: „Wene dekadendid on dieti esimesed Wene-europlased, kes ilmakultura kõige kõrgematele harjadele on jõudnud, kust tundmata tulewiku uusi taewapiirisiid näha võib jne.“ Meie esteetid arwawad endist just sedasama.

mõrad on, sellepärast ei ärata see kõik nende hinges mingisugust liikumist ehk tungi selle peale reageerida. Kultura kõrgemal astmel seiswate modernistide närwilik olek, peenikene väljautlemise wiis, keeruline hingeelu, hül-gaw stiil ja anderikkus, mis mõnede tööde juures nähta-wale tuleb, wangistab meie noorte meeli ja see kõik on neile kõrge, peaaegu kättesaamata. Nad janunewad kõige selle järele ja leiawad sealt seda, mis nende endi hinges liigub. See äratab nendes uskumist, et see siisuta hül-gus kõige kõrgema kunsti awaldus ongi, ja nad püüa-wad neid järel aimata ja kõike seda kui tõe teistele pakkuda, et need ka niisugust waimlist magusust wõiksi-wad maitseada, mida nemad maitsewad. Meie noored on waimliselt nihilismuseni jõudnud ja ei usu mingisuguse feltskondlise ideali sisse. Rahtlewa pilguga waatawad nad töötawa rahwa tulewikumisfioni peale, niisama ei usu nad kodanliste ringfondade tõe sisse. Nii kõiguvad nad kahewahel ja arwawad endid kõikidest kõrgemal seis-wat. Neil ei ole julgust ega karakterit töötawa rahwa aadete eest wõidelda, sest et nad selleks ennaft ära salgama peawad, ja et sealt poolt hall ühetaolsus, harimatus ja wiletsus wälja paistawad. Kodanluse iseenesega rahul-olemine, karjuw hül-guse otsimine ja kaupmehelik wäiklus äratawad neis põlgust ta wastu ja nad waatawad kõr-gilt ta peale. Uga kodanluse pool on haridus, teadus, rikkus ja terve feltskonna kõrgem kultura. See kõik tõm-bab neid salalikult, kui nõidusewäel oma poole, nii et nad isegi aru ei saa, kui nad selles wees ujuwad, ehk nad küll endid iseseiswateks individualistideks nimetawad, kes täiusse poole püüawad. Sellel wale alusel seisstes ei aimagi meie noored, et nad modernistide sabas seisstes uusromantismuse unistamistega ja muude hül-gawate sõ-nadega „feltskondlise elaja“ wastu wõitlemist toetawad ja luules iluduse-otsimisega ning puhta kunsti

nõudmisega kodanlise klassi kõlwatusi püüawad woorus-
teks muuta. Nad ei saa aru, et modernistid hallid
kiwid hüilgawa kullaga ära ilustawad ja niisugusele elule
suurtfugulist wälimumst püüawad anda, kus muud ei ole
kui kõnts.

Mõnelt poolt wõidakse arwata, et ülemalpool awal-
datud arwamised mitte õiged ei ole, ja wõidakse selle
asjaolu peale toetada, et sel ajal, kui wabaduselaened
õige kõrgelt käiswad, mitmed meie noored sellest liikumi-
sest osa wõtsiwad ja waimustusega: „Urka üles, sa rõhu-
tud rahwas!“ . . . laulsiwad. Digust ütelda, on see
fakt õige hurwitaw, ja et tast aru saada, tuleb pilku aja-
loosse heita. Prantsusemaal, kust dekadentline ehk langew
kirjandusewool laiale on läinud, ja ka meie juurde jõud-
nud, oliwad „uute woolude esitajad“ mõnikord ka rewo-
lutsionilised ja wõtsiwad rahwaliikumistest osa. Sellepä-
rast on õige õpetlik niisugusest nähtusest mõnda karakter-
likku iseäraldust meelde tuletada. Wõtame näituseks
Baudelaire'i, keda puhta kunsti ülistamise wõi dekadentlise
kirjandusewoolu põhjapanejaks loetakse, ja kelle poole meie
noored heameelega hoiawad.

1846. aastal ütles Baudelaire, et ta pealt waada-
tes, kuidas wabariiklaste lahingute ajal linnawaht püüsi-
laega wabariiklast peksab, walmis on kisendama: „anna,
anna tugewamine, anna weel kallike gorodowoi!... Ma
jumaldan sind selle löömise eest ja pean sind kõrgema koh-
tumõistja Jupiteri sarnaseks. Inimene, keda sa taod, on
rooside ja magusa lõhna waenlane ja majapidamiseriis-
tade fanatikus; ta on Rafaeli waenlane ja meeleheitlik
toreduse, kunstide ja kirjanduse wastane, igawene kaju-
delõhkaja, Weenuse ja Apollo timukas . . . Tao usk-
liku hoolsusega anarhisti õlaluid!“ . . . Ühe sõnaga,
Baudelaire tarwitas õige tugewaid sõnu. Sa kõik seda
iluduse ja kunsti kunsti tarwis olemise nimel.

Paar aastat peale seda, 1848. aastal näeme Baudelaire'i sõjariistad käes mässava rahvahulga seas sammuma. 1851. aastal seisab ta rahwameelse almanahi „La Republique du Peuple“ toimetajate hulgas ja waidleb selle lapseliku teoria wastu, et kunst kunsti pära peab olemas olema, õige terawaste. Lasta hiljemine näitab ta, et „nüüdsest ajast peale kunst kombusest ja kasust lahutamata on.“ Mõni kuu peale seda, kirjutab ta: „L'élégance wormi taga ajamine wiib koledale äärmusele . . . kaowad tõe ja õigluse mõisted ära. Waljastamata kunstikirg on wä h j a t õ h i, mis kõik muu ära häwitab . . . Ma mõistan kujudelõhkujate wiha ja muhamedlaste waenu kujude wastu . . . meeletu kunsti poole hoidmine on mõistuse kurjaste pruutimisega ühesarnane“ . . . Ühe sõnaga, Baudelaire kõneleb niisugusel keelel, nagu meie esteetide-hurjutajad. Ja see kõik sünnib rahwa ja rewolutsiooni nimel. Mis ütlevad selle kohta meie esteetid?

Läks rewolutsiooni hiil mööda ja hakkas tagasiliskumine peale, siis kõneles Baudelaire teisel keelel. Ta ütles 1855. aastal, — et eduaade naeruwääriline olla ja ta muud polla kui langemise tundemärk. See aade olla „latern, mis kõikide teadmisteküsimiste peale pimedust laiale laotab, ja kes ajaloo selgeste näha tahab, peab selle saladuslike walguseandja ära kustutama.“ Lühidalt, endine rewolutsionilaagri laulja tarwitab jälle tugewaid sõnu. Ja jälle iluduse, kunsti ja „uute woolude“ nimel.)*

Kuidas see tuli, et, Baudelaire, kes linnawahti käsits wabariitklasele walu anda, korraga rewolutsiooni poolehoidjaks muutus? Lihtsalt sellest, et rahwaliikumine, ilma et Baudelaire ise seda oleks aimanudki, ta rewolutsiooni laagrisse wiiskas. Tundeline, nagu nutja naiste-

*) Г. Плехановъ: О религіозныхъ исканіяхъ въ Россіи.

rahvas, ei suutnud ta vastu wett ujuda, ja kui sõnade hiiude asemel wabaduse elaw hingamine üle Prantsuse-maa hulwas, siis lendas ta, kui paberitükk tuules, rewolutsioni laagrisse. Uga kui tagasikiskumine walitsema hakkas ja wabaduse elaw hingamine waitis, siis leidis Baudelaire, et eduaade naeruwääriline on. Sarnased inimesed ei suuda aru saada, et ajaloo käigu rahwa rea-line jõud ära määrab. Nad peawad oma pimestuses endid aadete loojateks ja waimliste wäärtuste sünnitajateks ja tagasikiskumise ajal awaldamad nad õige intensiivlist waimutööd. Kaotuse põhjuseid otsivad nad sealt, kus tarwis pole. Nad ei saa aru, et wiga rahwajõu ülehindamises või selle jõu nõrgas korraldamises oli, mis feltskonna korda püüdis ümber muuta. Nad ei otsi kaotuse põhjuseid mitte väljaspool endid, waid endi seest. Wälimine ilm jääb neil teise plaani peale, kuna oma „mina“ peaosja mängib. Teatud tüü-pust haritlased, kes wõitusi ja kaotusi oma tööks peawad, kahetsewad otsekoheselt ja lapsikult oma pattusid, kui suurepäralises wõitluses, mis feltskonna organismuses sünnib, kõik nõnda ei lähe, kui nemad tahaksiwad. Selle asemel, et kaotuse põhjuseid tundma õppida ja uue jõuga tööle hakata, wajuwad nad endi hinge sügawusesse ja urgitsewad oma isikliste ülelamiste kallal. Neil pillkudel on nad walmis kõiki objektiivsi tingimisi ära wanduma. Sel ajal, kui nende teadmine ja ajaloo käik kokku pörta-wad, ei waju nad mitte ajalooesse, waid oma teadwusesse Neil pillkudel on nad walmis meelt heitma ja neawad kõrgemaid pimedaid jõudusi, mis inimeste elukäigus näh-tawale tulewad; on walmis terwet inimese mõtet eitama ja nimelt sellepärast, et see nende ootamist ei tõestanud; kõige selle vastu laulawad nad mitteloogikalisele mõtlemisele ja peaaegu hullumeelsusele kiidulaulusid. Lõpeteks, niisugustel pillkudel eitawad nad sotsialset püüd-

mist ja inimeste ühistunnet ja on valmis inimese egois-
must ja ta hinge ükildust ülistama. Nad kiidavad nii-
sugust inimese hingelist seisukorda, milles mitte inimeste ühis-
tunne, vaid kõigest lahuselemine nähtavale tuleb. Ainult
nii sugustel aegadel õitseb pessimism ja jumalaga võitle-
mine, müstitsism ja jumala otsimine, esteetiline ja
fuguline suurvaimustus, impressionism ja instinkti
kultus, ühe sõnaga, kõik see, mis seltskondlise algatuse,
objektiivlise uurimise ja kõigi tugede vastu protesti awal-
dab, millede najale seltskond oma püüdmistes toetas, et
oma tarvidusi täita . . . Nii sugused tõise elu
mõistmise vastased woolud on alati seltskondliste krii-
fiste ajal nähtavale tulnud, ja see paistab meile praegu
Wene kirjandusest õige torkavalt filma. Ra meie esteet-
tide peale on nad oma viisil mõjunud nii et nad ilu
ülistavad ja välist wormi kultiveerivad.

X

„Nurgatiivid,“ mille peale meie tulevast kirjandust
loodetakse ehitada, pole pooltki nõnda algupäralsed ja
uued, nagu meie arvustajad arvavad. Neil puuduvad
algupäralsus, waim, sügawus, teatud kolorit, karakter ja
laiemad seltskondlised idealid, mis neile oma pitsari peale
rõhkuksivad ja meie rahwa olemasolemisest tunnistust annat-
siwad. Kui nendelt mõned Eesti nimes maha tõmmata,
siis ei jää midagi järele, mis õigust annaks, neid Eesti
kirjavaraks nimetada. Ra üleüldist inimlikku suurust on
nendel nõnda wähe, et nad sellepoolest kuidagi wälja ei
paista. Kui meie põhjamaade, Hispania ja ühe osa
Italia kirjanikkude töösid waatame, siis paistab sealt
nende iseäraldus, nende oma, nende karakterline olek
wälja, mis teiste rahwaste tähelepanemist endi peale tõm-
bab. Meie esteetide kirjatöödes puudub kõik see
täieste. Need pole muud, kui moodsate kirjanikkude tööde

järelaimamised, mis kauni koorega ilustatud on, aga sifus-
lifel midagi ei paku. See ei ole Eesti kirjandus, vaid
eestikeelne kirjandus.

Wõtame Tamsaare „Pitab Sammud.“ Ta pole
muud, kui Schnizleri järelaimamine, Schnizler moonutatud
kujul. Nagu teada, on Schnizler Wiener laulik. Ta
kirjatöödes saavad Wiener toredad uulitsad, suured platsid,
puiestikud, uhkeste ehitatud majad ja väärtusega kunsti-
asjad isefaguse hülguse. Wien tõuseb nendes mängivaks
hülgaseks. Rogu see Wien sisaldab eneses elanikka, kes
kirdelisel kunsti armastavad ja peenelt kõike ilusat hin-
nata mõistavad. Nad armastavad pool hullumeelselt
elu ja ta lõbudusi, otsivad peenikest maitsemist ja isegi
tundlust ja elajaliku kiret mõistavad nad hülgawa üm-
brikuga katta. Schnizler on selle ringkonna laps ja ande-
rikas maalija, kes ta waateid ja maitseid tõetruult kuju-
tab. Tema kangelane on parema seisuse elumees, kes alati
terawa mõistusega ja ilusate naisterahwaste seltsis wiibib.
Niisuguse kangelase terve elu pole muud, kui armastuse-
maitsemise järele töttamine ja mure oma wõlglastega.
Tema wälimised tundemärgid on: meeletteramus ja tea-
tud seltskondline peensus. See kangelane waatab kergelt
elu peale. Terve elumõte seisab tema waadete järele selles
wälimises wiisakuses ja nende määruste täitmises, mis teda
ümritsew ringkond on wälja töötanud. Neid wälimisi wiis-
akusi kõrgeks pidades, on ta neid kui pühadusi austama
hakanud, nii et ta ise aru ei saa, kuidas kunstlikud
määrused ta loomulikkude nõudmiste asemele on astunud.
Ta ei oska tõlise armastusega armastada ja waatab
naisterahwaste peale oma ringkonna filmadega. Ta on
wäga hästi need wiisid ära õppinud, kuidas oma ring-
konna ja kuidas alewi naisterahwastega tuleb ümber
käia. . . Paljudes Schnizleri töödes figureerivad alati

kolm isikut: kaks meesterahvast ja üks naisterahvas mitmesugustes seisufordades.

Peaaegu sedasama leiame „Pikkades Sammudes.“ Teatud arm jutukangelasi. Nende elumehelik olek. Muureta ja epikurlik waade elu peale. Armastusemaitsemise otsimine, nii et see nagu nende elu peatülesanne oleks. Targutamine ja aateline nihilism. Igalt poolt paistavad peidetud kujul Schnizleri kangelaste näod ja nende waated wälja. Ainult selle wahega, et ühel nad elawad ja teisel nad wälja mõeldud on. Kui lord kusagil selle töö üle awalikult mõtteid awaldati, siis jäi paljudele ühe selles töös ettetulewa kangelase tüüp, ta eluwiis ja elu peale waatamine täieste arusaamataks, sest neile oli ta wõeras ja tundmata. Uga meie armustajad, kes kõiki asju niisama hõlpsaste seletawad, nagu katoliiku mungad, awaldasiwad kohe, et ta wäljaspool klassifitsid seisaw ajakirjanik olla. Uga neile, kes meie ajakirjaniku tunnawad, näib see arwamine fugu kahtlane olema. Meie ajakirjaniku tüüp on hoopis teistsugune.

Sellesama kirjaniku teine töö „Noored hinged“ käsitab sugude wõitlust, peaaegu sarnasel wiisil, nagu seda Knut Hamsun wäga õnnelikult kujutab. Knut Hamsun on impressjonist, peenike ja sügaw hingeelu tundja. Ta waatab inimese hinge kõige salajamatesse urgastesse ja toob kõike seda nähtawale, mille kohta sõber wõi waenlane wõib ütelda: sedasama olen ma ise tundnud. Ja kui nad seda ei ole tundnud, siis awaldawad nad otskoheselt: ja, see wõib wäga wõimalik olla. Ta on otskohene, ei salga oma nõrkusi ja ebawoorusi ära, millede üle paljud waikiwad. On naiw, armastab loodust ja tunneb ennast temaga üks olewat. Hamsuni lugedes, tunned sügawat waimlist lõbu, huwitust, imestad ta anderikkuse, wäljaütlemise wiisi ja inimesetundmise üle. Tahad ta töösid weel ja weel lugeda ning wahetad heameelega ta tööde

üle mõtteid. „Noorte hingede“ kangelased on selle vastu hallid. Nad räägivad, ja lõpmata palju. Neil pole mingisuguseid muid huviseid, kui sugulise armastuse iha. Rääivad alalõpmata üksteise juures ja kõnelevad üht ja sedasama. Räägivad oma teada õige targalt ja sügawalt, nii et lugeja ennast fundima peab, kõike seda — lugeda. Kujud on iseloomuta, tundmatad ja neis ei peitu üliõpilase tüüpust. Nad on selle jaoks wälja mõeldud, et Tamsaare laenatud mõtteid awaldada. Kui nad elus peaksiwad ette tulema, siis on nad nõnda wärwita, et tõsine kunstnik neis midagi ei leia, et neid kujutada. Tartu üliõpilaste ringkonnad pakuvad palju huwitust kirjaniikule ja neil on palju iseäraldusi ja karakteristikku, mis neid suremataks teeks, kui neid tõsine kunstnik üles joonistaks. Wõrrelgu keegi Urne Garborgi „Salupojast üliõpilasi“ „Noorte hingedega“, siis selgub, kui suur wähe nende wahel on. Seal terwe wärwirikas üliõpilaste elu oma püüdmiste ja warjukülgedega, siin paar lahtikruwitud isikut. Esimene lendab kui kotkas pilwede all, kuna teine waewalt õrrele suudab tõusta.

3. Randwere „uus“ naisterahwa kaju, mis meie neiudele ja peiudele paleuseks peab olema, ei ole sugugi nii iseäralik, kui seda arwatakse. Kui ta ümbert fantaasia ja iluülistamise hilbud maha tõmmata, siis ei järe Ruthist muud järele, kui jõukamate ringkondade salongidaame, kes oma wanemate kulul külluses elab. Rikkus lubab talle wabalt elada, ilutseda, ilukirjandust lugeda ja kõike seda maitseada, mida kultura-elu pakub. Ta on peaaegu samasugune, nagu neid Prantsuse kirjaniikud à la Paul Bourget oma töödes ühel wõi teisel wiisil kujutawad. See naisterahwas elab nõnda, kuidas ta tahab ja annab ennast sellele, kes talle meeldib. Ja seda nimetatakse uueks. Suurusest narruseni on wäikene samm. Wene dekadent D. Merefshkowski püüdis tähtede poole ja

lendas kiriku torni. J. Randvere otsis ülainaist teinepool realiteeti ja leidis teda salongist.

„Noor-Eesti“ kolmandamas albumis kõneleb Mikkelson muu seas: „Worm ei ole mitte esteetide asjata ajawiide, waid temal on kunstis kõige suurem sotsioloogiline tähendus . . . need, kes meil uute stiililiste wõimiste poole tungiwad, rajawad ka uute ainete, uute ideede poole teed“ . . . See on ühekülgne liialdus. Nõndasama kõnelesiwad minema aastasaja keskkel ka Prantsuse stiilino-watorid, aga kus on nende uued aated? Kui seal absoluutlise ja igawese poole püüden luule realismuse eest taganes, mis tõsist elu kujutama hakkas, siis kaotas romantismuse oma tähenduse. Uga worm elab sagedaste kauemine, kui sifu, mis ka romantismusega juhtus. Ta langemise järele pöörasiwad luuletajad kõik oma tähelepanemise wormi wäljatöötamise peale. Ja see luulewormi kultus ja põhjusmõte „kunst kunsti pärast“ leidis enesele anderikkaid esitajaid, nagu Theophile Gauthier ja Th. de Bangville. Iseäranis fanatiline wormikõla poolehoidja oli wiimane. Mitte a a t e d, ega waimlised emotsionid ei waimustanud teda, waid ainult sõnad, mis ta ühekülgses kujutuses elawad, liiguwad ja kõnelewad. Tema näeb igas sõnas iseäralist hiilgust, koloriti ja kuuleb nende ühinemises ja kokkupõrkamises kinnipüüdmata kõlasid. Wiisirikaste ja ergawate riimide kokkuseadmine, see on ta kunst. Waheruum, mis nende wahele jääb, saab tema arwates iseenesest täis, kui aga sinna mõnda sõna tarwis on, siis tuleb seda panna. Kui selle läbi mõte wõltsitud saab, siis ei tee see tema arwamise järele suurt midagi, sest waba loomist ei tohi mitte takistada. Nõndawiisi wormi kultiveerides protesteerisiwad nad sifuta wormiga realismuse wastu ja tõttasiwad täieste fantaasiailma. Sedasama teed käis ka Baudelaire, keda detadentlise, langewa, luule ja selle müs-

tilise tungi ja haiglase jõuetuse avaldajaks ja algatajaks nimetatakse, kelle lipu alla kõik puhta kunsti epigonid endid koguvad. Mikhelson on nende, Verhaereni, Andrejowi intruu järelaimaja ja poolehoidja. Ta mõnedes jutustustes tundub õige tugewaste Verhaeren'i „Wiirastuste“ helinaid ja L. Andrejowi mõju . . .

Mikhelson kui arwustaja seisab pea jao Mikhelsonist kirjanikust kõrgemal. Kui ta kõik need soowid, nõudmised ja kõigi peensuste kohta käiwad arusaamised, mis ta Petersoni ja Wildet arwustades awaldab, oma juures maksma wõiks panna, siis oleks ta tõeste üks meie parematest kirjanikkudest. Ibsen ütleb ühes kohas: arwustajad nõuawad, et kirjanik peaks nõnda kirjutama, kuidas nemad soowiwad, aga kuidas nad ise kirjutada ei mõista. See ütetus passib wäga hästi Mikhelsoni kohta. Kirjanik ei peaks mitte arwustaja olema. Kui ta seda tahab olla, siis tuleb wähe ta nõudmiste ja wõimise wahel katmataalt nähtawale ja komprometteerib teda. Aga meie noored on peaaegu kõik „kirjanikul-arwustajad“.

Nende wäljamaa wormiülistajate poolt omandatud puhta ja ilusa stiili ning sõnade rohkusena ehib Mikhelson oma jutustuste ained ära, mis armastajate sugulise elu ja armastuse ümber keerlewad. Ta kujutab armastajate hingeelu, nende hingelisi wõitlusi, armukadedust, totkupõrkamisi, hingesaladusi ja niisuguseid nähtusi, mis pealtwaatajale peaaegu arusaamatad näiwad olema. Kõike seda lugedes paistab, nagu oleks Mikhelsoni töödes midagi paljutootawat, sügawat, algupäralist, mis lugeja tähelepanemist wangistab ja teda oma poole tõmbab. Kui aga selle wormiilu sealt pealt kõrwale lükkad ja sisse sügawamalt analüüeerima hakkad, siis näed, et kirjanikul inimese hingeelu tundmine sügaw ega tõetruu ei ole. See on sagedaste wälja mõeldud ja teoreetiliselt omandatud, mis näitab, et kirjanik seda ei ole läbi elanud. Li-

nult see on sügaw ja õige, mis inimene ise läbi on elanud, kannatanud ja tundnud. Sellele võib kirjanik sõnade abil kaju anda ja elu sisse puhuda ja see mõjub sügawalt lugeja peale. Õsine kunst on see, mis kirjaniku hingelisi üleelamisi ja tundmusi nõnda awaldab, et meie seda nõndasama tunneme, nagu kirjanik on tundnud. Mikkelsoni töödest ei leia meie seda, sest et seal kirjaniku hingelisa ei ole, waid hoolega väljatõötatud väljamõtlus. Kirjanik on ise seal juures külm olnud, ei ole kaasa tundnud. Ta on kõige oma osawust jelleks tarwitanud, et ta efektilik oleks. Walitud, ilusate luuleliste ja kohutust äratavate sõnadega püüab Mikkelson hingelisele mõitlusele wärwi anda, et see sügawamalt mõjuks. Seda näitab ta „Wilkuw tuli“ õige selgeste, kus hingeliste mõitlust armukadedust kannatama mehe ja truudust murdunud naise wahel kujutatakse. Mikkelson, kui romantikus unustab selles töös realse tõe ära ja tõuseb luuletaewasse. Rõõksuguste wõrdlustega, õstitud luulesõnadega ja väljamõtelustega katsub ta hingelisele mõitlusele plastikalise mat kaju anda, nii et jutustus Salomoni „Ülema laulu“ farnafeks muutub. . . . „Nende kuumad awatud huuled hingasiwad kui ahjud. Mõtted jooksiwad saatanliste waimudena pillases pimeduses, nende leegionid langesiwad hääleta heitluses üksteise peale, mõitluse mõllus omadele mustadele kilpidele lüües. Nad oliwad nagu ühte kaswanud kakkid, kes teineteist kõrgelt merekaldalt alla kaljude wäistele wisata püüdsiwad. . . . Nagu diemars oli Ewa kael tema sõrmede wahel. Ta lastis enese nagu jaguar naise kohal pimedas looka, ta hingas nagu tuld selle kulla peale. Rõik ta liikmed oliwad tapmise himust joobnud. Veel natukene, veel natuke kõwemalt, — ja naine wiskab end furma walus oma nelja jala peal üles, painduwa kehaga kui uss patjadesse kaeweldes, terawate hammastega õhust tema sõrmi

püüdes! . . . Ja ilus oli see naine, joovastaw, kui wätene rööwliroman. Nagu wiin wõis ta mehe peale mõjuda, seda omade filmadega siduda, omade eksootiliste roosiaedade wahelt nagu orja alla madalatele randadele wiia, kus ta oma wiimse mürgikarika — omade petmistele karika naerdes annab. Omade läikivate juuste sees wiskas ta kui kalliskirwa üle maa. Oma seljaga tegi ta kõik sängid seedripuisteks, oma puusadega — kõik pingid elewandiluiusteks. Nagu piskine gorilla kõikus ta nõrkisus kahe puu ladwa wahel, — ja kes tema piskese jalgu ning käsa ülewal nägi, see jäi mõtlema — mõningaks ajaks. . . . Naiste särki wäljalõikest paistiwad ta rinnad, kaunid ja õrnad kui kaks woonalest. Nagu lilled punastiwad nende piskesed otsad. Ah need lapsel rinnad, kurblikud rinnad! . . . Nagu sammet langesiwad nad ta (Fabiani) rinna peale pimedatel armastuse öödel; nagu karikad täis äärteni magusat wiina lähenesiwad nad tema huuletele. . . .“

See kõik on Mikkelsonile weel wähe, ta wõtab tuule hulwamise, pilwedega kaetud ööpimeduse, halli hämaruse, tuhakarwa tapeedid roheliste sisalikkudega, nõidade rongi Goya hirmsa ofordi peal, Poe hirmsa laewa waikivate meremeestega ja kägisewa seinakella kolmeteistkümmend hoopile omale abiks, et õudset tundmust äratada ja sügawamat, saladuslikku, arusaamatat, koleilust ja kohutawat muljendit lugeja peale awaldada. Uga imestamisewääriliselt jätab see luuleline ja kohutawa püüdwäljamõtetus lugeja täieste külmaks, nii et siin Tolstoi sõnad täieste parajal paigal oleksiwad: hirmutab, aga ma ei tunne sugugi hirmu.

Kui kõige sellega on lõpule jõutud, hakkab Mikkelson ääriweeri mööda kaudsel wiisil märku andma, et sel ajal, kui mehe rinnus armukadeduse wiha ja walu mäsfab, ta naine mitte ei maga, ja et tema hinges ka

wõitlusetorm möllab. „Naine nagu tundis koledat wihkamiste painajat enese ajude kohal. Ta palgedel liikusiwad aegajalt imelikud walujooned nagu argsed wirmalised, kadudes ja jälle ilmudes. Rannatuse mustad pilwed liikusiwad ta põskedel, nukruse tiiwad heitsiwad warjusid. Ta surus wäikesed käed wastu rindu... Ta nägi und, üht hirmust und... Ja hääleta hüüd kortsutas ta suunurki... Fabian kuulis teda rabelewat, ta hingamist muutuwat. Ta pani oma palge otse naise palget wastu. Kas tema filmaripsmed liikusiwad?... Fabian ei uskunud enam naise magamist ega enese walwamist. See wõis ka wastupidi olla, sest kõik wõis olla... Ta waatas naise palet. Naine wabises ta pilgu ees. Oli ta walwel wõi magas? Kas ei wilkunud ta filmad laugude wahelt kui kitsad wäitsjad?... Ta waatas nukrate filmadega üle naise. See oli kui walwel, ta hingas kui ilmsti olles. Ta oli imelikult äkki kõhnaks jäänud, ta oli wäeti ja õnnetu kui laps — ta oli kui surew laps sest kurbi õisi. Ta pale kahwatas, weri walguis ta huultelt, nagu waha mast kollendas ta pale mustade juuste tselkel. Rannatus, ilmlõpmata walu wärises ta huultel. Ta näis uut und nägewat — weel hirmsamat, weel painawamat. Hirm niisutas neitsilikku otsaesist...” Kui kõik need eeltööd tehtud on, laseb kirjanik oma kangelase mässawat hingetormi wähenema hakata, nii et kangelane wiimaks sellele otsusele tuleb, et tema ise süüdlane on, ja et ta elul enam mingit mõtet ei ole. Ta wiha on lahkunud; äkitselt on tal kõik selge ja ta wõtab rewolwri. Suudleb naise otsa-eesist ja astub ruttawate sammudega ukse poole nagu inimene, kes iialgi tagasi ei tule. Korraga kuuleb ta naise kisendamist — „ja mehe ees põlwitades, tema jalgadest peenikeste paljaste käewartega finni hoides karjus Ewa läbi purtskawate pisarate: „Anna andeks! Anna andeks! Mina armastan sind — nüüd!”“

Nõndawiisi ei elata hingelisi üleelamisi läbi, vaid nii kujutatakse neid. See ei ole sügav hingeelu joonistus, vaid uusromantilise fantastiline peaaegu-unistus. Inimene võib kivi filedaks ihuda ja läikivaks lihvida, aga ega see veel kunstitöö ei ole. Meie noored nimetavad peaaegu iga lehekülje peal F. Dostojevski nime, aga kui vähe on nad sellest genialsest hingeelukujutajast õppinud. Nad edvistavad ainult ta nimega, et endile hiilguft anda. Dostojevski kujutas seda, mis ta hing tundis ja mis see läbi oli elanud. Mihkelson — seda, mida ta hing mitte läbi ei ole elanud. Ühel pool tõsine hingeelu oma iseäraldustega, teisel pool romantismuse kellukestega äraehitatud f a r s s. Mihkelson kui hingeelukujutaja peaks seda väga hästi teadma, et kadunud armastust suuremeelsusega mõne tunni jooksul, müümika abil tagasi ei suudeta osta. Kes seda usub, see eksib, või pole tal ülepea armastuse psühhologiaft aimugi. Naisterahvas, kes oma armastuse teisele on kinkinud, ignoreerib kõiki suurmeelsusi, kui nad selle poolt tulevad, kelle vastu ta külmaks on jäänud. Oma suurmeele näitamisega ja oma kannataja osa mängimisega äratav armastaja sagedaste truuta naise poolt lugupidamatust ja põlgamist oma vastu. Seda näitab ajalugu, kohtukoja-kroonikad ja elu kõige selgemalt. Armastus ei seis mõistuse walitsuse all ja ei kuula ta kõige waljumat ähwardust. Kui ta ennast selle alla paenutab, siis on selleks oma põhjused ja see kõik on filmakirjaks. Sellest tõest on uusromantilised aru saanud ja tõendavad, et kui armastus kellegi vastu ära on furnud, siis see teda enam elule ei suuda äratada ja ta peab olukorraga leppima (Ricarda Huch. Vita somnium breve). Uga Mihkelson ei suuda sellest aru saada, sest et ta väikekodanlisest idealismusest lahkuda ei raatfi. See näitab kõige selgemalt meie uusromantikuste arme-

tuft ja kahepaitfust. Väljamaa uusromantikused ei tee füüsilikalise ja hingelise armastuse vahel mingisugust vahet. Nad avaldavad otskoheselt kõike seda, mis nad armastuses on tundnud ja nõuavad armastuses piirita vabadust. Neil on see ükspuhas, kui nad teise inimese eluõnne ära hävitavad, või ta hukka saadavad. „Ma olen loodus, ma hävitan ja annan elu!..“ kajab nende huultelt. Sellest ei usalda meie uusromantikused või esteetid mitte hingatagi. Nad on selleks targad küllalt ja teavad väga hästi, et niisugune hüüd ja piirita armastuse vabaduse nõudmine meie feltskonna waadete vastu käib ja selle poolt meelepaha torm esteetide vastu tõuseks, kui nad seda julgeks teha. Sellepärast käsitavad mõned esteetid uusromantikuste poolt laenatud sugueluse puutuvaid aineid õige puhtalt, luuleliselt ja ebatõelise magushapu idealismusega, nagu seda „Surve öö armastus“ ja „Wiltuw tuli“ näitavad. Mihkelson, kes Wildet põlgawalt süüdistab, et see oma jutustused paarimismisega lõpetawat, püüab ise lapsikult lugejaid uskuma panna, et Fabian ja Ewa õnnelikult elama hakkawad. Oleks kirjaniik Fabiani surra lastnud, oleks jutustus tõenäolisem olnud. Aga Mihkelsoni väikekodanline idealism, mis uusromantismuse mantli warjust välja paisab, ei lubanud seda mitte. Mihkelson muutis truudust murdnud naise armastawaks abikaasaks, enne kui ta huultelt armukese õõgawad suudlemised ära oleksiwad jahtunud ja wiimase kaju ära kahwatanud. Ja kõik seda iluduse, puhta kunsti ja uute aadete nimel!

XI

Mitte üksi iludust ei kukiweeri meie esteetid, waid inetuse iludusest ja kõlwatuse woorustest laulawad nad ja püüawad seda à la Baudeiaire iluduse astmele tõsta. Jaan Oks'i kaks luuletust „Noor Eesti III albumis

milledest tsüniline olet peitmatalt wälja waatab, annawad selleks kõige paremad näitust:

Uulitsal.

Sõ õhu wedeluses
ma hulgun uulitsal.
Mu ajus waewalises
on kihwti saadawal.

All waewarinna walus
Rõht nälgind needmist loob,
kui hooraclu talus
kirk ennast purju joob.

Torm õudne pües rädib
ja häbi suurendab,
kui tuulehoog alt rebib
ja põlwed paljaks aab.

Oh, naerab hullumeelselt,
lai sopiline suu!
Ja liigub nagu wiimselt
wäsinud säärepuu.

Kui kord weel teda näeksid
kes oskab piinata, —
küll purustaks ta musub
üks pudel wiinata!

Kuid sopasema paiga,
siis waliks uulitsal —
ei tunneks, teaks enam,
mis näha, kuuldawal.

Lapsepõlv.

Rus hoowid haifestiwad,
Seal aastaid kännifin.
Rus sitfikue räbal,
Seal ilma sündifin.

Mu ema oli wärdjas,
Ma kahakordne weel.
Mu isaks — wanad poisid,
Armastus kõrtsiteel.

Mu kunsti kaswataja
On purjus ema laul —
Kui teised tegid liiga
Sõtkutud neitsi aul!

Ja saladuse isa
Sain näha alles siis,
Kui nõõri lõitamiseks
Üks wõeras noa wiis.

Se laulge kiidulaulu
Ja õnnes hüpake —
Kuid põlata ja naerda
Mind mudas lubage.

Siit paistab selgeste wälja, misfuguse eemaletõu-
tawa muljendi Baudelaire'i epigonid oma kurjusejutlusega
ja selle mõistmata woolu poole hoidmisega, et kunst
kunsti pärast olgu, teewad. Baudelaire oli inimene,
kellel kustutamata janu kõrgema ideali järele oli, kes aga
selsamal ajal kõige oma olemusega suurelinna kõlwatus-
mudas pöörles. Ehk ta küll ideali poole püüdis, oli ta

siiski oma loomu poolest nõnda nõrk, et ta ennaft uimas-
tawast kõlwatuseihaldamifest lahti ei suutnud kiskuda.
Oma langenud olekus ja selle joowastuses ülistas ta
kõlwatust ja alatut maitsemist ning walgustas kõlwatuse
piltisid nii imetoreda walgusega, et waewalt luuletajaid
leidub, kes seda nõnda teha mõistakfiwad.

Ürtas ta sellest uimastusest üles, siis oli ta kannas-
tus selgetel filmapilkudel lõpmata. Iseäranis selle poo-
lest, et Baudelaire'i meelest kahetsusetundmine ei wõinud
inimest patust lunastada. Neil pilkudel muutus ta
realistiks, inimluse jutlustajaks ja kõlwatuse nuhtlejaks.
Siis tundis ta waesete inimeste kurbtust, walu ja äga-
mist. Neil walgustuse minutitel oli ta walmis ennaft
kõigist oma esteetilistest idealidest lahti ütleva ja nime-
tas, et iluduse ülistamist ja sellest laulmist ainult kõl-
watutel ja ärahellitatud aegadel tuntakse. Ta wärises
feltskonna lagunemise pärast. „Need ei ole inimesed,
need on furnud nukud, kellede weres aastasadade tume-
dat kihwti leidub...“ hüüab Baudelaire. Niisugustel
pilkudel paistfiwad talle kõik need tingimised ja põhjused
selgelt silma, mispärast paljud kannatawad, ja ta nägi
nende põhjuste süüdlasi. Siis muutus ta luule kibedaks
pilkamijeks, millega ta elumaitsejaid kõlwatuses pöörle-
waid inimest nuhtles. Alga kaua ei suutnud Baudelaire'i
määsaw hing sellest rahuldamisest leida ja ta pööras jälle
endise tee peale, et illusionidest ja joobnud olekust peas-
mist leida.

Nüüd, kus nõndanimetatud dekadentline wõi puhta
kunsti ülistamise wool kirjanduses Baudelaire'i kõrgele
alusele on tõstnud ja teda järel aimama hakanud, ei saa
paljud Baudelaire'i kumardajad oma ülesandest dieti aru.
Selle asemel, et seda kõrget ja paremat, mis Baudelaire'i
luulest wälja lehwib, elule kutsuda, on dekadendid sealt

ainult kõlwatust ja haiglust omandanud, millel Vaudelaire idealism ja sügav kurbus, kaastundmus ülekohtu all kannatawate inimeste wastu, täieste puudub. Vaudelaire'i epigonid ilutsefiwad kõlwatusepiltide üle ja hakkasid neid endi tarwis maalima. Nadus sealt kurbus ja kahetsus oma langemise üle ja järele jäi paljas mõteta tsünism, ilma mingisuguse sügawama tähenduseta, mis sugust igast tõsisest kunstiloost leiame, kui see talendi oma on. Vaudelaire maksis kallilt oma idealide purunemise ja kõrgematest püüdmistest lahtiuitlemise eest. Tema epigonidel ei ole millegi eest maksta, sest et neil idealisid ei ole olnud ega olegi. Ja Saan Oks on üks neistfinatsetest . . .

XII

Ras saab see meie esteetide poolt algatud kirjandusline wool meie tulewase ja parema kirjanduse teerajajaks, sihinaitajaks ja alusepanijaks? Waewalt wõib seda loota. Meie noored ei ole nowatorid, kes meid Europa uuemate kirjanduslike wooludega wõiksid mitmekülselt tutvustada, kes nende tekkimise põhjusid meile erapooletult wõiksid selgitada, kes meid tõsisste suurte waimude töösid tundma õpetasid, nii et meie endi noorte õhutusel nende suurte waimude tööde järele janunema hakkasime ja nende läbi oma waimuilma ja elust arusaamist laiendada ja täiendada wõiksim. Meie noored on sektandid. Nad on uusromantismuse uduga pimestatud puhta kunsti ülistamise woolu poolehoidjad ja selle ette kumardajad. Ainult selles woolus näewad nad suurt ja uut, kõik muu on neile kahtlase wäärtusega. Waatame, kuidas Randwere Ruth, teiste sõnadega, Randwere ise, Europa elu ja kirjanduse peale waatab ja mis sugustest kirjaniikudest ta lugu peab. Greeka ja Rooma kirjaniikud leiawad ta filma ees armu ehk küll mõne

Greeka luuletaja kuulsus teiste kirjanikkude sõnade järelle meile teada on, kuna nende töödest paarikümne reaalsed katted järele on jäänud, mis midagi suurt ei ütle. Vene kirjanikkudest meeldivad Randwerale Turgenew ja Dostojewski. Need kaks sisaldada terwet Vene hinge essentfi ja iseloomu. Peale nende meeldib talle weel dekadentlifest laagrif „jumalaotfiija“ D. Merefhtowski, kelle müstifismusega segatud realismus ta maitse järele on. Skandinawia kirjanduses on Randwere meelest midagi kuiwa, õredat ja külma, ilma tumeduse ja salapärasuse tagaseinteta, liig läbipaistew ja lihtne. Saksa kirjanikud jätawad Randwere külma, sest ta arvamise järele pakkuda nad wähe huuwitust ja algupäralisust ning nad seista mitmes tüüis Prantsuse mõju all. Italia ja Hispania kirjanikka ei wõta Randwere waewaks nimetadagi, sest wiist ei ole ta arvamise järele seal midagi nimetamisewäärilist. Ainult Prantsuse kirjanikkude hulgas on ta mõned ärawalifsetud leidnud, kes kõif suured intellektual-inimesed olla, kes tundmuste inimestega, sensitiwidega olla ühte sulanud, nagu Flaubert, wennad de Goncourt, Maupassant, kelle magus stiil ja osaw tehnika teda oma poole tõmbawad, hoolimata paljude jutude wängest lõhnast; siis peenikene aristokratlik Bourget, Rod, Sully Prudhomme,, Baudelaire, Verlaine, Mallarmé, Rimbaud jmt.

Nõnda kõneleb stiili nowator, kes ta uute aadete poole tungida! Kui palju on fiin kõrti upsakust ja wähe asjast arusaamist. Kui Ibsen kellegile ühe wõi teise põhjuse pärast ei meeldi, siis ei tohi see wõi teine ta anderikkust, suurust ja sügawust mitte ära salata, weel wähem ta peale põlgawalt waadata wõi mõnitada. Kes seda teeb, see ei saa suuruse ega wäikfuse wahel wahet teha, sest tal puudub tõsifist kirjandusest õige arusaamine. Randwerel kui uusromantikujel puudub ta täieste, mis

ta arvamisest Eshechowi kohta välja paistab. „Enamvähem külmas jätab Ruthi Eshechow, kelle mõned Wene elu ja iseloomu kujutavad anekdotilised nowellikese d talle oma jagu nalja on teinud,“ ütleb Randvere. Nõndaviisi võib ainult pealiskaudne dilettant kirjutada, kellel Wene kirjandusest ja Eshechowist aimugi ei ole. Eshechow on õige väljapaistew suurus Wene kirjanduses. Ta on peenifene kunstnik, ilutundja ja sügaw hingeteadlane. Minewa aastasaja kaheksakümnendate ja üheksakümnendate aastate feltskonna meeleolu ja waimline nägu peegeldavad endid tema töödes. Tema kaine, sügaw ja selge mõistus töötas alati ja kõike, mida ta puudutas, määras ta väga trehwarvalt. Tema tähenduselunähtuste ja inimeste kohta on mõjuvad, lühidad ja õiged. Neis on jõudu ja nad puudutavad niisuguseid asju, mis tähtsad on. Eshechow ei olnud külm pealtwaataja. Ülekohus ja wale äritasivad teda. Ta nuhtles inimeste alatust, ebaroorust, oma ülistamist, roomamist ja walet, ühesõnaga, kõiki feltskonna warjukulgesid kibeda pilkamisega. Ta naerab feltskonna nõrkuste üle ja paljastab neid, eht näitab kurbtusega, kuda õrnad, jõuetumad hinged üleüldise tuimuse poris känguwad jne. Meil ei ole tarwis Eshechowi tähtsusest siin laiemalt seletada, seda teab terve haritud ilm ja niisugused inimesed, kellede kohta Eshechow ütleb: „Nemad austawad inimese isikut ja sellepärast on nad wiisakad, järelandjad ja alandlikud . . . Nemad on kaastundlikud, mitte ainult kerjajate, waid ka kasside vastu. Nende hing tunneb selle üle walu, mida sa palja filmaga ei näe . . . Nad on puhtasüdamelised ja kardawad walet kui tuld . . . Wale haawab kuulajat ja alandab wiimase filmis kõnelejat . . . Nemad ei ole lobisejad ja ei tüki oma südamelise olekuga teisele peale, kui nende käest seda ei nõuta. Nemad austawad teiste kõrwasid ja waitiwad

fagedaste . . . Nad ei mängi teiste südamekeelte peal, et neid selle eest äiutataks ja nendele õhataks. Nad ei räägi, et neid ei mõisteta, sest selle läbi püütakse odawat efekti, mis alatu, wilets ja wana on. Neid ei huwita niisugused wale brilljandid, nagu suurte kuulsustega tutwuse otsimine ja sõnad: ma olen luuletaja, ajakirjanduse afemik jne. Tõsised anded istuwad alati rahwa hulgas ja wäljanäitusest eemal. Nad on uhked oma ande peale, teades, et nad kutsutud on, kaswatawalt teiste peale mõjuma" . . .

Modernismuus läheb mööda, aga Tschekow jääb, kui uue kunstikirjanduse eelkäija, alale.

Nende eelpool nimetatud kirjaniikude ja mõnede teiste, nagu: Edgar Poe, Oskar Wilde, A. France, Bernhard Shaw, d' Annunzio jmt. küljes ripuwad meie esteetid. Rõõki muid suuri ja anderikkaid Europa ja Wene kirjaniiklusi austatakse põlgawa õlakehitamisega. Et niisugune waade ja asjast arusaamine sektantiline ja ühekõlgne on, paistab igatihele filma, kes wähegi Lääne-Europa ja Wene tähtsamate kirjaniikude töösi on lugenud, ja kellel nende kohta arusaamist on.

Erapoolelt waadates peab tunnistama, et meie noorte esteetide tööd mitte meie kodumaa pinnalt tõusnud wärsked lilled ei ole, waid traadi ümber pununud mitmekarwalised kunstlised paberidied. Nad on keskmise wäärtusega ja surewad, kas enne oma autorisiid wõi nendega ühel ajal. Tulewatele põlwele pakuwad nad õige wähe wõi mitte midagi.

Nende sügawuse, jõu ja algupärsuse puudus needib neid kodumaa pinna külge finni ja ei luba neid wõera kirjanduse põllul kõndida, sest et nad tuntud moodsaate kirjaniikude tööde kõrwal härjapõlwlasel on. Meil kiidetud „uus“ on seal juba ammu tuntud. Aga feda ei taha meie esteetid kuulda. Oma kõrkuses

usuvad nad järeleaimamise kaudu midagi suurepäralist looma. „Mis on maailma kirjanduse suured anded meie luuletajate kõrval,“ ütleb Jalmari Finne Soome noorte kohta, „paljad warjud, kelle väärtus ainult selles seisab, et neilt warastada võib. Kuna suur publikum midagi ei tea ega tunne, siis usub ta ära kirjad algupäralised olema. Luuletaja leiab mõtte, mis tuhandetel enne teda on olnud ja teeb sellega niisugust kära, nagu oleks ta sphinxi jaladuse üles leidnud!“ Seda ütelist võib ka täie digufega meie noorte kohta maksivaks pidada.

Rüsimine nüüd, kuidas vaatavad meie stiilinowatorite „arwustajad“ nende modernismuse hilpudega ära ehitatud kuldwillaku peale? Aukartufega, imetelemisega, algupäralisels ja sügawaks pidamisega. „See on Ee—s—ti kuldwillat!“ hüüab Aino Kallas. Päris Eesti oinanahk!“ tõendab Dr. J. Luiga. Siin on alles „surmatants“. J. Alwik tõstab G. Suitsi ja Fr. Mikkelsoni Europa kõige kuulsamate kirjanikkudega ühele astmele. Suits suitsetab Aino Kallasele wiirukit. Aino Kallas imestab Tamsaare sügawat hingeelu-tundmist. Tamsaare tõendab, et noori ei tohi süüdistada, waid neid peab tundma õppima jne. Mikkelson seisab kui keerubim esteetide wärawas ja annab oma leekiva mõdegaga „Europa kulturi kõrguselt“ mitte-esteetidele, nii et traad taga, kuna oma meeste puuduste üle täieste waihib. Teist ei wõi see ollagi. Kui head tuttawad kirjaniku töösid kiidawad, siis peab arwustatud kirjanik ka oma korda teisi ülistama. Nii ei lähe hea wahetord rikki. Selles seisab selle imeliku nähtuse saladus, et meie noorte tüüdes nii palju anderikkaid toodeid leidub.

Digust ütelda, need kirjanik-arwustajad pole mitte arwustajad, waid wanaeitede kari, kes hällis olewat last imestawad, et selle läbi ta emale head meelt teha. See

ei ole arvustus, vaid sõprade kirjandus. Säherdune ühekülgne teguviis näitab kõige selgemalt, mis sugune sektantlik waim meie noorte seas walitseb. Oma meeste jõuetuse üle waitatakse täieste ning kogutakse neid oma warju alla, et kõige selle abil hegemoniat kirjandusepõllul oma kätte saada. See erakondline olek teeb meie noori esteetisi kirjanduse bürokratideks. Kas wõib niisuguste stiilinowatorite hulgas wabasti loomisest ja oma teed mööda käimisest juttu olla?

Kõige selle orjameelse üksteise ette tumardamise ja küürutõmbamise mõjul on meie noored upsakaks, kõrgiks ja poisiklitsiks üleemeelselt läinud. Nad waatavad mitte-esteetide peale, — nagu harilik inimene ahwi peale ja unustawad ära, et mõnekümne aasta pärast just nõndasama nende peale wõidakse waadata. Nad jumaldawad endid, ja see annab nende waimuwaesusest tunnistust.

Nad ei näe suuruse ega wäikuse wahel wahet, sest et nad teiste tõe sisse ei usu. Nad on omale ise tõe loonud ja usuwad selle sisse, kui see ka wale on. Nad aimawad Europa moodsaid kirjaniikka järele ja arwawad, et nad iseseiswalt kirjutawad, ning et nende tööd nõndasama sügawad ja anderikkalt kirjutatud on, kui esimes-tegi omad. Nad on Dahome kuninga sarnased, kes siidi torukübarat ja sabakuube kannab, kuna tal püksid puuduwad. . .

Kui meie esteetid neid arwamisi õigeks ei pea ja kindlaste usuwad, et nende töödes uut on ja nad kuulsa te meistrite omadega ühekõrgusel seisawad, selleks wõiks proowi teha, et näha, kus õigus on. Nad pangu endi tööd tähtsamate rahwaste keeltesse ümber. Sisu ja worm ei keela neid töösid sugugi Saksa wõi Prantsuse omadeks nimetamast.

On see sündinud, siis selgub asi warsti. Suur anne tun-

gib õige sagedaste läbi. Knut Hamsun sai paar nädalat peale „Nälja“ ilmumist kuulsaks. Ühe Maeterlinck'i töö kohta avaldas teegi arvustaja: „Kui seda tööd teegi teine oleks kirjutanud, siis oleks ta ühe kuu aja jooksul nõndasama kuulsaks saanud, kui Maeterlinck“ . . . Hiljuti kirjutas daanlane Lage Madelung, kes põllumees, söekaupleja, dragun, maamõetja, väljawaht ja wõitkaupmees on olnud, oma esimese töö „Saht inimeste ja elajate peale“, milles ta Wene karistusalkade tegewust wärwirikkalt ja sügawalt kujutab. See töö on juba mitmesse keelde tõlgitud ja kõik arvustajad tähendawad, et Madelung selle töö läbi tähtsamate Skandinawia kirjannikkude kõrgusele on tõusnud.

Kas meie noortega see nõnda ruttu sünnib, tuleb kahelda, sest et nad mitte noored ei ole, ja nende wõimine juba tuntud on. Mõned nendest on ligi kümme aastat wõi weel rohkemgi kirjutanud ja mitmed tööd on nüisugused, et kirjaniik neid heameelega lugeda ei taha ja ära salgaks, kui see wõimalik oleks. Arvustamise alla ei wõi neid wõttagi, sest kui nende peale wähegi õiglasi pilku heita, siis ei jää sealt muud järele, kui pealkirjad. Ja seda kõike unustatakse ära, kui Europa kulturi kõrguselt teiste peale waadatakse.

XIII

Imeksapanemisewäärt on see nähtus, et mitmete maade noored esteetid ühel wiisil asjade peale waatawad, just nagu oleksiwad nad endi keskel kokku rääkinud, ja ühesugustel teedel „u u t“ otsinud. Meie esteetid on peaaegu nõndasamaugused, kui Wene modernistid, ainult selle wahega, et esimesed seda weel ei usalda avaldada, mis nad mõtlewad, kuna teised seda ütlewad, mis nad mõtlewad. Aga „uute aadete“ otsimises, wormikultiveerimises, oma meeste kõrgekskiitmises, wales ja wäl-

jamõtelustes jne. jne., on nad kõik üksteisega lähedalt suguluses. Mõne aasta eest, kui tagasihiskumise wool algas, hüüdis, D. Filosofov: „Modernismus on wõitnud, Gorki surnud, uue kunsti algained on meil käes, edasi! jne.“ Selle järele hakati uut kunsti otsima. Kõige esiteks wõeti „suguelu probleemi selgitamine“ käsile, mis nõnda kaugele läks, et kujutama hakati, kuidas alasti neiud endid peegli ees waatlewad ja mis suguseid wäänamiisi nad seal juures teewad. Lauldi kõlwatuste woorustest. Mõndi bronksfaatanaga woodisfe magama jne. Ühesõnaga, algas terve bacchanalia, mis sugust Wene kirjandus enne-malt ei ole näinudki. Selle järgnes ujumise „sesong“, kus näidata püüti, kui ilusad suplewad neiud on, ja mis neile juhtus jne. Üks osa defadentisiid hakkasiwad jumalat otsima. Ra see ei rahustanud mitmeid. Wõeti surm käsile. Mitme kalibri kirjaniidud kutsuti kokku ja hakati surmale kõiksuguseid laulusid laulma jne.

Nüüd, kus kõik see nõiaringsis keerlemine lõppenud on, tõusewad modernistide endi kestel küsimused: Kuhu meie läheme? Wjatscheslaw Iwanow, üks tähtsamatest luuletajatest, ütles: „Meie igatsfeme eluhallikate järele; elawate lähedale tahaksime tõtata. Tulge teie täielised, tugewad, ausameelsed ja kaunid oma lihtsuse poolest ja pöörame elu poole.“ Aleksander Blok ja mõned teised soowiwad klassikuste poole pööramist. Rotscharowsti ütles: „Niisama, nagu närwilistele inimestele reisimist ja laia wärskle loodusega ühinemist soowitakse, peaksiwad haigusttundwad Wene haritlased iseene ja oma rahwa terveksaamiseks ja julgustamiseks uueste ja uuel wiisil rahwahulka minema. See uus otsekõhene waatlemine, tundmadõppimine ja wahetord annab uut elujõudu wanade dogmade asemele.“ Peaaegu sedasama awaldab tuttar kirjanduse-aruustaja Hornfeldt: „Meie seisame uue rahwailukirjanduse ees, — meie ilukirjandus tungib uueste

hulkade hingeilma. . ." Ja lõpetaks nimetab kunstnik Milioti päris õigeste: „Iga kunstnik seisab hingeliselt iseteadmatalt sel alusel, mis tema aja mõte annab. Ühtlase ja organilise oleku puudus terwes valitsevas ilmavaates, mis kunstniku mitmesuguste formelite vahelt sunnib kõikudes läbi minema, riisub talt selle vältava usu ära, mis realse vormi loomiseks väga tarviline on.“

Nii seisavad Wene modernistid praegu nagu kangeline kivi ees, mille peale on kirjutatud: lähed otsekohe: saad furma; lähed paremale poole: lõpeb su hobune; lähed pahemale —: saad ise õnnetumaks. . .

Mitmed optimistid, nende hulgas ka tuttav kirjnik Boborõkin, avaldavad, et noorte kabinetline mõistus ja nende hingeelu kitsas iseloom ei olla lubanud nende teadmisi selleks elavaks luuleks muuta, mis terve feltskonna omandus on ja mis rahvast elule äratada võib, aga selle peale vaatamata olla Wene ilukirjandus, millel veel käärimine ja muutumine ees seissta, oma mõistete, motiivide ja kõla poolest rikkamaks läinud, nii et taast suurendatud ja täiendatud uus-realismuse wälja kaswada. Niisamasuguses arvamises on ka kirjanduse ajaloolane Rogan, kes Kuprini ja Zushtewitschi uusrealismuse eelkäijateks nimetab.

Meie esteetidel on ka sarnane tulewik ees, sest et nad peaaegu Wene esteetidega ühesugusel alusel seisavad. Nad keerlewad kui nõiaringis ja ei pane elu, waid teatud ilukirjandusliku woolu tähele. Elu läheb edasi ja wiskab esteetidid, kui nad endid elu järele ei paenuta, nagu weewool laastud kõrwale ja sünnitab uusi jõudusid, kes elu sügavamalt tähele panewad, ta edenemise põhjuseid mõistawad, ilukirjanduse tähtsusest elu kohta aru saawad ja

ilukirjandust elust väljapoole ei taha wiia. Need jõud jätavad ilukirjanduse maa peale ja annavad elust tärganud uutele aadetele kauni, realistliku kaju. Kui palju meie esteetid neile pärandust jätavad, seda näitab tulewik.

- Nõ 8. R. S hering, Wõitlus õiguse eest.
- Nõ 9. Prof. A. Forel, Elu ja surm.
- Nõ 10. G. W. Mehanow, Aft.
- Nõ 11. Ääsi tules II. Kirjatööde kogu.
- Nõ 12. Dr. S. Lindemann, Sotsialistline omavalitsuse-politika.
- Nõ 13. Prof. W. Wagner, Mis on instinkt?
- Rülvaja, rahwa-tähtraamat 1911. aasta jaoks
ilmub augusti kuus.

Hind 80 kop.